208.61
Aq56M

DIVI THOMÆ AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

DE REGIMINE PRINCIPUM

AD REGEM CYPRI

ET

DE REGIMINE JUDÆORUM

AD DUCISSAM BRABANTIÆ

POLITICA OPUSCULA DUO

AD FIDEM OPTIMARUM EDITIONUM DILIGENTER RECUSA

Joseph Mathis curante

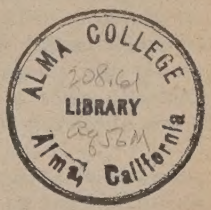

TAURINI - (ITALIA)

Domus PETRI MARIETTI anno 1820 condita

MARIO E. MARIETTI Sanctæ Sedis Apostolicæ
et S. Rituum Congr. necnon Archiep. Taurinensis Typographo, possessore

MCMXXIV

26056

Nihil obstat.

Taurini, die 26 Septembris 1923.

P. fr. STEPHANUS M. VALLARO, O. P., *Rev. del.*

Imprimatur.

Can. FRANCISCUS DUVINA, *Deleg. a Vic. Cap.*

Editor sibi vindicat ius proprietatis (30-10-XII-23-1M)

PRÆFATIO

I. — Sancti Thomæ Aquinatis opusculum « De regimine Principum ad regem Cypri » hoc propositum, si non præcipuum, firme non postremum, quod Angelicus Doctor sibi scribenti posuerat, plane patefacit: in regiminis scientia principem instituere. Quis autem Cypri rex, cui opusculum dicatum est, fuerit investigare, cum quæstio sit valde ardua nobis apertas indicationes desiderantibus ipsiusque opusculi tempus ignorantibus, tamen ejus solutio magni momenti est, quod bonas argumentationes profert, ut pluribus gravibusque quæstionibus de opusculi tempore, de ejus authenticitate, de doctrinæ vi et auctoritate respondere possimus.

Sententiæ inter Ugonem II atque Ugonem III de domo Lusignani se vertunt.

Stephanus de Lusignano, Limissi episcopus († anno MDXC), in sua « Chronografia et breve historia universale dell'isola di Cipro » regem Cypri, quem S. Thomas alloquitur, Ugonem III fuisse adfirmat. Hic antea Antiochiæ princeps; dein, a. MCCLXVII, Cypri rex, et demum, post Corradini necem, a. MCCLXXII, Hierosolymæ regium titulum obtinuit. Huic vero propositioni graviter opponitur: cum Maria de Antiochia eodem tempore Hierosolymæ regium titulum frustra postulavisset, et postea Carolo de Angio, Neapolis regi, sua iura cessisset, quomodo congruenter potuit S. Thomas suum opusculum Caroli adversario dicare, si eidem Carolo, et magis ejus domui, semper amicissimus fuerat?

Quæ difficultas inexsuperabilis videtur, si modo statuitur anno MCCLXXII opus a S. Thoma inchoatum: quia ad hunc annum tantummodo vera per legatos hostilia inter duas regales domos plane manifesta apparuerunt: sed Zeiller, Friburgi Universitatis doctor, firmis argumentis hunc annum refutavit ad opusculi initium. Pro hac propositione igitur, quæ Ugoni III opusculum dicatum ait, altera coniectura extat: opus a S. Thoma inter a. MCCLVII et MCCLXXII inchoatum fuisse: id est cum domus de Lusignano et de Angio nondum adversariæ ullo certo eventu factæ. sed solum inter se com-

petitrices essent; et postea, cum Ugo III de Lusignano titulum sumens, de quo certabatur, hostilium ortum excitavisset, opusculum fuisse interpellatum. Sed ne hæc coniectura quidem responsionis expers fuit. Idem enim Zeiller animadvertit ita Ugonem III, cum Cypri rex esset, ætate provectum fuisse, ut de regiminis institutione liber ei parum jam congruens esse videretur: opusculi contra modus, et forma incessusque ipse certum Aquinatis propositum proferunt instituendi. Rebus sic stantibus, nihil aliud videtur reliquum, nisi ad alteram propositionem animum convertere, quæ Ugoni II opusculum dicatum ponit. Ugo II, Ugonis III decessor, ad a. MCCLI natus, a. MCCLXVII obiit. Hic confestim patet, hostilia, quæ inter domos de Lusignano et de Angio intercederent, nihil obstare huic propositioni: principis præterea prima ætas cum Aquinatis instituendi proposito bene congruit; principis demum immatura mors opusculi interpellationis causam rationemque plane monstrat.

*
* *

At nunc superior majorque urget quæstio, quæ dilationem jam non patitur: estne « De regimine Principum » opusculum authenticum? Insuper: si authenticum, totumne an quæ pars?

Mea jam sententia ex iis, quæ supra dixi, translucere potuit, opusculi partem quamdam authenticam esse: mihi tamen proferre non inopportunum videtur — si non criticum judicium omnium sententiarum a scriptoribus ad hoc elatarum, quæ res mihi loci angustiis prohibetur — quomodo meam, inter maxime contrarias, sententiam sim adsecutus, quibusque causis haec profecto mihi anteponenda videatur. Tot enim sententiæ fuerunt, quot esse poterant. Præcipuas exponam.

Saint-Hilaire, Oudin, Bellarminus, præter alios, totius opusculi authenticitatem negant. At haec propositio illico rejicienda: non solum quia primæ opusculi partis forma substantiaque S. Thomæ sunt firme propriæ; sed etiam quia argumenta, quæ ii scriptores suis propositionibus afferunt, deficientia et, interdum, ridicula sunt (ut Oudin qui hoc ponit « De regimine Principum », quod S. Thomæ opusculum dicimus, idem esse ac Ægidii Romani opusculum « De regimine Principum », præteriens neglegenter utrumque opus valde diversissima continere); et præterea scriptorum — usque a Ptholomæo de Luca — accepta antiquitus opinio, Sancto Thomæ opusculum hoc constanter tribuit. Codices porro — Florentinus, Romanus, Genuensis, Parisiensis — in marginibus indicationem constantem vel fere idem declarantem fe-

runt: « Hic est tractatus " de R. P. ,, a S. Thoma inceptus, a Ptholomæo de Luca confectus », vel in extremo cap. IV lib. II: « hic desinit secundum S. Thomam, pergit secundum Ptholomæum de Luca ».

Hodie vero, nullo fere repugnante, sententia authenticitatis prævalet: jamque præterito tempore magnus probatusque scriptorum numerus hanc sententiam sequebatur: exempli gratia, Bernardus Guidonis, Nicolaus Trivethus, Joannes de Columna, S. Antoninus, Aloisius de Valladolid, Bartholomæus de Capua.

Fuerunt qui hanc sententiam sequentes, totius opusculi authenticitatem sustinere conati sunt. Cæsar A. Bosone, e. gr., subtilius verborum, quæ jam diximus in codicum margine scripta, philologicam significationem investigans, sustinet totum opusculum ab Aquinate scriptum esse considerandum; nec esse confectum hac tantum ratione, quod secundæ parti manus extrema non accessit: erroresque historicos interpolationibus esse tribuendos. Sed tota in demonstratione constanter conatur novitatem assequi; et, quamvis demonstratio ejus ingenio abundet, dissimulari non potest eandem pariter esse, et amplius magis, subtilem et artificii plenam; re quæstionem non definit. Videtur igitur rejicienda.

Atque ad hoc meminisse satis sit: si sub oculis opusculi status præsens habetur, non clare potest intelligi, quonam modo Ptholomæus de Luca ad opus conficiendum interfuerit: utrum ad simplicem operis reliqui delineationem a S. Thoma relictam complendam; an ad Magistri opus ipsum spectandum et corrigendum, ad singula vestigia proprias sententias et proprios errores inducendo (at cur sententiae ejus et errores minime videntur in opus inducti, sed firme ceteris operis partibus devincti et annexi?). Interpolationes autem in opere non confecto et inedito haud probabiles et fere inexplicabiles sunt; eo magis quod hoc memorandum est: sæpe jam interpolatum vocari solet, quod non congruit cum reliqua operis parte et ideo difficile est aliter declarare. Et facta historica, quæ recordantur, intime in argumentatione præcipua sunt connexa, sive errata, sive certa: sunt enim nonnulli errores et graves et significantes.

*
* *

Ad Politiam proclivitas, contra monarchicam primi libri propensionem; historici errores; recordatio rerum, quæ post S. Thomæ obitum factæ sunt; styli vitia; inordinata expositio; concitata argumentandi simplicitas, quæ omnia in libris posterioribus apparent (quibus vitiis singulariter Aquinas est immunis) in limitanda operis authen-

ticitate concurrunt et quidem absolute; quæ libris I et II ad 4 caput pertinet.

At nunc quæritur: quis opus continuavit? Dubium esse non potest: est Ptholomæus de Luca, Torcelli episcopus, ordinis PP. Prædicatorum, qui S. Thomæ fervens discipulus fuit. Obiit enim Ptholomæus a. MCCCXXIV; quæ res nobis declarat quomodo facta recordentur in opere, quibus S. Thomas præmortuus est. Præterea notatu digna: congruentia styli et argumentandi generis inter ultimos « De regimine » libros et cetera Torcellani episcopi opera; ejus propensio, quæ interdum apparet, loquendi de Ecclesiæ primatu, et de Politia præferenda; denique (notabilis res ut errorum iteratio) errores jam in ejus « Historia Ecclesiastica » admissi et in « De R. P. » iterati. In utroque scripto enim pariter adfirmatum invenimus, septem imperiales Electores post Othonem III a Gregorio V Pontifice institutos fuisse; a tempore institutionis horum septem Electorum ad tempus, quo scribit auctor, CCLXX annos præterisse; Albertum de Austria, Rodulphi de Absburgo filium, imperatorem creatum esse ea electionis ratione, qua Gregorius voluisset. Chronologiæ et prolationes evidenter erratæ.

Concludendum est igitur « De regimine principum ad regem Cypri » opusculum esse a S. Thoma confectum quadam in parte (l. I et II, 1-4): continuationem Ptholomæo de Luca esse tribuendam. Ad S. Thomae opiniones politicas cognoscendas igitur consideranda est potius pars opusculi authentica, non tamen altera opusculi parte exclusa, sed in hac attente animadvertendum hujus secundæ partis esse Thomisticam habendam doctrinam tantum, quæ principiis alibi a Doctore expositis non contradicat.

*
* *

II. — Politicarum S. Thomæ opinionum studium hodie, ut præterito tempore, minore cura coli videmus inter studia politica, itemque inter studia universæ mentis Aquinatis. Neque hoc solum ex parte eorum, quibus factiosum commodum est vocem comprimere, etsi scientificam, Angelici Politici scriptoris, sed ex nostra parte quoque, cum nobis reperiendus esset in eo vivus fons, hodie quam maxime. Rousseau, Hobbes, Locke, Campanella, Dante, Moore, Aristoteles, Plato (inordinate nomina adduco, exempli gratia) occupant omnes eorum mentem, qui studiis politicis operam dant, sunt argumentum laborum scientificorum, interdum immerito: S. Thomas, maximus Italiæ filius, qui ad nostram fidem et ad nostrum animum est maxime propinquus,

qui inter politicos scriptores est minime factiosus, philosophorum altissimus, Angelicus, negligitur! Nescio cui rei tribuenda ea indigna negligentia: fortasse ex hoc oritur, quod animadversio et opera in hæc studia incumbentium adeo sunt haustæ, prope abstractæ, maximis Aquinatis operibus, ut omittant hoc latus, politicum, cotidiano usui grave, ob altissimam Auctoris mentem magna consideratione dignum. Fortasse quoque ex subdola accusatione in Eum instructa, quod sit plagiarius Aristotelis adulterator: quæ accusatio potuit totam attentionem erga magnum Stagiritam inconsiderate convertere, non tamen perpensis substantialibus differentiis inter duos Politicos Scriptores interpositis. Fortasse, et magis, ex hoc, quod opus, in quo Aquinas ex professo ordinateque suas politicas opiniones exponeret, deesse, complures ob indignam ignorantiam putare potuerunt. Et, ad hanc rem confirmandam, recordor, quod quotiens (perraro) in magnis operibus de Philosophiæ Historia et de Thomistica Philosophia aliquod de politicis Aquinatis opinionibus legitur, numquam mihi evenit, ut memoratum « De regimine principum » opusculum viderem; et raro memorari puto.

Quid? Hic est vere liber, in quo ordinate mens politica Aquinatis aperitur.

Nolo nunc, nec possum longius reconditam causam quærere hujus injustæ studentium incongruentiæ, hujusque miræ negligentiæ erga præcipuum fontem (qui a paucis commentantibus diffidenter frigideque consideratur, historico tantum judicio): malo opusculi novitatem et proprietatem, firmitatem atque ad tempora nostra convenientiam demonstrare: quibus de causis visum est opportunum hac nova editione atque hac modestiore præfatione in opusculum S. Thomæ attentionem convertere.

Conatus sum (occasione data, dico) lectionem curare quam maxime potui et minus angusto laborum sumptu, conferens et perpendens singula verba, quærensque fructibus bene uti, quos duobus annis inepti fortasse, sed tenacis et cupidi studii obtinui.

*
* *

Thomisticæ politicæ opiniones non sunt radicitus Aristotelicæ: S. Thomas enim non est plagiarius auctor, immo quodam modo, ne Christianas quidem Aristotelis opiniones reddere studet.

S. Thomas est in primis Christianus philosophus, qui sine morbosa novitatis cupiditate, quæ est absurda nostræ ætatis postulatio, immo humilitate repletus quæ est sapientium propria, ex priore humanæ rationis acquisitione, cujus fructus vivit adhuc mira et

imperitura aristotelica synthesis, colligens quantum est Revelatione confirmatum, adsurgit, per novas et indelebiles acquisitiones commutationem ferentes, ad tantam philosophiæ et metaphysicæ altitudinem, antiquo sensu et novo (Theologia), ut numquam fuerit, nec forsitan unquam adæquata sit.

Ratio vere Ejus substantialis novitatis et proprietatis inspici potest in hoc, quod transcendit antiquam philosophiam (et hujus temporis) angustam et in humanitate, tamquam in circulo comprimente, manentem, atque impulit philosophicam mentem ad quærendum valorem vere metaphysicum, id est ultra naturam creatam transcendentem: judicium de bono et malo statuit et re definivit absoluta regula et distinctione positionis valorum, omnium ad metaphysicum finem ordinatorum; Scientiæ Doctrinam ex solius humanæ rationis necessarie incredulis vel incertis conclusionibus redemit, convenientiam consensumque cunctarum Fidei et Rationis veritatum, ipsamque Veritatem — Deum — esse probans.

Quæ supra diximus sunt modo pars: aliæ gravesque commutationes ex Aquinatis ingenio profluerunt. At mihi in eis consistere non datur: de Politica tantum dicam.

Aristoteles ad πόλιν consistit; Statum intelligit finem præter-individualem habentem, et individuum proprium finem habentem, prout Status participem: Stagirites ad humanum consistit, quodam modo etiam, scilicet servorum socialis generis necessitatem ponens.

Non ita Noster.

Ipsius Stagiritæ doctrinæ pars, quam S. Thomas ex eo deducere videtur, plene et substantialiter commutatam se præbet, quia respicitur atque æstimatur sub novi metaphysici principii ratione, cujus imperativum vinculum et universalem naturam Aristoteles ignoravit.

*
* *

S. Thomas Politicam Metaphysicæ inserit. Metaphysicus finis est individualis et transcendens: Deus. Omnis actio, aut operatio et effectus de ratione participat essendi, si modo et prout ad ultimum finem ordinetur atque intendat. Nunc: ipsa hominis natura hominem ostendit socialem. Homo ergo, cum sit per rationem agens, propria naturali industria et ratione societatem instituit. Societatis autem forma, sicut corporis anima, Status est. Status ergo humanæ operationis effectus est: ipse igitur de ratione participat essendi prout ordinetur ad finem individualem (ultimum). Ita Status finis, finis secundus est (dimidius, si ad ultimum finem comparetur), in *bono communi* con-

sistens, quod intelligi debet ut conditio *bonæ vitæ*, id est virtutis, pace fecunda florente, instituens virtuosæ vitæ locum ad finem individualem adipiscendum opportunum.

Est præterea necessarium quoddam *quid* intendens ad bonum commune, quoniam singuli ad individuale tantum intendunt. Hoc *quid* regimen est: quod, ut individuos in finibus suæ auctoritatis devinciat, superindividuale debet esse: habere debet summam potestatem politicam. Quæ potestas vero, ut talis sit (cum non sit ingenita) uni viro vel individuorum cuidam pluralitati primitus et immediate non potest pertinere, quia nemo suis humanis viribus potest se super humanam naturam extollere. Causa enim effectu minor esset. Nec intelligi potest hanc potestatem omnibus hominibus pertinere, quia omnes eam nec possidere, nec exercere possunt; quia plurium numerus (etsi ex omnibus, qui conscientia utuntur, extet) totam potestatem nihilo detineret, sed partem; quapropter — si partem — nihil, re.

Nec pactum ratum esset, quod homines convenissent, quo partem libertatis propriæ regimini cessissent; quia, hac propositione posita, et efficiens esse deberet voluntas cujuscumque singuli, qui in contrarium cogitaret: quod, si ita non esset, vinculum pacti imperativum mutaretur in comprobationem et acceptionem (re) servitutis politicæ et æquationis: *ius idem est ac vis*. Quæ omnia contra propositionem sunt: important enim contrahendi naturalem et insanabilem incapacitatem, et ipsum jus omnino non esse implicant: quia præcipue est violentiæ oppositum.

Potestas, secundum propriam essentiam res humanas transcendentem, primitus Deo pertinet, qui ejus exercitium delegat illi regimini — cujusvis formæ — quod, recta intentione, ad verum *bonum commune* consequendum intendat.

Semper extat quidam, cui legitimum sit regentes delegare: sed creatio (etsi populo pertineat consuetudine) potestatis delegationem per se non importat, at simpliciter (suo periculo) monstratio est. Potestatis enim delegatio est soluta et per se procedit: et concedi et non concedi potest.

*
* *

Individualismus præterea, qui finis metaphysici individuali natura ingeneratur, non vehit societatem humanam, ut potest alicui videri, ad anarchicam dissolutionem, omnis potestatis et socialis vitæ impatientem, sed tali *propria* natura est prædita, ut, cum plene se efficere

non possit, nisi per sociales vias, ad societatem ipsam (cujus forma est Status) singulos naturaliter impellit et alligat.

Is præterea, qui regimini præest, publicæ beneficentiæ officiis tenetur: non quidem humanitarie, ut hodie, sed Christiane, ob præmium, quod ab hominibus non expectatur.

Cum antithesim ita neget S. Thomas, quæ hodie, ex Aristotelis studio orta, esse adfirmatur inter Societatem et Individuum, Status ipse se monstrat medium, firme effectum, sponte expetitum, ut ipse ejus finis, quia et prout ad finem ultimum ordinatur.

Nec Statolatria, nec Anarchia: politica rationalis, id est talis, ut, omnia sicut medium aptum ad finem simpliciter perpendens, Statui propriam meritamque positionem tribuat in valorum universali ordine, cujus vertex transcendens Deus est.

Status non intelligitur sicut aliquid juridicum, vel aliquid juris conditor; sed sicut res humana, quæ, quantum ad jus (instrumentum ipsius Status), interpres et primus jurisdicens magistratus est: quia Justitia Dei Conceptio est, quam participamus.

*
* *

Quantum ad relationes inter Ecclesiam et Statum S. Thomas non *Cæsareo-Papismum* sectatur, quia ordinem principatuum commutat; non *Separatismum*, quia hoc negligit, unicam rem humanam esse individuum, et in individuo duarum Potestatum interferentiam negari non posse: ne *Theocratiam* quidem demum, quia in argumentis analogicis – Civitate Dei et Civitate Satanæ — insistens, minime absolutas, et quæ in præmissis non continentur, conjecturas assequitur. Aquinas, ob cultum propositionis *de actionum autonomia*, utrique Potestati propriam positionem tribuit; integram, usque ad rationale limen (id est ad medii aptam accommodationem ad finem) mutuam autonomiam relinquens actionum duarum concurrentium, per proprias vias, ad communem et singularem finem. Et, Pontificis quidem præminentiam adfirmans (ad ultimum finem constanter actiones ordinans: utens judicio uno, quia universali), ipsius Pontificis interventum in Imperatoris (immo Principis) officii rationem intra hos terminos coercet: interveniat modo Pontifex, cum Imperator, libere propria potestate utens, suo periculo ipse sese indignum potestate reddiderit, et talem, ut potestatis a Deo sibi delegatæ depositarius jam haberi non possit. Adhuc: tantummodo interveniat ad formaliter notandam, et patefaciendam subditis, nulla ambiguitate et scienter, rem confectam: regentem ob ipsius crimen delapsum et potestate sua minutum divina ope fuisse.

*
* *

Quod ad servitutem pertinet, tandem S. Thomas magnopere dissimilis et alius est ac fuit a nonnullis fictus. Ab Aristotele profunde discrepat; longiusque quam hujus nostræ ætatis homines processit.

Cives nos hodie, politi et urbani, qui in fuscum Medium Ævum cum contemptu oculos convertimus, nos, dico, non solum patimur (præter quam ejus nomen), sed volumus turpissimam servitutem, et eam fovemus. Lex quoque opitulatur: sunt scorta legitima, genus humanum re servum, cui jus negatur ultimi quoque finis; est turpis virorum ordo ad coemendam et mercandam, in patria et in terris exteris, humanam carnem.

Longe aliter Angelicus: degenerationem non negat, sed non legitimat; nec eam habet ut *proprium* humanæ naturæ, contra ut accidens: conatur igitur eam devincere et abolere. Idem admittit (præter famulatum et glebæ servitutem) quandam servitutem, si ita dici potest, physicam (non moralem) subiectionem, non cujusdam socialis generis hominibus liberis (nec œconomica ratione insistens, ut Aristoteles), sed tantum (excepto semper ad ultimum finem jure, immo ut facilius id assequi possint) unius singuli hominis societati: si modo hic homo servus sit propriæ infirmitatis et suorum vitiorum (ita degenerati, criminales, dementes). Liber enim est ille tantum qui potest, cupiditatibus non devinctus, incoactum practicum iudicium, *voluntatis motivum*, facere.

*
* *

III. — Dico Politicam Thomisticam posse effingere et ostendere se diebus nostris non modo ut vivam et præsentem doctrinam, sed optimum progrediendi terminum. Hæc mea adfirmatio videri potest, et certe videbitur audax et temeraria: ipse id puto; sed talis videbitur illis tantum, qui Angelici doctrinam ambigue interpretantes, hoc modo eam repudiare conantur; illis qui timide tacere soliti de omnibus rebus, quæ ipsorum gloria sunt et certa pertinentia, manum adversariis porrigunt, quorum eisdem armis utuntur: silentio. Attamen eis qui in Christum credunt, donec vera est Christiana metaphysica, erit vera Thomistica Politica, quæ super ea se attollit, crystallinæ logicæ ædificium. Nec quisquam dicat Aquinatis Politicam anachro-

nisticam esse, sophistica sua historica et exegetica censura fidem inducere temptans, eandem Medii Ævi temporum fructum esse, doctrinam empyrica et relativa natura præditam.

Ea contra est ædificata in principiis immortalibus et universalibus, quæ ideo nec sunt præterita, nec præterire possunt. Non in singula re particulari et contingenti, sed in altissima sententia et ratione, quæ omnia consilia, omnes concretas regulas format, substantia vitalis politicæ conceptionis in « De R. P. » est exquirenda: hæc est vere definita et certa regula quoque novissimis et recentissimis juris publici institutis, subtili animi perceptione sæpe prædivinatis. Hoc vere nobis, Christiani Catholici.

At non nobis solum est hisce temporibus apta et propria Thomistica Politica, sed, ut ita dicam, omnibus necessaria. Nonne omnes, sine distinctione, pacem sitiunt et ordinem; nonne sentiunt tempora magis virtuti propitia esse condicionem, quæ hodie magis quam panis urgeat; nonne animadvertunt meliorem disciplinam, firmiorem in Auctoritates et leges (Dei explicationes) reverentiam gravissimæ et impellentis necessitatis esse?

Quis, post trucem principiorum irrisionem et fallaciam, quæ Gallicam rerum eversionem formaverunt, post falsas species, quæ in dies maxime crescunt de eisdem principiis; quis, dico, non perspexit « divisionem potestatum » ad probandam et tuendam regentium integritatem esse vanam formulam, quæ effici nequeat? Quis recusat utilitatem superhumanæ cuiusdam potestatis admittere, a Politica sejunctæ et permanentis, quæ secure et tempestive rei publicæ administrationem degenerem esse indicet? Populus (jam nemo se illudit) nihil intelligit, nihil scit; plaudit, per horæ tempus, ei, a quo fascinatur: populus « qui magis sensibilibus movetur, quam ratione ducatur » (De Reg. II, 11).

*
* *

De tributis sapientes dat et utiles moderationis regulas; quatenus potest ire et ubi desinit, immutabilem in modum, exigendorum tributorum jus; in quo etiam probante principio tamquam in fundamento idem jus nitatur, explicat serena et obiectiva simplicitate in eodem « De R. P. » et in « De regimine Judæorum » (quod hic in appendice additur). Claram item commemorationem facit de reditibus publicis, ordinariis et extraordinariis, de publico patrimonio, de publicis fructibus administrandis, non retrogradum in modum si cum scientifico nostræ ætatis progressu comparetur.

*
* *

Visio enim harum omnium congruentium rerum inter nostras postulationes recentissimorum temporum et universales formulas, et ideo divinatrices, Angelici Doctoris, quæ ad postulationes satisfaciendas accurata cum ratione intendunt; mira et, ut aliis verbis utar, practica opusculi in præsens tempus convenientia primus impulsus fuit ad rursus edendum hoc nostrum « De regimine Principum », cum brevi epistula « De regimine Judæorum ». Ad hunc impulsum se una coniunxerunt, ita ut insuperabilis fieret, et consideratio: ignoratum esse sæpius opusculum viris politicis quoque Christianis omnium nationum, et ex mea personali experientia recognitio: difficulter « De R. P. » opusculum reperiri posse et in mercatu et, interdum, in bibliothecis quoque. Alia etiam consideratio concurrit: in Thomisticis nostra ætate studiis rursus fausteque florentibus — ad quæ, in politicam quoque partem, Pontifex Maximus omnes nos appellat, recenti Sua Encyclica — grave damnum futurum esset, si Politicæ sanatio negligeretur: quæ Politica hodie, turbida cupiditatibus, tamquam procellosa tempestas, densa contrariis inter se et male acceptis principiis, absurdis rebus, erroribus et veritatibus, apportatrix, in omnes conscientias, perturbationis dolorosæ et enervantis, fautrix mali, quod semper in procellis progreditur.

Postremum igitur dico: pulchrum aptumque in tanta ruina, emittere novam editionem hujus validi « De R. P. » opusculi nobis visum est spe Christiana fidentibus, ut in malum tamquam propitium balsamum perveniat, fecunda pluvia in sitientem terram, ardens taeda in tenebris agitata, ut luceat omnibus, ad iter ostendendum.

Sin autem totius boni et solacii, quod animus noster in sua visione sperare audet (quæ, si se fallit, nimio amore errat) parum vel nihil eveniet in animis et voluntatibus nostra ætate convulsis, satis idoneum labori præmium, in dolore consolatio, Christiana superbia erit, nos mox vocem secundum expressum a Pontifice desiderium edidisse: voce respondisse Ejus provocationi.

Hoc inceptum saltem erit devotæ obedientiæ testimonium.

Augustæ Taurinorum
Oct. MCMXXIII.

Joseph Mathis.

DE REGIMINE PRINCIPUM

AD REGEM CYPRI

(*Edit. Rom. Opusc. XX*)

ARGUMENTUM OPERIS

Cogitanti mihi quid offerrem regiæ celsitudini dignum, meæque professioni congruum et officio, id occurrit potissime offerendum, ut regi librum de regno conscriberem, in quo et regni originem, et ea quæ ad regis officium pertinent, secundum Scripturæ divinæ auctoritatem, Philosophorum dogma et exempla laudatorum principum diligenter depromerem, juxta ingenii proprii facultatem, principium, progressum, consummationem operis ex illius expectans auxilio qui est Rex regum et Dominus dominantium : per quem reges regnant, Deus, magnus Dominus, et rex magnus super omnes Deos.

LIBER PRIMUS

CAPUT I.

Quod necesse est homines simul viventes ab aliquo diligenter regi.

Principium autem intentionis nostræ hinc sumere oportet, ut quid nomine regis intelligendum sit, exponatur. In omnibus autem quæ ad finem aliquem ordinantur, in quibus contingit sic et aliter procedere, opus est aliquo dirigente, per quod directe debitum perveniatur ad finem. Non enim navis, quam secundum diversorum ventorum impulsum in diversa moveri contingit, ad destinatum finem perveniret, nisi per gubernatoris industriam dirigeretur ad portum; hominis autem est aliquis finis, ad quem tota vita ejus et actio ordinatur, cum sit agens per intellectum, cujus est manifeste propter finem operari. Contingit autem diversimode homines ad finem intentum procedere, quod ipsa diversitas humanorum studiorum et actionum declarat. Indiget igitur homo aliquo dirigente ad finem. Est autem unicuique hominum naturaliter insitum rationis lumen, quo in suis actibus dirigatur ad finem. Et si quidem homini conveniret singulariter vivere, sicut multis animalium, nullo alio dirigente indigeret ad finem,

sed ipse sibi unusquisque esset rex sub Deo summo rege, in quantum per lumen rationis divinitus datum sibi, in suis actibus se ipsum dirigeret. Naturale autem est homini ut sit animal sociale et politicum, in multitudine vivens, magis etiam quam omnia alia animalia, quod quidem naturalis necessitas declarat. Aliis enim animalibus natura præparavit cibum, tegumenta pilorum, defensionem, ut dentes, cornua, ungues, vel saltem velocitatem ad fugam. Homo autem institutus est nullo horum sibi a natura præparato, sed loco omnium data est ei ratio, per quam sibi hæc omnia officio manuum posset præparare, ad quæ omnia præparanda unus homo non sufficit. Nam unus homo per se sufficienter vitam transigere non posset. Est igitur homini naturale, quod in societate multorum vivat. Amplius: aliis animalibus insita est naturalis industria ad omnia ea, quæ sunt eis utilia vel nociva, sicut ovis naturaliter æstimat lupum inimicum. Quædam etiam animalia ex naturali industria cognoscunt aliquas herbas medicinales et alia eorum vitæ necessaria. Homo autem horum, quæ sunt suæ vitæ necessaria, naturalem cognitionem habet solum in communi, quasi eo per rationem valente ex universalibus principiis ad cognitionem singulorum, quæ necessaria sunt humanæ vitæ, pervenire. Non est autem possibile, quod unus homo ad omnia hujusmodi per suam rationem pertingat. Est igitur necessarium homini, quod in multitudine vivat, ut unus ab alio adjuvetur, et diversi diversis inveniendis per rationem occuparentur, puta, unus in medicina, alius in hoc, alius in alio. Hoc etiam evidentissime declaratur per hoc, quod est proprium hominis locutione uti, per quam unus homo aliis suum conceptum totaliter potest exprimere. Alia quidem animalia exprimunt mutuo passiones suas in communi, ut canis in latratu iram, et alia animalia passiones suas diversis modis. Magis igitur homo est communicativus alteri quam quodcumque aliud animal, quod gregale videtur, ut grus, formica et apis. Hoc ergo considerans Salomon in Ecclesiaste IV, 9, ait: *Melius est esse duos quam unum. Habent enim emolumentum mutuæ societatis.* Si ergo naturale est homini quod in societate multorum vivat, necesse est in hominibus esse per quod multitudo regatur. Multis enim existentibus hominibus et unoquoque id, quod est sibi congruum, providente, multitudo in diversa dispergeretur, nisi etiam esset aliquis de eo, quod ad bonum multitudinis pertinet, curam habens; sicut et corpus hominis et cujuslibet animalis deflueret, nisi esset aliqua vis regitiva communis in corpore, quæ ad bonum commune omnium membrorum intenderet. Quod considerans Salomon dicit (Prov. XI, 14): *Ubi non est gubernator, dissipabitur populus.* Hoc autem rationabiliter accidit: non enim idem est quod proprium et quod commune. Secundum propria quidem differunt, secundum autem commune uniuntur. Diversorum autem diversæ sunt causæ. Oportet igitur, præter id quod movet ad proprium bonum uniuscujusque, esse aliquid, quod movet ad bonum commune multorum. Propter quod et in omnibus, quæ in unum ordinantur, aliquid invenitur alterius regitivum. In universitate enim corporum per primum corpus, scilicet cœleste, alia corpora ordine quodam divinæ providentiæ reguntur, omniaque corpora per creaturam rationalem. In uno etiam homine anima regit corpus, atque inter animæ partes irascibilis et concupiscibilis ratione reguntur. Itemque inter membra corporis unum est principale, quod omnia movet, ut cor, aut caput. Oportet igitur esse in omni multitudine aliquod regitivum.

Contingit autem in quibusdam, quæ ordinantur ad finem, et recte, et non recte procedere. Quare et in regimine multitudinis et rectum, et non rectum invenitur. Recte autem dirigitur unumquodque, quando ad finem convenientem deducitur, non recte autem, quando ad

finem non convenientem. Alius autem est finis conveniens multitudini liberorum, et servorum. Nam liber est, qui sui causa est ; servus autem est, qui id quod est, alterius est. Si igitur liberorum multitudo a regente ad bonum commune multitudinis ordinetur, erit regimen rectum et justum, quale convenit liberis. Si vero non ad bonum commune multitudinis, sed ad bonum privatum regentis regimen ordinetur, erit regimen injustum atque perversum, unde et Dominus talibus rectoribus comminatur per Ezech. XXXIV, 2, dicens : *Væ pastoribus qui pascebant semetipsos* (quasi sua propria commoda quærentes): *nonne greges a pastoribus pascuntur?* Bonum siquidem gregis pastores quærere debent, et rectores quilibet bonum multitudinis sibi subjectæ. Si igitur regimen injustum per unum tantum fiat, qui sua commoda ex regimine quærat, non autem bonum multitudinis sibi subjectæ, talis rector tyrannus vocatur, nomine a fortitudine derivato, quia scilicet per potentiam opprimit, non per justitiam regit : unde et apud antiquos potentes quique tyranni vocabantur. Si vero injustum regimen non per unum fiat, sed per plures, siquidem per paucos, *oligarchia* vocatur, id est principatus paucorum, quando scilicet pauci propter divitias opprimunt plebem, sola pluralitate a tyranno differentes. Si vero iniquum regimen exerceatur per multos, *democratia* nuncupatur, id est potentatus populi, quando scilicet populus plebejorum per potentiam multitudinis opprimit divites. Sic enim populus totus erit quasi unus tyrannus. Similiter autem et justum regimen distingui oportet. Si enim administretur per aliquam multitudinem, communi nomine *politia* vocatur, utpote cum multitudo bellatorum in civitate vel provincia dominatur. Si vero administretur per paucos, virtuosos autem, hujusmodi regimen *aristocratia* vocatur, id est potentatus optimus, vel optimorum, qui propterea optimates dicuntur. Si vero justum regimen ad unum tantum pertineat, ille proprie rex vocatur : unde Dominus per Ezech. (cap. XXXVII, 24) dicit : *Servus meus David rex super omnes erit, et pastor unus erit omnium eorum.* Ex quo manifeste ostenditur, quod de ratione regis est quod sit unus, qui præsit, et quod sit pastor commune multitudinis bonum, et non suum commodum quærens. Cum autem homini competat in multitudine vivere, quia sibi non sufficit ad necessaria vitæ, si solitarius maneat, oportet quod tanto sit perfectior multudinis societas, quanto magis per se sufficiens erit ad necessaria vitæ. Habetur siquidem aliqua vitæ sufficientia in una familia domus unius, quantum scilicet ad naturales actus nutritionis, et prolis generandæ, et aliorum hujusmodi ; in uno autem dico [lege: vico], quantum ad ea quæ ad unum artificium pertinent; in civitate vero, quæ est perfecta communitas, quantum ad omnia necessaria vitæ; sed adhuc magis in provincia una propter necessitatem compugnationis et mutui auxilii contra hostes. Unde qui perfectam communitatem regit, id est civitatem vel provinciam, antonomastice rex vocatur; qui autem domum regit, non rex, sed paterfamilias dicitur. Habet tamen aliquam similitudinem regis, propter quam aliquando reges populorum patres vocantur.

Ex dictis igitur patet, quod rex est qui unius multitudinem civitatis vel provinciæ, et propter bonum commune, regit ; unde Salomon in Eccle. v, 8, dicit : *Universæ terræ rex imperat servienti.*

CAPUT II.

Quod utilius est multitudinem hominum simul viventium regi per unum quam per plures.

His autem præmissis requirere oportet, quid provinciæ vel civitati magis expedit : utrum a pluribus regi, vel uno. Hoc autem considerari potest ex ipso fine regiminis.

Ad hoc enim cujuslibet regentis ferri debet intentio, ut ejus quod regendum suscepit, salutem procuret. Gubernatoris enim est navem contra maris pericula servando, illæsam perducere ad portum salutis. Bonum autem et salus consociatæ multitudinis est, ut ejus unitas conservetur, quæ dicitur pax, qua remota, socialis vitæ perit utilitas, quinimmo multitudo dissentiens sibi ipsi sit onerosa. Hoc igitur est ad quod maxime rector multitudinis intendere debet, ut pacis unitatem procuret. Nec recte consiliatur, an pacem faciat in multitudine sibi subjecta, sicut medicus, an sanet infirmum sibi commissum. Nullus enim consiliari debet de fine quem intendere debet, sed de his quæ sunt ad finem. Propterea Apostolus commendata fidelis populi unitate: *Solliciti*, inquit (Ephes. IV, 3), *sitis servare unitatem spiritus in vinculo pacis*. Quanto igitur regimen efficacius fuerit ad unitatem pacis servandam, tanto erit utilius. Hoc enim utilius dicimus, quod magis perducit ad finem. Manifestum est autem quod unitatem magis efficere potest quod est per se unum, quam plures. Sicut efficacissima causa est calefactionis quod est per se calidum. Utilius igitur est regimen unius, quam plurium.

Amplius, manifestum est, quod plures multitudinem nullo modo conservant, si omnino dissentirent. Requiritur enim in pluribus quædam unio ad hoc, quod quoquo modo regere possint: quia nec multi navem in unam partem traherent, nisi aliquo modo conjuncti. Uniri autem dicuntur plura per appropinquationem ad unum. Melius igitur regit unus, quam plures ex eo quod appropinquant ad unum.

Adhuc: ea, quæ sunt ad naturam, optime se habent: in singulis enim operatur natura, quod optimum est; omne autem naturale regimen ab uno est. In membrorum enim multitudine unum est quod omnia movet, scilicet cor; et in partibus animæ una vis principaliter præsidet, scilicet ratio. Est etiam apibus unus rex, et in toto universo unus Deus factor omnium et rector. Et hoc rationabiliter. Omnis enim multitudo derivatur ab uno. Quare si ea, quæ sunt secundum artem, imitantur ea, quæ sunt secundum naturam, et tanto magis opus artis est melius, quanto magis assequitur similitudinem ejus quod est in natura, necesse est quod in humana multitudine optimum sit, quod per unum regatur.

Hoc etiam experimentis apparet. Nam provinciæ vel civitates, quæ non reguntur ab uno, dissensionibus laborant, et absque pace fluctuant, ut videatur adimpleri quod Dominus per Prophetam conqueritur, dicens (Jerem. XII, 10): *Pastores multi demoliti sunt vineam meam*. E contrario vero provinciæ et civitates, quæ sub uno rege reguntur, pace gaudent, justitia florent, et affluentia rerum lætantur. Unde Dominus pro magno munere per prophetas populo suo promittit, quod poneret sibi caput unum, et quod princeps unus erit in medio eorum.

CAPUT III.

Quod, sicut dominium unius optimum est, quando est justum, ita oppositum ejus est pessimum, probaturque multis rationibus et argumentis.

Sicut autem regimen regis est optimum, ita regimen tyranni est pessimum. Opponitur autem politiæ quidem democratia, utrumque enim, sicut ex dictis apparet, est regimen quod per plures exercetur; aristocratiæ vero oligarchia, utrumque enim exercetur per paucos; regnum autem tyrannidi, utrumque enim per unum exercetur. Quod autem regnum sit optimum regimen, ostensum est prius. Si igitur optimo opponitur pessimum, necesse est quod tyrannis sit pessimum.

Adhuc: virtus unita magis est efficax ad effectum inducendum, quam dispersa vel divisa. Multi enim congregati simul trahunt, quod divisim per partes sin-

gulariter a singulis trahi non posset. Sicut igitur utilius est virtutem operantem ad bonum esse magis unam, ut sit virtuosior ad operandum bonum; ita magis est nocivum, si virtus operans malum sit una, quam divisa. Virtus autem injuste præsidentis operatur ad malum multitudinis, dum commune bonum multitudinis in sui ipsius bonum tantum retorquet. Sicut igitur in regimine justo, quanto regens est magis unum, tanto est utilius regimen, ut regnum melius est quam aristocratia, aristocratia vero quam politia; ita e converso erit et in injusto regimine, ut videlicet quanto regens est magis unum, tanto magis sit nocivum. Magis igitur est nociva tyrannis quam oligarchia: oligarchia autem quam democratia.

Amplius: per hoc regimen fit injustum, quod spreto bono communi multitudinis, quæritur bonum privatum regentis. Quanto igitur magis receditur a bono communi, tanto est regimen magis injustum; plus autem receditur a bono communi in oligarchia, in qua quæritur bonum paucorum, quam in democratia, in qua quæritur bonum multorum; et adhuc plus receditur a bono communi in tyrannide, in qua quæritur bonum tantum unius: omni enim universitati propinquius est multum quam paucum, et paucum quam unum solum. Regimen igitur tyranni est injustissimum. Similiter autem manifestum fit considerantibus divinæ providentiæ ordinem, quæ optime universa disponit. Nam bonum provenit in rebus ex una causa perfecta, quasi omnibus adunatis quæ ad bonum juvare possunt, malum autem singillatim ex singularibus defectibus. Non enim est pulchritudo in corpore, nisi omnia membra fuerint decenter disposita; turpitudo autem contingit, quodcumque membrum indecenter se habeat. Et sic turpitudo ex pluribus causis diversimode provenit, pulchritudo autem uno modo ex una causa perfecta: et sic est in omnibus bonis et malis, tamquam hoc Deo providente, ut bonum ex una causa sit fortius, malum autem ex pluribus causis sit debilius. Expedit igitur ut regimen justum sit unius tantum, ad hoc ut sit fortius. Quod si in injustitiam declinat regimen, expedit magis ut sit multorum, ut sit debilius, et se invicem impediant. Inter injusta igitur regimina tolerabilius est democratia, pessimum vero tyrannis.

Idem etiam maxime apparet, si quis consideret mala quæ ex tyrannis proveniunt, quia cum tyrannus, contempto communi bono, quærit privatum, consequens est ut subditos diversimode gravet, secundum quod diversis passionibus subjacet ad bona aliqua affectanda. Qui enim passione cupiditatis detinetur, bona subditorum rapit: unde Salomon (Prov. XXIX, 4): *Rex justus erigit terram, vir avarus destruet eam.* Si vero iracundiæ passioni subjaceat, pro nihilo sanguinem fundit, unde per Ezech. XXII, vers. 27, dicitur: *Principes ejus in medio ejus quasi lupi rapientes prædam ad effundendum sanguinem.* Hoc igitur regimen fugiendum esse, sapiens monet, dicens (Eccli. IX, 18): *Longe esto ab homine potestatem habente occidendi*, quia scilicet non pro justitia, sed per potestatem occidit pro libidine voluntatis. Sic igitur nulla erit securitas, sed omnia sunt incerta, cum a jure discedit, nec firmari quidquam potest, quod positum est in alterius voluntate, ne dicam libidine. Nec solum in corporalibus subditos gravat, sed etiam spiritualia eorum bona impedit, quia qui plus præesse appetunt quam prodesse, omnem profectum subditorum impediunt, suspicantes omnem subditorum excellentiam suæ iniquæ dominationi præjudicium esse. Tyrannis enim magis boni quam mali suspecti sunt, semperque his aliena virtus formidolosa est. Conantur igitur prædicti tyranni, ne ipsorum subditi virtuosi effecti magnanimitatis concipiant spiritum, et eorum iniquam dominationem non ferant, ne inter subditos amicitiæ fœdus firmetur, et pacis emolumento ad invicem gaudeant, ut sic dum unus de altero non

confidit, contra eorum dominium aliquid moliri non possint. Propter quod inter ipsos discordias seminant, exortas nutriunt, et ea quæ ad fœderationem hominum pertinent, ut connubia et convivia, prohibent, et cætera hujusmodi, per quæ inter homines solet familiaritas et fiducia generari. Conantur etiam ne potentes aut divites fiant, quia de subditis secundum suæ malitiæ conscientiam suspicantes, sicut ipsi potentia et divitiis ad nocendum utuntur, ita timent ne potentia subditorum et divitiæ eis nocivæ reddantur. Unde et Job xv, 21, de tyranno dicitur: *Sonitus terroris semper in auribus ejus, et cum pax sit,* (nullo scilicet malum ei intentante) *ille semper insidias suspicatur.* Ex hoc autem contingit, ut, dum præsidentes, qui subditos ad virtutes inducere deberent, virtuti subditorum nequiter invident, et eam pro posse impediunt, sub tyrannis pauci virtuosi inveniantur. Nam juxta sententiam Philosophi apud illos inveniuntur fortes viri, apud quos fortissimi quique honorantur, et ut Tullius dicit: « Jacent semper et parum vigent, quæ apud quosque improbantur ». Naturale etiam est, ut homines, sub timore nutriti, in servilem degenerent animum, et pusillanimes fiant ad omne virile opus et strenuum: quod experimento patet in provinciis, quæ diu sub tyrannis fuerunt. Unde Apostolus, Col. III, 21, dicit: *Patres, nolite ad indignationem provocare filios vestros, ne pusillo animo fiant.* Hæc igitur nocumenta tyrannidis rex Salomon (Prov. XXVIII, 12) considerans, dicit: *Regnantibus impiis, ruinæ hominum,* quia scilicet per nequitiam tyrannorum subjecti a virtutum perfectione deficiunt; et iterum dicit (ibid. XXIX, 2): *Cum impii sumpserint principatum, gemet populus quasi sub servitute deductus;* et iterum (XXVIII, vers. 28): *Cum surrexerint impii, abscondentur homines,* ut tyrannorum crudelitatem evadant. Nec est mirum, quia homo absque ratione secundum animæ suæ libidinem præsidens nihil differt a bestia, unde Salomon (ibid. XXVIII, 15): *Leo rugiens et ursus esuriens princeps impius super populum pauperem;* et ideo a tyrannis se abscondunt homines sicut a crudelibus bestiis, idemque videtur tyranno subjici, et bestiæ sævienti substerni.

CAPUT IV.

Quomodo variatum est dominium apud Romanos, et quod interdum apud eos magis aucta est respublica ex dominio plurium.

Quia igitur optimum et pessimum consistunt in monarchia, id est principatu unius, multis quidem propter tyrannorum malitiam redditur regia dignitas odiosa. Quidam vero dum regimen regis desiderant, incidunt in sævitiam tyrannorum, rectoresque quamplures tyrannidem exercent sub prætextu regiæ dignitatis. Horum quidem exemplum evidenter apparet in romana republica. Regibus enim a populo romano expulsis, dum regium vel potius tyrannicum fastum ferre non possent, instituerant sibi consules et alios magistratus, per quos regi cœperunt et dirigi, regnum in aristocratiam commutare volentes, et, sicut refert Salustius: « Incredibile est memoratu, quantum, adepta libertate, in brevi romana civitas creverit ». Plerumque namque contingit, ut homines sub rege viventes, segnius ad bonum commune nitantur, utpote æstimantes id quod ad commune bonum impendunt, non sibi ipsis conferre, sed alteri, sub cujus potestate vident esse bona communia. Cum vero bonum commune non vident esse in potestate unius, non attendunt ad bonum commune quasi ad id quod est alterius, sed quilibet attendit ad illud quasi suum: unde experimento videtur quod una civitas per annuos rectores administrata, plus potest interdum quam rex aliquis, si haberet tres vel quatuor civitates: parvaque servitia exacta a regibus gravius ferunt quam magna onera, si a communitate

civium imponantur: quod in promotione romanæ reipublicæ servatum fuit. Nam plebs ad militiam scribebatur, et pro militantibus stipendia exsolvebant, et cum stipendiis exsolvendis non sufficeret commune ærarium, in usus publicos opes venere privatæ, adeo ut præter singulos annulos aureos, singulasque bullas, quæ erant dignitatis insignia, nihil sibi auri ipse etiam senatus reliquerit. Sed cum dissensionibus fatigarentur continuis, quæ usque ad bella civilia excreverunt, quibus bellis civibus eis libertas, ad quam multum studuerant, de manibus erepta est, sub potestate imperatorum esse cœperunt, qui se reges a principio appellari noluerunt, quia Romanis fuerat nomen regium odiosum. Horum autem quidam more regio bonum commune fideliter procuraverunt, per quorum studium romana respublica et aucta et conservata est. Plurimi vero eorum in subditos quidem tyranni, ad hostes vero effecti desides et imbecilles, romanam rempublicam ad nihilum redegerunt. Similis etiam processus fuit in populo Hebræorum. Primo quidem dum sub judicibus regebantur, undique diripiebantur ab hostibus. Nam unusquisque quod bonum erat in oculis suis, hoc faciebat. Regibus vero eis divinitus datis ad eorum instantiam, propter regum malitiam, a cultu unius Dei recesserunt et finaliter ducti sunt in captivitatem. Utrinque igitur pericula imminent: sive dum timetur tyrannus, evitetur regis optimum dominium, sive dum hoc consideratur, potestas regia in malitiam tyrannicam convertatur.

CAPUT V.

Quod in dominio plurium magis sæpe contingit dominium tyrannicum, quam ex dominio unius; et ideo regimen unius melius est.

Cum autem inter duo, ex quorum utroque periculum imminet, eligere oportet, illud potissime eligendum est, ex quo sequitur minus malum. Ex monarchia autem, si in tyrannidem convertatur, minus malum sequitur quam ex regimine plurium optimatum, quando corrumpitur. Dissensio enim, quæ plurimum sequitur ex regimine plurium, contrariatur bono pacis, quod est præcipuum in multitudine sociali: quod quidem bonum per tyrannidem non tollitur, sed aliqua particularium hominum bona impediuntur, nisi fuerit excessus tyrannidis, quod in totam communitatem desæviat. Magis igitur præoptandum est unius regimen quam multorum, quamvis ex utroque sequantur pericula. Adhuc: illud magis fugiendum videtur, ex quo pluries sequi possunt magna pericula; frequentius autem sequuntur maxima pericula multitudinis ex multorum regimine, quam ex regimine unius. Plerumque enim contingit ut ex pluribus aliquis ab intentione communis boni deficiat, quam quod unus tantum. Quicumque autem, ex pluribus præsidentibus, divertat ab intentione communis boni, dissensionis periculum in subditorum multitudine imminet, quia dissentientibus principibus consequens est ut in multitudine sequatur dissensio. Si vero unus præsit, plerumque quidem ad bonum commune respicit; aut si a bono communi intentionem avertat, non statim sequitur ut ad subditorum depressionem intendat, quod est excessus tyrannidis et in malitia reginimis maximum gradum tenens, ut supra ostensum est. Magis igitur sunt fugienda pericula, quæ proveniunt ex gubernatione multorum, quam ex gubernatione unius. Amplius, non minus contingit in tyrannidem verti regimen multorum quam unius, sed forte frequentius. Exorta namque dissensione per regimen plurium, contingit sæpe unum super alios superare et sibi soli multitudinis dominium usurpare, quod quidem ex his, quæ pro tempore fuerunt, manifeste inspici potest. Nam fere omnium multorum regimen est in tyrannidem terminatum, ut in romana republica manifeste apparet. Quæ cum diu per plures magistratus

administrata fuisset, exortis simultatibus, dissensionibus et bellis civilibus, in crudelissimos tyrannos incidit; et universaliter si quis præterita facta et quæ nunc fiunt diligenter consideret, plures inveniet exercuisse tyrannidem in terris, quæ per multos reguntur, quam in illis, quæ gubernantur per unum. Si igitur regium, quod est optimum regimen, maxime vitandum videatur propter tyrannidem; tyrannis autem non minus, sed magis, contingere solet in regimine plurium, quam unius, relinquitur simpliciter magis esse expediens sub rege uno vivere, quam sub regimine plurium.

CAPUT VI.

Conclusio, quod regimen unius simpliciter sit optimum. Ostendit qualiter multitudo se debet habere circa ipsum, quia auferenda est ei occasio ne tyrannizet, et quod etiam in hoc est tolerandus propter majus malum vitandum.

Quia ergo unius regimen præeligendum est, quod est optimum, et contingit ipsum in tyrannidem converti, quod est pessimum, ut ex dictis patet, laborandum est diligenti studio ut sic multitudini provideatur de rege, ut non incidant in tyrannum. Primum autem est necessarium ut talis conditionis homo ab illis, ad quos hoc spectat officium, promoveatur in regem, quod non sit probabile in tyrannidem declinare. Unde Samuel, Dei providentiam erga institutionem regis commendans, ait I Reg. cap. XIII, 14: *Quæsivit sibi Dominus virum secundum cor suum.* Deinde sic disponenda est regni gubernatio, ut regi jam instituto tyrannidis subtrahatur occasio. Simul etiam sic ejus temperetur potestas, ut in tyrannidem de facili declinare non possit. Quæ quidem ut fiant, in sequentibus considerandum erit. Demum vero curandum est, si rex in tyrannidem diverteret, qualiter posset occurri.

Et quidem si non fuerit excessus tyrannidis, utilius est remissam tyrannidem tolerare ad tempus, quam contra tyrannum agendo multis implicari periculis, quæ sunt graviora ipsa tyrannide. Potest enim contingere, ut qui contra tyrannum agunt prævalere non possint, et sic provocatus tyrannus magis desæviat. Quod si prævalere quis possit adversus tyrannum, ex hoc ipso proveniunt multotiens gravissimæ dissensiones in populo: sive dum in tyrannum insurgitur, sive post dejectionem tyranni erga ordinationem regiminis multitudo separatur in partes. Contingit etiam ut interdum, dum alicujus auxilio multitudo expellit tyrannum, ille, potestate accepta, tyrannidem arripiat, et timens pati ab alio quod ipse in alium fecit, graviori servitute subditos opprimat. Sic enim in tyrannide solet contingere, ut posterior gravior fiat quam præcedens, dum præcedentia gravamina non deserit, et ipse, ex sui cordis malitia, nova excogitat; unde Syracusis quondam Dionysii mortem omnibus desiderantibus, anus quædam, ut incolumis et sibi superstes esset, continue orabat; quod ut tyrannus cognovit, cur hoc faceret interrogavit. Tum illa: « Puella, inquit, existens, cum gravem tyrannum haberemus, mortem ejus cupiebam, quo interfecto, aliquantum durior successit; ejus quoque dominationem finiri magnum existimabam: tertium te importuniorem habere cœpimus rectorem. Itaque si tu fueris absumptus, deterior in locum tuum succedet ».

Et si sit intolerabilis excessus tyrannidis, quibusdam visum fuit ut ad fortium virorum virtutem pertineat tyrannum interimere, seque pro liberatione multitudinis exponere periculis mortis: cujus rei exemplum etiam in veteri testamento habetur. Nam Aioth quidam Eglon, regem Moab, qui gravi servitute populum Dei premebat, sica infixa in ejus femore, interemit, et factus est populi judex. Sed hoc apostolicæ doctrinæ non congruit. Docet enim nos Petrus non bonis tantum et modestis, verum

etiam dyscolis dominis reverenter subditos esse (II Petr. II). Hæc est enim gratia, si, propter conscientiam Dei, sustineat quis tristitias patiens injuste ; unde cum multi romani imperatores fidem Christi persequerentur tyrannice, magnaque multitudo tam nobilium quam populi esset ad fidem conversa, non resistendo, sed mortem patienter et animati sustinentes pro Christo laudantur, ut in sacra Thebæorum legione manifeste apparet; magisque Aioth judicandus est hostem interemisse, quam populi rectorem, licet tyrannum : unde et in veteri testamento leguntur occisi fuisse hi, qui occiderunt Joas, regem Juda, quamvis a cultu Dei recedentem, eorumque filii reservati secundum legis præceptum. Esset autem hoc multitudini periculosum et ejus rectoribus, si privata præsumptione aliqui attentarent præsidentium necem, etiam tyrannorum. Plerumque enim hujusmodi periculis magis exponunt se mali quam boni. Malis autem solet esse grave dominium non minus regum quam tyrannorum, quia secundum sententiam Salomonis, Prov. xx, 26: *Dissipat impios rex sapiens*. Magis igitur ex hujusmodi præsumptione immineret periculum multitudini de amissione regis, quam remedium de subtractione tyranni.

Videtur autem magis contra tyrannorum sævitiam non privata præsumptione aliquorum, sed auctoritate publica procedendum. Primo quidem, si ad jus multitudinis alicujus pertineat sibi providere de rege, non injuste ab eadem rex institutus potest destrui vel refrenari ejus potestas, si potestate regia tyrannice abutatur. Nec putanda est talis multitudo infideliter agere tyrannum destituens, etiam si eidem in perpetuo se ante subjecerat ; quia hoc ipse meruit, in multitudinis regimine se non fideliter gerens ut exigit regis officium, quod ei pactum a subditis non reservetur. Sic Romani Tarquinium superbum, quem in regem susceperant, propter ejus et filiorum tyrannidem a regno ejecerunt, substituta minori, scilicet consulari, potestate. Sic etiam Domitianus, qui modestissimis imperatoribus, Vespasiano patri et Tito fratri ejus, successerat, dum tyrannidem exercet, a senatu Romano interemptus est, omnibus quæ perverse Romanis fecerat per senatusconsultum juste et salubriter in irritum revocatis. Quo factum est, ut Beatus Joannes Evangelista, dilectus Dei discipulus, qui per ipsum Domitianum in Pathmos insulam fuerat exilio relegatus, ad Ephesum per senatusconsultum remitteretur.

Si vero ad jus alicujus superioris pertineat multitudini providere de rege, expectandum est ab eo remedium contra tyranni nequitiam. Sic Archelai, qui in Judæa pro Herode patre suo regnare jam cœperat, paternam malitiam imitantis, Judæis contra eum querimoniam ad Cæsarem Augustum deferentibus, primo quidem potestas diminuitur ablato sibi regio nomine, et medietate regni sui inter duos fratres suos divisa : deinde, cum nec sic a tyrannide compesceretur, a Tiberio Cæsare relegatus est in exilium apud Lugdunum, Galliæ civitatem. Quod si omnino contra tyrannum auxilium humanum haberi non potest, recurrendum est ad regem omnium Deum, qui est adjutor in opportunitatibus in tribulatione. Ejus enim potentiæ subest, ut cor tyranni crudele convertat in mansuetudinem secundum Salomonis sententiam, Prov. xxi, 1: *Cor regis in manu Dei, quocumque voluerit, inclinabit illud*. Ipse enim regis Assueri crudelitatem, qui Judæis mortem parabat, in mansuetudinem vertit. Ipse est qui ita Nabuchodonosor crudelem regem convertit, quod factus est divinæ potentiæ prædicator. *Nunc igitur*, inquit, *ego Nabuchodonosor laudo, et magnifico, et glorifico regem cœli, quia opera ejus vera et viæ ejus judicia, et gradientes in superbia potest humiliare* (Dan. iv, vers. 34). Tyrannos vero, quos reputat conversione indignos, potest auferre de medio, vel ad infimum statum reducere, secundum illud Sapientis (Eccli. x, 17): *Sedes ducum superborum destruxit*

Deus, et sedere fecit mites pro eis. Ipse est qui videns afflictionem populi sui in Ægypto, et audiens eorum clamorem, Pharaonem tyrannum dejecit cum exercitu suo in mare. Ipse est qui memoratum Nabuchodonosor prius superbientem non solum ejectum de regni solio, sed etiam de hominum consortio in similitudinem bestiæ commutavit. Nec etiam abbreviata manus ejus est, ut populum suum a tyrannis liberare non possit. Promittit enim populo suo per Isaiam requiem se daturum a labore et confusione, ac servitute dura, qua antea servierat. Et per Ezech. cap. XXXIV, 10, dicit: *Liberabo meum gregem de ore eorum*, scilicet pastorum, qui pascunt se ipsos. Sed ut hoc beneficium populus a Deo consequi mereatur, debet a peccatis cessare, quia in ultionem peccati divina permissione impii accipiunt principatum, dicente Domino per Oseam, XIII, 11: *Dabo tibi regem in furore meo;* et in Job. XXXIV, vers. 30, dicitur quod *regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.* Tollenda est igitur culpa, ut cesset a tyrannorum plaga.

CAPUT VII.

Hic quærit sanctus Doctor, quid præcipue movere debeat regem ad regendum, utrum honor, vel gloria; et ponit opiniones circa hoc, quid sit tenendum.

Quoniam autem, secundum prædicta, regis est bonum multitudinis quærere, nimis videtur onerosum regis officium, nisi ei aliquod proprium bonum ex hoc proveniret. Oportet igitur considerare, in qua re sit boni regis conveniens præmium.

Quibusdam igitur visum est non esse aliud, nisi honorem et gloriam, unde et Tullius (*De repub.*) definit « principem civitatis esse alendum gloria », cujus rationem Aristoteles in lib. *Ethic.* assignare videtur, « quia princeps, cui non sufficit honor et gloria, consequenter tyrannus efficitur ». Inest enim animis omnium, ut proprium bonum quærant. Si ergo contentus non fuerit princeps gloria et honore, quæret voluptates et divitias, et sic ad rapinas et subditorum injurias convertetur.

Sed si hanc sententiam receperimus, plurima sequuntur inconvenientia. Primo namque hoc regibus dispendiosum esset, si tot labores et sollicitudines paterentur pro mercede tam fragili. Nihil enim videtur in rebus humanis fragilius gloria et honore favoris hominum, cum dependeat ex opinionibus hominum, quibus nihil mutabilius in vita hominum, et inde est quod Isaias propheta, XX, hujusmodi gloriam nominat florem fœni. Deinde humanæ gloriæ cupido animi magnitudinem aufert. Qui enim favorem hominum quærit, necesse est ut in omni eo, quod dicit aut facit, eorum voluntati deserviat, et sic dum placere hominibus studet, fit servus singulorum. Propter quod et idem Tullius in lib. *De officiis*, cavendam dicit gloriæ cupidinem. Eripit enim animi libertatem, pro qua magnanimis viris omnis debet esse contentio. Nihil autem principem, qui ad bona peragenda instituitur, magis decet quam animi magnitudo. Est igitur incompetens regis officio humanæ gloriæ præmium.

Simul etiam est multitudini nocivum, si tale præmium statuatur principibus: pertinet enim ad boni viri officium, ut contemnat gloriam, sicut alia temporalia bona. Virtuosi enim et fortis animi est pro justitia contemnere gloriam sicut et vitam: unde fit quiddam mirabile, ut quia virtuosos actus sequitur gloria, ipsa gloria virtuose contemnatur, et ex contemptu gloriæ homo gloriosus reddatur, secundum sententiam Fabii dicentis: « Gloriam qui spreverit, veram habebit », et de Catone dixit Salustius: « Quo minus petebat gloriam, tanto magis assequebatur illam »; ipsique Christi discipuli se sicut Dei ministros exhibebant per gloriam et ignobilitatem, per infamiam et bonam famam. Non

est igitur boni viri conveniens præmium gloria, quam contemnunt boni. Si igitur hoc solum bonum statuatur præmium principibus, sequetur bonos viros non assumere principatum, aut si assumpserint, impræmiatos esse.

Amplius: ex cupidine gloriæ periculosa mala proveniunt. Multi enim dum immoderate gloriam in rebus bellicis quærunt, se ac suos perdiderunt exercitus, libertate patriæ sub hostili potestate redacta: unde Torquatus, Romanus princeps, in exemplo hujus vitandi discriminis, filium, qui contra imperium suum provocatus ab hoste juvenili ardore pugnavit, licet vicisset, occidit, ne plus mali esset in præsumptionis exemplo, quam utilitatis in gloria hostis occisi. Habet etiam cupido gloriæ aliud sibi familiare vitium, simulationem videlicet. Quia enim difficile est, paucisque contingit veras virtutes assequi, quibus solis honor debetur, multi gloriam cupientes, virtutum simulatores fiunt. Propter quod, sicut dicit Salustius: « Ambitio multos mortales falsos fieri coegit. Aliud clausum in pectore, aliud promptum habere in lingua, magisque vultum quam ingenium habere ». Sed et Salvator noster eos, qui bona opera faciunt, ut ab hominibus videantur, hypocritas, id est simulatores, vocat. Sicut igitur periculosum est multitudini, si princeps voluptates et divitias quærat pro præmio, ne raptor et contumeliosus fiat; ita periculosum est cum detinetur gloriæ præmio, ne præsumptuosus et simulator existat. Sed, quantum ex dictorum sapientium intentione apparet, non ea ratione honorem et gloriam pro præmio principi decreverunt, tamquam ad hoc principaliter ferri debeat boni regis intentio; sed quia tolerabilius est si gloriam quærat, quam si pecuniam cupiat, vel voluptatem sequatur. Hoc enim vitium virtuti propinquius est, cum gloria, quam homines cupiunt, ut ait Augustinus, nihil aliud sit, quam judicium hominum bene de hominibus opinantium. Cupido enim gloriæ aliquod habet virtutis vestigium, dum saltem bonorum approbationem quærit, et eis displicere recusat. Paucis igitur ad veram virtutem pervenientibus tolerabilius videtur, si præferatur ad regimen qui, vel judicium hominum metuens, a malis manifestis retrahitur.

Qui enim gloriam cupit, aut vera via per virtutis opera nititur, ut ab hominibus approbetur, vel saltem dolis ad hoc contendit atque fallaciis. At qui dominari desiderat, si cupiditate gloriæ carens non timeat bene judicantibus displicere, per apertissima scelera quærit plerumque obtinere, quod diligit, unde bestias superat sive crudelitatis, sive luxuriæ vitiis, sicut in Nerone Cæsare patet, cujus, ut Augustinus dicit, tanta luxuria fuit, ut nihil putaretur ab eo virile metuendum, tanta crudelitas, ut nihil molle habere putaretur. Hoc autem satis exprimitur per id quod Aristoteles de magnanimo in *Ethic.* dicit: quod non quærit honorem et gloriam quasi aliquid magnum, quod sit virtutis sufficiens præmium, sed nihil ultra hoc ab hominibus exigit. Hoc enim inter omnia terrena videtur esse præcipuum, ut homini ab hominibus testimonium de virtute reddatur.

CAPUT VIII.

Hic declarat Doctor, qualis est verus finis regis, qui movere ipsum debet ad bene regendum.

Quoniam ergo mundanus honor et hominum gloria regiæ sollicitudini non est sufficiens præmium, inquirendum restat, quale sit eidem sufficiens. Est autem conveniens, ut rex præmium expectet a Deo. Minister enim pro suo ministerio præmium expectat a domino; rex autem, populum gubernando, minister Dei est, dicente Apostolo, Rom. cap. XIII, 1 et 4, quod *omnis potestas a Domino Deo est*, et quod *est Dei minister vindex in iram ei qui male agit*, et in lib. Sap. reges Dei esse

ministri describuntur. Debent igitur reges pro suo regimine præmium expectare a Deo. Remunerat autem Deus pro suo ministerio reges interdum temporalibus bonis, sed talia præmia sunt bonis malisque communia: unde Dominus Ezech. XXIX, 18, dicit: *Nabuchodonosor rex Babylonis servire fecit exercitum suum servitute magna adversus Tyrum, et merces non est reddita ei, nec exercitui ejus de Tyro, pro servitute qua servivit mihi adversus eam*, ea scilicet servitute, qua potestas, secundum Apostolum, Dei minister est, vindex in iram ei qui male agit; et postea de præmio subdidit: *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego dabo Nabuchodonosor regem Babylonis in terra Ægypti, et diripiet spolia ejus, et erit merces exercitui ejus.* Si ergo reges iniquos contra Dei hostes pugnantes, licet non intentione serviendi Deo, sed sua odia et cupiditates exequendi, tanta mercede Dominus remunerat, ut de hostibus victoriam tribuat, regna subjiciat, et spolia diripienda proponat, quid faciet bonis regibus, qui pia intentione Dei populum regunt et hostes impugnant? Non quidem terrenam, sed æternam mercedem eis promittit, nec in alio quam in se ipso, dicente Petro pastoribus populi Dei, I Petr. cap. v: *Pascite qui in vobis est gregem Domini, et cum venerit Princeps pastorum*, id est rex regum, Christus, *percipietis immarcescibilem gloriæ coronam*, de qua dicit Isa. XXVIII, 5: *Erit Dominus sertum exultationis et diadema gloriæ populo suo.*

Hoc autem ratione manifestatur. Est enim mentibus omnium ratione utentium inditum, virtutis præmium beatitudinem esse. Virtus enim uniuscujusque rei describitur, quæ bonum facit habentem, et opus ejus bonum reddit. Ad hoc autem quisque bene operando nititur pervenire, quod est maxime desiderio inditum; hoc autem est esse felicem, quod nullus potest non velle. Hoc igitur præmium virtutis convenienter expectatur, quod hominem beatum facit. Si autem bene operari virtutis est opus, regis autem opus est bene regere subditos, hoc etiam erit præmium regis, quod eum faciat esse beatum. Quid autem hoc sit, hinc considerandum est. Beatitudinem quidem dicimus ultimum desideriorum finem. Neque enim desiderii motus usque in infinitum procedit; esset enim inane naturale desiderium, cum infinita pertransiri non possint. Cum autem desiderium intellectualis naturæ sit universalis boni, hoc solum bonum vere beatum facere poterit, quo adepto nullum bonum restat quod amplius desiderari possit: unde et beatitudo dicitur bonum perfectum, quasi omnia desiderabilia in se comprehendens; tale autem non est aliquod bonum terrenum; nam qui divitias habent, amplius habere desiderant, et simile patet in cæteris. Et si ampliora non quærunt, desiderant tamen ut ea permaneant, vel alia in locum eorum succedant. Nihil enim permanens invenitur in rebus terrenis, nihil igitur terrenum est quod quietare desiderium possit. Neque igitur terrenum aliquod beatum facere potest, ut possit esse regis conveniens præmium.

Adhuc: cujuslibet rei finalis perfectio et bonum completum ab aliquo superiore dependet, quia et ipsa corporalia meliora redduntur ex adjunctione meliorum, pejora vero, si deterioribus misceantur. Si enim argento misceatur aurum, argentum fit melius, quod ex plumbi admixtione impurum efficitur. Constat autem terrena omnia esse infra mentem humanam; beatitudo autem est hominis finalis perfectio, et bonum completum, ad quod omnes pervenire desiderant: nihil igitur terrenum est quod hominem possit beatum facere; nec igitur terrenum aliquod est præmium regis sufficiens; non enim, ut Augustinus dicit, christianos principes ideo felices dicimus, quia diutius imperarunt, vel imperatores filios morte placida reliquerunt, vel hostes reipublicæ domuerunt, vel cives adversum se insurgentes et cavere et opprimere potue-

runt ; sed felices eos dicimus, si juste imperant, si malunt cupiditatibus potius quam gentibus quibuslibet imperare, si omnia faciunt non propter ardorem inanis gloriæ, sed propter charitatem felicitatis æternæ. Tales imperatores christianos felices dicimus, interim spe, postea re ipsa futuros, cum id quod expectamus advenerit. Sed nec aliquid aliud creatum est, quod beatum hominem faciat et possit regi decerni pro præmio. Tendit enim uniuscujusque rei desiderium in suum principium, a quo esse suum causatur. Causa vero mentis humanæ non est aliud quam Deus, qui eam ad suam imaginem facit. Solus igitur Deus est qui hominis desiderium quietare potest, et facere hominem beatum, et esse regi conveniens præmium.

Amplius : mens humana universalis boni cognoscitiva est per intellectum, et desiderativa per voluntatem : bonum autem universale non invenitur nisi in Deo. Nihil ergo est quod possit hominem beatum facere, ejus implendo desiderium, nisi Deus, de quo dicitur in Psalm. CII, 5 : *Qui replet in bonis desiderium tuum ;* in hoc ergo rex suum præmium statuere debet. Hoc igitur considerans David rex dicebat, Ps. LXXII, vers. 24 : *Quid mihi est in cœlo et a te quid volui super terram?* Cui quæstioni postea respondens, subjungit : *Mihi autem adhærere Deo bonum est et ponere in Domino Deo spem meam.* Ipse enim est qui dat salutem regibus, non solum temporalem, qua communiter salvat homines et jumenta, sed etiam eam de qua, per Isa., LI, 6, dicit : *Salus autem mea in sempiternum erit ;* qua homines salvat, eos ad æqualitatem Angelorum perducens.

Sic igitur verificari potest, quod regis præmium est honor et gloria. Quis enim mundanus et caducus honor huic honori similis esse potest, ut homo sit civis et domesticus Dei, et inter Dei filios computatus, et hæreditatem regni cælestis assequatur cum Christo ? Hic est honor quem concupiscens et admirans rex David dicebat Psalm. CXXXVIII, 17 : *Nimis honorati sunt amici tui, Deus.* Quæ insuper humanæ laudis gloria huic comparari potest, quam non fallax blandientium lingua, non decepta hominum opinio profert, sed ex interioris conscientiæ testimonio próducit, et Dei testimonio confirmatur, qui suis confessoribus repromittit, quod confiteatur eos in gloria Patris coram Angelis Dei ? Qui autem hanc gloriam quærunt, eam inveniunt, et quam non quærunt gloriam hominum, consequuntur, exemplo Salomonis, qui non solum sapientiam, quam quæsivit, accepit a Domino, sed factus est super reges alios gloriosus.

CAPUT IX.

Hic declarat sanctus Doctor, quod præmium regum et principum tenet supremum gradum in beatitudine cœlesti : et hoc multis rationibus ostenditur et exemplis.

Considerandum autem restat ulterius, quod et eminentem obtinebunt cœlestis beatitudinis gradum, qui officium regium digne et laudabiliter exequuntur. Si enim beatitudo virtutis est præmium, consequens est ut majori virtuti major gradus beatitudinis debeatur. Est autem præcipua virtus, qua homo aliquis non solum se ipsum, sed etiam alios dirigere potest ; et tanto magis, quanto plurium est regitiva ; quia et secundum virtutem corporalem tanto aliquis virtuosior reputatur, quanto plures vincere potest, aut pondera plura levare. Sic igitur major virtus requiritur ad regendum domesticam familiam, quam ad regendum se ipsum, multoque major ad regimen civitatis et regni. Est igitur excellentis virtutis bene regium officium exercere ; debetur igitur ei excellens in beatitudine præmium.

Adhuc : in omnibus artibus et potentiis laudabiliores sunt qui alios bene regunt, quam qui secundum alienam directionem bene se habent. In speculativis enim majus est veritatem aliis docendo

tradere, quam quod ab aliis docetur capere posse. In artificiis etiam majus existimatur, majorique conducitur pretio architector, qui ædificium disponit, quam artifex, qui secundum ejus dispositionem manualiter operatur ; et in rebus bellicis majorem gloriam de victoria consequitur prudentia ducis, quam militis fortitudo. Sic autem se habet rector multitudinis in his, quæ a singulis secundum virtutem sunt agenda, sicut doctor in disciplinis, et architector in ædificiis, et dux in bellis. Est igitur rex majori præmio dignus, si bene subjectos gubernaverit, quam aliquis subditorum, si sub rege bene se habuerit.

Amplius : si virtutis est, ut per eam opus hominis bonum reddatur, majoris virtutis esse videtur quod majus bonum per eam aliquis operetur. Majus autem et divinius est bonum multitudinis quam bonum unius : unde interdum malum unius sustinetur, si in bonum multitudinis cedat, sicut occiditur latro, ut pax multitudini detur. Et ipse Deus mala esse in mundo non sineret, nisi ex eis bona eliceret ad utilitatem et pulchritudinem universi. Pertinet autem ad regis officium, ut bonum multitudinis studiose procuret. Majus igitur præmium debetur regi pro bono regimine, quam subdito pro bona actione.

Hoc autem manifestius fiet, si quis magis in speciali consideret. Laudatur enim ab hominibus quævis privata persona, et ei a Deo computatur in præmium, si egenti subveniat, si discordes pacificet, si oppressum a potentiore eripiat, denique si alicui qualitercumque opem vel consilium conferat ad salutem. Quanto igitur magis laudandus est ab hominibus, et præmiandus a Deo, qui totam provinciam facit pace gaudere, violentias cohibet, justitiam servat, et disponit quid sit agendum ab hominibus suis legibus et præceptis ? Hinc etiam magnitudo regiæ virtutis apparet, quod præcipue Dei similitudinem gerit, dum agit in regno, quod Deus in mundo : unde et in Exod. XXII, judices multitudinis dii vocantur. Imperatores etiam apud Romanos dii vocabantur. Tanto autem est aliquid Deo acceptius, quanto magis ad ejus imitationem accedit : unde et Apostolus monet Ephes. cap. v, 1 : *Estote imitatores Dei, sicut filii charissimi.* Sed si, secundum Sapientis sententiam, omne animal diligit simile sibi, secundum quod causæ aliqualiter similitudinem habent causati, consequens igitur est bonos reges Deo esse acceptissimos, et ab eo maxime præmiandos. Simul etiam, ut Gregorii verbis utar : Quid est tempestas maris, nisi tempestas mentis ? Quieto autem mari recte navem etiam imperitus dirigit, turbato autem mari tempestatis fluctibus etiam peritus nauta confunditur : unde et plerumque in occupatione regiminis, ipse quoque boni operis usus perditur, qui in tranquillitate tenebatur. Valde enim difficile est si, ut Augustinus dicit, inter linguas sublimantium et honorantium, et obsequia nimis humiliter salutantium non extolluntur, sed se homines esse meminerint. Et in Eccli. capite XXXI : *Beatus vir qui post aurum non abiit, nec speravit in pecuniæ thesauris. Qui potuit* impune *transgredi, et non est transgressus, et facere mala, et non fecit.* Ex quo quasi in virtutis opere probatus invenitur fidelis, unde secundum Biantis proverbium : « Principatus virum ostendit ». Multi enim, ad principatus culmen pervenientes, a virtute deficiunt, qui, dum in statu essent infimo, virtuosi videbantur.

Ipsa igitur difficultas, quæ principibus imminet ad bene agendum, eos facit majori præmio dignos, et si aliquando per infirmitatem peccaverint, apud homines excusabiliores redduntur, et facilius a Deo veniam promerentur, si tamen, ut Augustinus ait, pro suis peccatis humilitatis, et miserationis, et orationis sacrificium Deo suo vero immolari non negligunt. In cujus rei exemplum de Achab, rege Israel, qui multum peccaverat, Dominus ad Heliam dixit (III Reg. XXI, 29) : *Quia humiliatus est mei causa, non inducam hoc malum in diebus suis.*

Non autem solum ratione ostenditur, quod regibus excellens præmium debeatur, sed etiam auctoritate divina firmatur. Dicitur enim in Zachar. XII, quod in illa beatitudinis die, qua erit Dominus protector habitantibus in Hierusalem, id est in visione pacis æternæ, aliorum domus erunt sicut domus David, quia scilicet omnes reges erunt et regnabunt cum Christo, sicut membra cum capite ; sed domus David erit sicut domus Dei, quia sicut regendo fideliter Dei officium gessit in populo, ita in præmio Deo propinquius erit et inhærebit. Hoc etiam fuit apud gentiles aliqualiter somniatum, dum civitatum rectores atque servatores in deos transformari putabant.

CAPUT X.

Quod rex et princeps studere debet ad bonum regimen propter bonum sui ipsius, et utile quod inde sequitur: cujus contrarium sequitur regimen tyrannicum.

Cum regibus tam grande in cœlesti beatitudine præmium proponatur, si bene in regendo se habuerint, diligenti cura se ipsos observare debent, ne in tyrannidem convertantur. Nihil enim eis acceptabilius esse debet, quam quod ex honore regio, quo sublimantur in terris, in cœlestis regni gloriam transferantur. Errant vero tyranni, qui propter quædam terrena commoda justitiam deserunt ; qui tanto privantur præmio, quod adipisci poterant juste regendo. Quod autem stultum sit pro hujusmodi parvis et temporalibus bonis maxima et sempiterna perdere bona, nullus, nisi stultus aut infidelis, ignorat.

Addendum est etiam, quod hæc temporalia commoda, propter quæ tyranni justitiam deserunt, magis ad lucrum proveniunt regibus, dum justitiam servant. Primo namque inter mundana omnia nihil est, quod amicitiæ digne præferendum videatur. Ipsa namque est, quæ virtuosos in unum conciliat, virtutem conservat atque promovet. Ipsa est, qua omnes indigent in quibuscumque negotiis peragendis, quæ nec prosperis importune se ingerit, nec deserit in adversis. Ipsa est quæ maximas delectationes affert, in tantum ut quæcumque delectabilia in tædium sine amicis vertantur. Quælibet autem aspera facilia et prope nulla facit amor; nec est alicujus tyranni tanta crudelitas, ut amicitia non delectetur. Dionysius enim quondam Syracusanorum tyrannus cum duorum amicorum, qui Damon et Pythias dicebantur, alterum occidere vellet, is, qui occidendus erat, inducias impetravit, ut domum profectus res suas ordinaret ; alter vero amicorum sese tyranno ob fidem pro ejus reditu dedit. Appropinquante autem promisso die, nec illo redeunte, unusquisque fidejussorem stultitiæ arguebat. At ille nihil se metuere de amici constantia prædicabat. Eadem autem hora, qua fuerat occidendus, rediit. Admirans autem amborum animum, tyrannus supplicium propter fidem amicitiæ remisit, insuper rogans ut eum tertium reciperent in amicitiæ gradu. Hoc autem amicitiæ bonum, quamvis desiderent tyranni, consequi tamen non possunt. Dum enim commune bonum non quærunt, sed proprium, fit parva vel nulla communio eorum ad subditos. Omnis autem amicitia super aliqua communione firmatur. Eos enim qui conveniunt, vel per naturæ originem, vel per morum similitudinem, vel per cujuscumque societatis communionem, videmus amicitia conjungi. Parva igitur, vel potius nulla est amicitia tyranni et subditi ; simulque dum subditi per tyrannicam injustitiam opprimuntur, et se amari non sentiunt, sed contemni, nequaquam amant. Nec habent tyranni unde de subditis conquerantur, si ab eis non diliguntur, quia nec ipsi tales se ipsis exhibent, ut diligi ab eis debeant.

Sed boni reges, dum communi profectui studiose intendunt, et eorum studio subditi plura commoda se assequi sentiunt, diliguntur a plurimis, dum sub-

ditos se amare demonstrant: quia et hoc est majoris malitiæ, quam quod in multitudine cadat, ut odio habeantur amici, et benefactoribus rependatur malum pro bono. Et ex hoc amore provenit, ut bonorum regum regnum sit stabile, dum pro ipsis se subditi quibuscumque periculis exponere non recusant: cujus exemplum in Julio Cæsare apparet, de quo Suetonius refert, quod milites suos usque adeo diligebat, ut, audita quorumdam cæde, capillos et barbam ante non dempserit quam vindicasset: quibus rebus devotissimos sibi et strenuissimos milites reddidit, ita quod plerique eorum capti, concessam sibi sub ea conditione vitam, si militare adversus Cæsarem vellent, recusarent. Octavianus etiam Augustus, qui modestissime imperio usus est, in tantum diligebatur a subditis, ut plerique morientes, victimas quas devoverant, immolari mandarent, quia eum superstitem reliquissent.

Non est ergo facile ut principis perturbetur dominium, quem tanto consensu populus amat: propter quod Salomon dicit Proverbiorum XXIX, 14: *Rex, qui judicat in justitia pauperes, thronus ejus in æternum firmabitur.* Tyrannorum vero dominium diuturnum esse non potest, cum sit multitudini odiosum. Non potest enim diu conservari, quod votis multorum repugnat. Vix enim a quoquam præsens vita transigitur, quin aliquas adversitates patiatur. Adversitatis autem tempore occasio deesse non potest contra tyrannum insurgendi: et ubi adsit occasio, non deerit ex multis vel unus qui occasione non utatur. Insurgentem autem populus votive prosequitur: nec de facili carebit effectu, quod cum favore multitudinis attentatur. Vix ergo potest contingere, quod tyranni dominium protendatur in longum.

Hoc etiam manifeste patet, si quis consideret, unde tyranni dominium conservatur. Non enim conservatur amore, cum parva vel nulla sit amicitia subjectæ multitudinis ad tyrannum, ut ex præhabitis patet. De subditorum autem fide tyrannis confidendum non est. Non enim invenitur tanta virtus in multis, ut fidelitatis virtute reprimantur, ne indebitæ servitutis jugum, si possint, excutiant. Fortassis autem nec fidelitati contrarium reputabitur secundum opinionem multorum, si tyrannicæ nequitiæ qualitercumque obvietur. Restat ergo ut solo timore tyranni regimen sustentetur, unde et timeri se a subditis tota intentione procurant. Timor autem est debile fundamentum. Nam qui timore subduntur, si occurrat occasio, qua possint impunitatem sperare, contra præsidentes insurgunt eo ardentius, quo magis contra voluntatem ex solo timore cohibebantur. Sicut si aqua per violentiam includatur, cum aditum invenerit, impetuosius fluit. Sed nec ipse timor caret periculo, cum ex nimio timore plerique in desperationem inciderint. Salutis autem desperatio audacter ad quælibet attendenda præcipitat. Non potest igitur tyranni dominium esse diuturnum.

Hoc etiam non minus exemplis, quam rationibus apparet. Si quis enim antiquorum gesta, et modernorum eventus consideret, vix inveniet dominium tyranni alicujus diuturnum fuisse. Unde et Aristoteles, in sua *Politica*, multis tyrannis enumeratis, omnium demonstrat dominium brevi tempore fuisse finitum, quorum tamen aliqui diutius præfuerunt, quia non multum in tyrannide excedebant, sed quantum ad multa imitabantur regalem modestiam.

Adhuc autem hoc magis fit manifestum ex consideratione divini judicii. Ut enim in Job, XXXIV, 30, dicitur: *Regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.* Nullus autem verius hypocrita dici potest, quam qui regis assumit officium, et exhibet se tyrannum. Nam hypocrita dicitur, qui alterius repræsentat personam, sicut in spectaculis fieri consuevit. Sic igitur Deus præfici permittit tyrannos ad puniendum subditorum peccata. Talis autem punitio in Scripturis ira Dei

nsuevit nominari. Unde per Oseæ, p. XIII, 11, Dominus dicit: *Dabo vos regem in furore meo.* Infelix est ttem rex, qui populo in furore Dei nceditur. Non enim ejus stabile pot- t esse dominium: quia non oblivisce- r misereri Deus, nec continebit in ira a misericordias suas: quinimmo per iel, II, 13, dicitur, quod *est patiens, multæ misericordiæ, et præstabilis per malitia.* Non igitur permittit Deus u regnare tyrannos, sed post tempe- atem per eos inductam populo, per rum dejectionem tranquillitatem in- cet. Unde, Eccli. x, 17, dicitur: *Sedes cum superborum destruxit Deus, et dere fecit mites pro eis.*

Experimento etiam magis apparet, od reges per justitiam adipiscuntur vitias, quam per rapinam tyranni. ia enim dominium tyrannorum sub- tæ multitudini displicet, ideo opus bent tyranni multos habere satellites, r quos contra subditos tuti reddantur, quibus necesse est plura expendere, am a subditis rapiant. Regum autem minium, quod subditis placet, omnes bditos pro satellitibus ad custodiam bet, in quibus expendere opus non ; sed interdum in necessitatibus plura gibus sponte donant, quam tyranni ripere possint, et sic impletur quod lomon dicit, Proverbiorum XI, 24: *ii*, scilicet reges, *dividunt propria be- faciendo subjectis, et ditiores fiunt. ii*, scilicet tyranni, *rapiunt non sua, semper in egestate sunt.* Similiter au- m justo Dei contingit judicio, ut qui vitias injuste congregant, inutiliter eas spergant, aut etiam juste auferantur eis. Ut enim Salomon dicit, Eccle- stes V, 9: *Avarus non implebitur pe- nia, et qui amat pecunias, fructum m capiet ex eis;* quinimmo ut Prover- rum, XV, 27, dicit: *Conturbat domum um, qui sectatur avaritiam.* Regibus ro, qui justitiam quærunt, divitiæ ad- ntur a Deo, sicut Salomon, qui, dum bientiam quæsivit ad faciendum ju- dium, promissionem de abundantia vitiarum accepit.

De fama vero superfluum videtur dicere. Quis enim dubitet bonos reges non solum in vita, sed magis post mortem quodammodo laudibus hominum vivere, et in desiderio haberi; malorum vero nomen aut statim deficere, vel si excellentes in malitia fuerint, cum detestatione eorum rememorari? Unde Salomon dicit, Proverbiorum, X, 7: *Memoria justi cum laudibus, nomen autem impiorum putrescet,* quia vel deficit, vel remanet cum fœtore.

CAPUT XI.

Quod bona etiam mundialia, ut sunt divitiæ, potestas, honor, et fama magis proveniunt regibus quam tyrannis, et de malis in quæ incurrunt tyranni etiam in hac vita.

Ex his ergo manifestum est, quod stabilitas potestatis, divitiæ, honor et fama magis regibus quam tyrannis ad votum proveniunt, propter quæ indebite adipiscenda declinat in tyrannidem princeps. Nullus enim a justitia declinat nisi cupiditate alicujus commodi tra- adipiscenda declinat in tyrannidem lentissima beatitudine, quæ regibus debetur pro præmio, et, quod est gravius, maximum tormentum sibi acquirit in pœnis. Si enim qui unum hominem spoliat, vel in servitutem redigit, vel occidit, maximam pœnam meretur, quantum quidem ad judicium hominum mortem, quantum vero ad judicium Dei damnationem æternam; quanto magis putandum est tyrannum deteriora mereri supplicia, qui undique ab omnibus rapit, contra omnium libertatem laborat, pro libito voluntatis suæ quoscumque interficit? Tales insuper raro pœnitent, vento inflati superbiæ, merito peccatorum a Deo deserti, et adulationibus hominum delibuti, rarius digne satisfacere possunt. Quando enim restituent omnia, quæ præter justitiæ debitum abstulerunt? Ad quæ tamen restituenda nullus dubitat eos teneri.

Quando recompensabunt eis quos oppresserunt, et injuste qualitercumque læserunt? Adjicitur autem ad eorum impœnitentiam, quod omnia sibi licita existimant, quæ impune sine resistentia facere potuerunt: unde non solum emendare non satagunt quæ male fecerunt, sed sua consuetudine pro auctoritate utentes, peccandi audaciam transmittunt ad posteros, et sic non solum suorum facinorum apud Deum rei tenentur, sed etiam eorum, quibus apud Deum peccandi occasionem reliquerunt. Aggravatur etiam eorum peccatum ex dignitate suscepti officii. Sicut enim terrenus rex gravius punit suos ministros, si invenit eos sibi contrarios; ita Deus magis puniet eos, quos sui regiminis executores et ministros facit, si nequiter agant, Dei judicium in amaritudinem convertentes. Unde et in libro Sapientiæ, VI, 5, ad reges iniquos dicitur: *Quoniam, cum essetis ministri regni illius, non recte judicastis, neque custodistis legem justitiæ nostræ, nec secundum voluntatem Dei ambulastis, horrende et cito apparebit vobis quoniam judicium durissimum his qui præsunt fiet. Exiguo enim conceditur misericordia, potentes autem potenter tormenta patientur.* Et Nabuchodonosor per Isa., XIV, 15, dicitur: *Ad infernum detraheris in profundum laci. Qui te viderint, ad te inclinabuntur, teque prospicient,* quasi profundius in pœnis submersum. Si igitur regibus abundant temporalia bona et proveniunt, et excellens beatitudinis gradus præparatur a Deo, tyranni autem a temporalibus bonis quæ cupiunt plerumque frustrantur, multis insuper periculis subjacentes, et, quod est amplius, bonis æternis privantur ad pœnas gravissimas reservati, vehementer studendum est his, qui regendi officium suscipiunt, ut reges se subditis præbeant, non tyrannos.

De rege autem quid sit, et quod expediat multitudini regem habere: adhuc autem, quod præsidi expediat se regem multitudini exhibere subjectæ, non tyrannum, tanta a nobis dicta sint.

CAPUT XII.

Procedit ad ostendendum regis officium, ubi secundum viam naturæ ostendit regem esse in regno, sicut anima est in corpore, et sicut Deus est in mundo.

Consequens autem ex dictis est considerare, quod sit regis officium, et qualem oporteat esse regem. Quia vero ea, quæ sunt secundum artem, imitantur ea, quæ sunt secundum naturam, ex quibus accipimus, ut secundum rationem operari possimus, optimum videtur regis officium a forma regiminis naturalis assumere. Invenitur autem in rerum natura regimen et universale et particulare. Universale quidem, secundum quod omnia sub Dei regimine continentur, qui sua providentia universa gubernat. Particulare autem regimen maxime quidem divino regimini simile est, quod invenitur in homine, qui ob hoc minor mundus appellatur, quia in eo invenitur forma universalis regiminis. Nam sicut universa creatura corporea et omnes spirituales virtutes sub divino regimine continentur, sic et corporis membra et cæteræ vires animæ a ratione reguntur, et sic quodammodo se habet ratio in homine, sicut Deus in mundo. Sed quia, sicut supra ostendimus, homo est animal naturaliter sociale in multitudine vivens, similitudo divini regiminis invenitur in homine non solum quantum ad hoc, quod per rationem regitur unus homo, sed etiam quantum ad hoc, quod per rationem unius hominis regitur multitudo: quod maxime pertinet ad officium regis, dum et in quibusdam animalibus, quæ socialiter vivunt, quædam similitudo invenitur hujus regiminis: sicut in apibus, in quibus et reges esse dicuntur, non quod in eis per rationem sit regimen, sed per instinctum naturæ inditum a summo regente, qui est auctor naturæ. Hoc igitur officium rex suscepisse cognoscat, ut sit in regno sicut in cor-

pore anima, et sicut Deus in mundo. Quæ si diligenter recogitet, ex altero justitiæ in eo zelus accenditur, dum considerat ad hoc se positum, ut, loco Dei, judicium regno exerceat; ex altero vero mansuetudinis et clementiæ lenitatem acquirit, dum reputat singulos, qui suo subsunt regimini, sicut propria membra.

CAPUT XIII.

Assumit ex hac similitudine modum regiminis, ut sicut Deus unamquamque rem distinguit quodam ordine, et propria operatione, et loco, ita rex subditos suos in regno: et eodem modo de anima.

Oportet igitur considerare, quid Deus in mundo faciat: sic enim manifestum erit quid immineat regi faciendum. Sunt autem universaliter consideranda duo opera Dei in mundo. Unum quo mundum instituit, alterum quo mundum institutum gubernat. Hæc etiam duo opera anima habet in corpore. Nam primo quidem virtute animæ informatur corpus, deinde vero per animam corpus regitur et movetur. Horum autem secundum quidem magis proprie pertinet ad regis officium. Unde ad omnes reges pertinet gubernatio, et a gubernationis regimine regis nomen accipitur. Primum autem opus non omnibus regibus convenit. Non enim omnes regnum aut civitatem instituunt, in quo regnant, sed regno ac civitati jam institutis regiminis curam impendunt. Est autem considerandum, quod nisi præcessisset qui institueret civitatem aut regnum, locum non haberet gubernatio regni. Sub regis enim officio comprehenditur etiam institutio civitatis et regni. Nonnulli enim civitates instituerunt, in quibus regnarent, ut Ninus Ninivem, et Romulus Romam. Similiter etiam ad gubernationis officium pertinet, ut gubernata conservet, ac eis utatur, ad quod sunt constituta. Non igitur gubernationis officium plene cognosci poterit, si institutionis ratio ignoretur. Ratio autem institutionis regni ab exemplo institutionis mundi sumenda est: in quo primo consideratur ipsarum rerum productio, deinde partium mundi ordinata distinctio. Ulterius autem singulis mundi partibus diversæ rerum species distributæ videntur, ut stellæ cœlo, volucres aeri, pisces aquæ, animalia terræ: deinde singulis ea, quibus indigent, abundanter divinitus provisa videntur. Hanc autem institutionis rationem Moyses subtiliter et diligenter expressit.

Primo enim rerum productionem proponit, dicens: *In principio creavit Deus cœlum et terram;* deinde secundum ordinem convenientem omnia divinitus distincta esse denuntiat, videlicet diem a nocte, a superioribus inferiora, mare ab arida. Hinc cœlum luminaribus, avibus aerem, mare piscibus, animalibus terram ornatam refert: ultimo assignatum hominibus terræ animaliumque dominium. Usum vero plantarum tam ipsis quam animalibus cæteris ex providentia divina denuntiat. Institutor autem civitatis et regni de novo producere homines, et loca ad inhabitandum, et cætera vitæ subsidia non potest, sed necesse habet his uti quæ in natura præexistunt. Sicut etiam cæteræ artes operationis suæ materiam a natura accipiunt, ut fabri ferrum, ædificator ligna et lapides in artis usum assumunt. Necesse est igitur institutori civitatis et regni primum quidem congruum locum eligere, qui salubritate habitatores conservet, ubertate ad victum sufficiat, amœnitate delectet, munitione ab hostibus tutos reddat. Quod si aliquid de dicta opportunitate deficiat, tanto locus erit convenientior, quanto plura, vel magis necessaria de prædictis habuerit. Deinde necesse est ut locum electum institutor civitatis aut regni distinguat secundum exigentiam eorum, quæ perfectio civitatis aut regni requirit. Puta, si regnum instituendum sit, oportet providere quis locus aptus sit urbibus constituendis, quis villis, quis castris, ubi

constituenda sint studia litterarum, ubi exercitia militum, ubi negotiatorum conventus, et sic de aliis, quæ perfectio regni requirit. Si autem institutioni civitatis opera detur, providere oportet, quis locus sit sacris, quis juri reddendo, quis artificibus singulis deputandus. Ulterius autem oportet homines congregare, qui sunt congruis locis secundum sua officia deputandi. Demum vero providendum est, ut singulis necessaria suppetant secundum uniuscujusque constitutionem et statum : aliter enim nequaquam posset regnum vel civitas commanere. Hæc igitur sunt, ut summarie dicatur, quæ ad regis officium pertinent in institutione civitatis aut regni, ex similitudine institutionis mundi assumpta.

CAPUT XIV.

Quis modus gubernandi competat regi, quia secundum modum gubernationis divinæ: qui quidem modus gubernandi a gubernatione navis sumpsit initium, ubi et ponitur comparatio sacerdotalis dominii et regalis.

Sicut autem institutio civitatis aut regni ex forma institutionis mundi convenienter accipitur, sic et gubernationis ratio ex gubernatione sumenda est. Est tamen præconsiderandum, quod gubernare est, id quod gubernatur convenienter ad debitum finem perducere. Sic etiam navis gubernari dicitur, dum per nautæ industriam recto itinere ad portum illæsa perducitur. Si igitur aliquid ad finem extra se ordinetur, ut navis ad portum, ad gubernatoris officium pertinebit non solum, ut rem in se conservet illæsam, sed quod ulterius ad finem perducat. Si vero aliquid esset, cujus finis non esset extra ipsum, ad hoc solum intenderet gubernatoris intentio, ut rem illam in sua perfectione conservaret illæsam. Et quamvis nihil tale inveniatur in rebus post ipsum Deum, qui est omnibus finis, erga id tamen, quod ad extrinsecum ordinatur, multipliciter cura impeditur a diversis. Nam forte alius erit qui curam gerit, ut res in suo esse conservetur ; alius autem, ut ad altiorem perfectionem perveniat, ut in ipsa navi, unde gubernationis ratio assumitur, manifeste apparet. Faber enim lignarius curam habet restaurandi, si quid collapsum fuerit in navi, sed nauta sollicitudinem gerit, ut navem perducat ad portum ; sic etiam contingit in homine. Nam medicus curam gerit ut vita hominis conservetur in sanitate ; œconomus, ut suppetant necessaria vitæ ; doctor autem curam gerit ut veritatem cognoscat; institutor autem morum, ut secundum rationem vivat. Quod si homo non ordinaretur ad aliud exterius bonum, sufficerent homini curæ prædictæ.

Sed est quoddam bonum extraneum homini quamdiu mortaliter vivit, scilicet ultima beatitudo, quæ in fruitione Dei expectatur post mortem. Quia, ut Apostolus ait, II ad Cor., v, 6 : *Quamdiu sumus in corpore, peregrinamur a Domino.* Unde homo christianus, cui beatitudo illa est per Christi sanguinem acquisita, et qui pro ea assequenda Spiritus sancti arrham accepit, indiget alia spirituali cura per quam dirigatur ad portum salutis æternæ ; hæc autem cura per ministros Ecclesiæ Christi fidelibus exhibetur.

Idem autem oportet esse judicium de fine totius multitudinis, et unius. Si igitur finis hominis esset bonum quodcumque in ipso existens, et regendæ multitudinis finis ultimus esset similiter ut tale bonum multitudo acquireret, et in eo permaneret ; et si quidem talis ultimus sive unius hominis, sive multitudinis finis esset corporalis, vita et sanitas corporis, medici esset officium. Si autem ultimus finis esset divitiarum affluentia, œconomus rex quidam multitudinis esset. Si vero bonum cognoscendæ veritatis tale quid esset, ad quod posset multitudo pertingere, rex haberet doctoris officium. Videtur autem finis esse multitudinis congregatæ

vivere secundum virtutem. Ad hoc enim homines congregantur, ut simul bene vivant, quod consequi non posset unusquisque singulariter vivens ; bona autem vita est secundum virtutem ; virtuosa igitur vita est congregationis humanæ finis.

Hujus autem signum est, quod hi soli partes sint multitudinis congregatæ, qui sibi invicem communicant in bene vivendo. Si enim propter solum vivere homines convenirent, animalia et servi essent pars aliqua congregationis civilis. Si vero propter acquirendas divitias, omnes simul negotiantes ad unam civitatem pertinerent : sicut videmus eos solos sub una multitudine computari, qui sub eisdem legibus et eodem regimine diriguntur ad bene vivendum. Sed quia homo vivendo secundum virtutem ad ulteriorem finem ordinatur, qui consistit in fruitione divina, ut supra jam diximus, oportet eumdem finem esse multitudinis humanæ, qui est hominis unius. Non est ergo ultimus finis multitudinis congregatæ vivere secundum virtutem, sed per virtuosam vitam pervenire ad fruitionem divinam. Siquidem autem ad hunc finem perveniri posset virtute humanæ naturæ, necesse esset ut ad officium regis pertineret dirigere homines in hunc finem. Hunc enim dici regem supponimus, cui summa regiminis in rebus humanis committitur. Tanto autem est regimen sublimius, quanto ad finem ulteriorem ordinatur. Semper enim invenitur ille, ad quem pertinet ultimus finis, imperare operantibus ea quæ ad finem ultimum ordinantur ; sicut gubernator, ad quem pertinet navigationem disponere, imperat ei, qui navem constituit, qualem navem navigationi aptam facere debeat ; civilis autem qui utitur armis, imperat fabro, qualia armà fabricet. Sed quia finem fruitionis divinæ non consequitur homo per virtutem humanam, sed virtute divina, juxta illud Apostoli, Rom. VI, 23 : *Gratia Dei, vita æterna*, perducere ad illum finem non humani erit, sed divini regiminis. Ad illum igitur regem hujusmodi regimen pertinet, qui non est solum homo, sed etiam Deus, scilicet ad Dominum nostrum Jesum Christum, qui homines filios Dei faciens in cœlestem gloriam introduxit.

Hoc igitur est regimen ei traditum, quod non corrumpetur, propter quod non solum sacerdos, sed rex in Scripturis sacris nominatur, dicente Jer. XXIII, vers. 5 : *Regnabit rex, et sapiens erit ;* unde ab eo regale sacerdotium derivatur. Et, quod est amplius, omnes Christi fideles, in quantum sunt membra ejus, reges et sacerdotes dicuntur. Hujus ergo regni ministerium, ut a terrenis essent spiritualia distincta, non terrenis regibus, sed sacerdotibus est commissum, et præcipue Summo Sacerdoti, successori Petri, Christi Vicario, Romano Pontifici, cui omnes reges populi Christiani oportet esse subditos, sicut ipsi Domino Jesu Christo. Sic enim ei, ad quem finis ultimi cura pertinet, subdi debent illi, ad quos pertinet cura antecedentium finium, et ejus imperio dirigi. Quia igitur sacerdotium gentilium et totus divinorum cultus erat propter temporalia bona conquirenda, quæ omnia ordinantur ad multitudinis bonum commune, cujus regi cura incumbit, convenienter sacerdotes gentilium regibus subdebantur. Sed et quia in veteri lege promittebantur bona terrena non a dæmonibus, sed a Deo vero religioso populo exhibenda, inde et in lege veteri sacerdotes regibus leguntur fuisse subjecti. Sed in nova lege est sacerdotium altius, per quod homines traducuntur ad bona cœlestia : unde in lege Christi reges debent sacerdotibus esse subjecti.

Propter quod mirabiliter ex divina providentia factum est, ut in Romana urbe, quam Deus præviderat Christiani populi principalem sedem futuram, hic mos paulatim inolesceret, ut civitatum rectores sacerdotibus subjacerent. Sicut enim Valerius Maximus refert, « omnia post religionem ponenda semper nostra civitas duxit, etiam in quibus summæ majestatis decus conspici voluit. Qua-

propter non dubitaverunt sacris imperia servire, ita se humanarum rerum habitura regimen existimantia, si divinæ potentiæ bene atque constanter fuissent famulata ». Quia vero etiam futurum erat, ut in Gallia Christiani sacerdotii plurimum vigeret religio, divinitus est permissum, ut etiam apud Gallos gentiles sacerdotes, quod Druidas nominabant, totius Galliæ jus definirent, ut refert Julius Cæsar in libro, quem de bello Gallico scripsit.

CAPUT XV.

Quod sicut ad ultimum finem consequendum requiritur ut rex subditos suos ad vivendum secundum virtutem disponat, ita ad fines medios. Et ponuntur hic, quæ sunt illa quæ ordinant ad bene vivendum et quæ impediunt, et quod remedium rex apponere debet circa dicta impedimenta.

Sicut autem ad vitam, quam in cœlo speramus beatam, ordinatur, sicut ad finem, vita, qua hic homines bene vivunt; ita ad bonum multitudinis ordinantur, sicut ad finem, quæcumque particularia bona per hominem procurantur, sive divitiæ, sive lucra, sive sanitas, sive facundia vel eruditio. Si igitur, ut dictum est, qui de ultimo fine curam habet, præesse debet his, qui curam habent de ordinatis ad finem, et eos dirigere suo imperio, manifestum ex dictis fit, quod rex, sicut dominio et regimini, quod administratur per sacerdotis officium, subdi debet, ita præesse debet omnibus humanis officiis, et ea imperio sui regiminis ordinare. Cuicumque autem incumbit aliquid perficere, quod ordinatur in aliud, sicut in finem, hoc debet attendere ut suum opus sit congruum fini. Sicut faber sic facit gladium ut pugnæ conveniat, et ædificator sic debet domum disponere ut ad habitandum sit apta. Quia igitur vitæ, qua in præsenti bene vivimus, finis est beatitudo cœlestis, ad regis officium pertinet ea ratione vitam multitudinis bonam procurare, secundum quod congruit ad cœlestem beatitudinem consequendam, ut scilicet ea præcipiat, quæ ad cœlestem beatitudinem ducunt, et eorum contraria, secundum quod fuerit possibile, interdicat. Quæ autem sit ad veram beatitudinem via, et quæ sint impedimenta ejus, ex lege divina cognoscitur, cujus doctrina pertinet ad sacerdotum officium, secundum illud Malach. cap. II, 7: *Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent de ore ejus.* Et ideo in Deut., XVII, 18, Dominus præcipit: *Postquam sederit rex in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium legis hujus in volumine, accipiens exempla a sacerdote Leviticæ tribus, et habebit secum, legetque illud omnibus diebus vitæ suæ, ut discat timere Dominum Deum suum et custodire verba et cæremonias ejus, quæ in lege præcepta sunt.* Rex legem igitur divinam edoctus, ad hoc præcipuum studium debet intendere, qualiter multitudo sibi subdita bene vivat: quod quidem studium in tria dividitur, ut primo quidem in subjecta multitudine bonam vitam instituat; secundo, ut institutam conservet; tertio, ut conservatam ad meliora promoveat.

Ad bonam autem unius hominis vitam duo requiruntur: unum principale, quod est operatio secundum virtutem (virtus enim est qua bene vivitur); aliud vero secundarium et quasi instrumentale, scilicet corporalium bonorum sufficientia, quorum usus est necessarius ad actum virtutis. Ipsa tamen hominis unitas per naturam causatur, multitudinis autem unitas, quæ pax dicitur, per regentis industriam est procuranda. Sic igitur ad bonam vitam multitudinis instituendam tria requiruntur. Primo quidem, ut multitudo in unitate pacis constituatur. Secundo, ut multitudo vinculo pacis unita dirigatur ad bene agendum. Sicut enim homo nihil bene agere potest nisi præsupposita suarum partium unitate, ita hominum multitudo pacis unitate carens, dum impugnat se

ipsam, impeditur a bene agendo. Tertio vero requiritur, ut per regentis industriam necessariorum ad bene vivendum adsit sufficiens copia. Sic igitur bona vita per regis officium in multitudine constituta, consequens est ut ad ejus conservationem intendat.

Sunt autem tria, quibus bonum publicum permanere non sinitur, quorum quidem unum est a natura proveniens. Non enim bonum multitudinis ad unum tantum tempus institui debet, sed ut sit quodammodo perpetuum. Homines autem cum sint mortales, in perpetuum durare non possunt. Nec, dum vivunt, semper sunt in eodem vigore, quia multis variationibus humana vita subjicitur, et sic non sunt homines ad eadem officia peragenda æqualiter per totam vitam idonei. Aliud autem impedimentum boni publici conservandi ab interiori proveniens in perversitate voluntatum consistit, dum vel sunt desides ad ea peragenda quæ requirit respublica, vel insuper sunt paci multitudinis noxii, dum transgrediendo justitiam aliorum pacem perturbant. Tertium autem impedimentum reipublicæ conservandæ ab exteriori causatur, dum per incursum hostium pax dissolvitur et interdum regnum, aut civitas funditus dissipatur. Igitur circa tria prædicta triplex cura imminet regi. Primo quidem de successione hominum, et substitutione illorum qui diversis officiis præsunt, ut sicut per divinum regimen in rebus corruptibilibus, quia semper eadem durare non possunt, provisum est, ut per generationem alia in locum aliorum succedant, ut vel sic conservetur integritas universi, ita per regis studium conservetur subjectæ multitudinis bonum, dum sollicite curat qualiter alii in deficientium locum succedant. Secundo autem ut suis legibus et præceptis, pœnis et præmiis homines sibi subjectos ab iniquitate coerceat, et ad opera virtuosa inducat, exemplum a Deo accipiens, qui hominibus legem dedit, observantibus quidem mercedem, transgredientibus pœnas retribuens. Tertio imminet regi cura, ut multitudo sibi subjecta contra hostes tuta reddatur. Nihil enim prodesset interiora vitare pericula, si ab exterioribus defendi non posset.

Sic igitur bonæ multitudinis institutioni tertium restat ad regis officium pertinens, ut sit de promotione sollicitus, quod fit dum in singulis quæ præmissa sunt, si quid inordinatum est corrigere, si quid deest supplere, si quid melius fieri potest, studet perficere. Unde et Apostolus, I Corinth., XII, fideles monet, ut semper æmulentur charismata meliora.

Hæc igitur sunt quæ ad regis officium pertinent, de quibus per singula diligentius tractare oportet.

LIBER SECUNDUS

CAPUT I.

Qualiter ad regem pertinet instituere civitatem, vel castra ad gloriam consequendam, et quod eligere debet ad hoc loca temperata, et quæ ex hoc commoda regna consequantur, et quæ incommoda de contrario.

Primum igitur præcipue oportet exponere regis officium ab institutione civitatis, aut regni. Nam, sicut Vegetius dicit, potentissimæ nationes et principes nominati nullam majorem potuerunt gloriam assequi, quam aut fundare novas civitates, aut ab aliis conditas in nomen suum sub quadam amplificatione transferre : quod quidem documentis sacræ Scripturæ concordat. Dicit enim Sapiens in Eccli., XL, 19, quod *ædificatio civitatis confirmabit nomen*. Hodie namque nomen Romuli nesciretur, nisi quia condidit Romam. In institutione autem civitatis, aut regni, si copia detur, primo quidem est regio per regem eligenda, quam temperatam esse oportet. Ex regionis enim temperie habitatores multa commoda consequuntur. Primo namque consequuntur homines ex temperie regionis incolumitatem corporis et longitudinem vitæ. Cum enim sanitas in quadam temperie humorum consistat, in loco temperato conservabitur sanitas : simile namque suo simili conservatur. Si autem fuerit excessus caloris, vel frigoris, necesse est quod secundum qualitatem aeris corporis qualitas immutetur : unde quadam naturali industria animalia quædam tempore frigido ad calida loca se transferunt, rursum tempore calido loca frigida repetentes, ut ex contraria dispositione loci temporis temperiem consequantur.

Rursus : cum animal vivat per calidum et humidum, si fuerit calor intensus, cito naturale humidum exsiccatur et deficit vita ; sicut lucerna extinguitur, si humor infusus cito per ignis magnitudinem consumatur. Unde in quibusdam calidissimis Æthiopum regionibus homines ultra tredecim annos non vivere perhibentur. In regionibus vero frigidis in excessu, naturale humidum de facili congelatur, et calor naturalis extinguitur. Deinde ad opportunitates bellorum, quibus tuta redditur humana societas, regionis temperies plurimum valet. Nam, sicut Vegetius refert, omnes nationes quæ vicinæ sunt soli, nimio calore siccatæ, amplius quidem sapere, sed minus de sanguine habere dicuntur, ac propterea constantiam atque fiduciam de propinquo pugnandi non habent, quia metuunt vulnera, qui modicum sanguinem se habere noverunt. E contra septentrionales populi remoti a solis ardoribus inconsultiores quidem, sed tamen largo sanguine redundantes, sunt ad bella promptissimi. His, qui temperatioribus habitant plagis, et copia sanguinis suppetit ad vulnerum mortisque contemptum, nec prudentia deficit, quæ modestiam servet in castris, et non parum prodest uti in dimicatione consiliis.

Demum temperata regio ad politicam vitam valet. Ut enim Aristoteles dicit in sua *Politica :* « Quæ in frigidis locis habitant gentes, sunt quidem plenæ animositate, intellectu autem et arte magis deficientes, propter quod libere perseverant magis. Non vivunt autem

politice, et vicinis propter imprudentiam principari non possunt. Quæ autem in calidis sunt, intellectivæ quidem sunt et artificiosæ secundum animam, sine animositate autem, propter quod subjectæ quidem sunt, et subjectæ perseverant. Quæ autem in mediis locis habitant, utroque participant: propter quod et liberi perseverant, et maxime politice vivere possunt, et sciunt aliis principari ». Est igitur eligenda regio temperata ad institutionem civitatis vel regni.

CAPUT II.

Qualiter eligere debent reges et principes regiones ad civitates vel castra instituenda, in quibus aer sit salubris, et ostendit in quo talis aer cognoscitur, et quibus signis.

Post electionem autem regionis, oportet civitati constituendæ idoneum locum eligere, in quo primo videtur aeris salubritas requirenda. Conversationi enim civili præjacet naturalis vita, quæ per salubritatem aeris servatur illæsa. Locus autem saluberrimus erit, ut Vegetius tradit, excelsus, non nebulosus, non pruinosus, regionesque cœli spectans neque æstuosas, neque frigidas, demum paludibus non vicinus. Eminentia quidem loci solet ad aeris salubritatem conferre, quia locus eminens ventorum perflationibus patet, quibus redditur aer purus; vapores etiam, qui virtute radii solaris resolvuntur a terra et ab aquis, multiplicantur magis in convallibus, et in locis demissis, quam in altis. Unde in locis altis aer subtilior invenitur. Hujusmodi autem subtilitas aeris, quæ ad liberam et sinceram respirationem plurimum valet, impeditur per nebulas et pruinas, quæ solent in locis multum humidis abundare: unde loca hujusmodi inveniuntur salubritati esse contraria. Et quia loca paludosa nimia humiditate abundant, oportet locum construendæ urbi electum a paludibus esse remotum. Cum enim auræ matutinæ sole oriente ad locum ipsum pervenient, et eis ortæ a paludibus nebulæ adjungentur, flatus bestiarum palustrium venenatarum cum nebulis mixtos spargent, et locum facient pestilentem. Si tamen mœnia constructa fuerint in paludibus, quæ fuerint prope mare, spectentque ad septentrionem, vel circa, hæque paludes excelsiores fuerint quam littus marinum, rationabiliter videbuntur esse constructa. Fossis enim ductis exitus aquæ patebit ad littus, et mare tempestatibus auctum in paludes redundando non permittet animalia palustria nasci. Et si aliqua animalia de superioribus locis venerint, inconsueta salsedine occidentur.

Oportet et locum urbi destinatum ad calorem et frigus temperate disponi secundum aspectum ad plagas cœli diversas. Si enim mœnia, maxime prope mare constituta spectabunt ad meridiem, non erunt salubria. Nam hujusmodi loca mane quidem erunt frigida, quia non respiciuntur a sole, meridie vero erunt ferventia propter solis respectum. Quæ autem ad occidentem spectant, orto sole tepescunt, vel etiam frigent, meridie calent, vespere fervent propter caloris continuitatem et solis aspectum. Si vero ad orientem spectabunt, mane quidem propter solis oppositionem directam temperate calescent: nec multum in meridie calor augebitur, sole non directe spectante ad locum: vespere vero totaliter radiis solis adversis loca frigescent. Eademque, vel similis temperies erit, si ad aquilonem locus respiciat urbis, e converso est quod de meridiem respiciente est dictum. Experimento autem cognoscere possumus, quod in majorem calorem minus salubriter aliquis transmutatur. Quæ enim a frigidis locis corpora traducuntur in calida, non possunt durare, sed dissolvuntur, quia calor sugendo vaporem, naturales virtutes dissolvit; unde etiam in salubribus locis corpora æstate infirma redduntur. Quia vero ad corporum sanitatem convenientium ciborum

usus requiritur, in hoc conferre oportet de loci salubritate, qui constituendæ urbi eligitur, ut ex conditione ciborum discernatur, qui nascuntur in terra : quod quidem explorare solebant antiqui ex animalibus ibidem nutritis. Cum enim hominibus aliisque animalibus commune sit uti ad nutrimentum his quæ nascuntur in terra, consequens est, ut si occisorum animalium viscera inveniuntur bene valentia, quod homines etiam in loco eodem salubrius possint nutriri. Si vero animalium occisorum appareant morbida membra, rationabilius accipi potest, quod nec hominibus illius loci habitatio sit salubris.

Sicut autem aer temperatus, ita salubris aqua est requirenda. Ex his enim maxime dependet sanitas corporum, quæ sæpius in usum hominum assumuntur. Et de aere quidem manifestum est quotidie ipsum aspirando introrsum attrahimus usque ad ipsa vitalia : unde principaliter ejus salubritas ad incolumitatem corporum confert. Item, quia inter ea quæ assumuntur per modum nutrimenti, aqua est qua sæpissime utimur tam in potibus, quam in cibis, ideo nihil est, præter aeris puritatem, magis pertinens ad loci sanitatem quam aquarum salubritas. Est et aliud signum ex quo considerari potest loci salubritas, si videlicet hominum in loco commorantium facies bene coloratæ appareant, robusta corpora et bene disposita membra, si pueri multi et vivaces, si senes multi reperiantur ibidem. E converso, si facies hominum deformes appareant, debilia corpora, exinanita membra vel morbida, si pauci et morbidi pueri, et adhuc pauciores senes, dubitari non potest locum esse mortiferum.

CAPUT III.

Qualiter necesse est talem civitatem, construendam a rege, habere copiam rerum victualium, quia sine eis civitas esse perfecta non potest: et distinguit duplicem modum istius copiæ, primum tamen magis commendat.

Oportet autem ut locus construendæ urbi electus non solum talis sit, qui salubritate habitatores conservet, sed ubertate ad victum sufficiat. Non enim est possibile multitudinem hominum habitare, ubi victualium non suppetit copia. Unde, ut vult Philosophus, cum Xenocrates architector peritissimus Alexandro Macedoni demonstraret in quodam monte civitatem egregiæ formæ construi posse, interrogasse fertur Alexander, si essent agri, qui civitati possent frumentorum copiam ministrare. Quod cum deficere inveniret, respondit vituperandum esse, si quis in tali loco civitatem construeret. Sicut enim natus infans non potest ali sine nutricis lacte, nec ad incrementum perduci, sic civitas sine ciborum abundantia frequentiam populi habere non potest.

Duo tamen sunt modi, quibus alicui civitati potest affluentia rerum suppetere. Unus, qui dictus est, propter regionis fertilitatem abunde omnia producentis, quæ humanæ vitæ requirit necessitas. Alius autem per mercationis usum, ex quo ibidem necessaria vitæ ex diversis partibus adducantur. Primus autem modus convenientior esse manifeste convincitur. Tanto enim aliquid dignius est, quanto per se sufficientius invenitur : quia quod alio indiget, deficiens esse monstratur. Sufficientiam autem plenius possidet civitas, cui circumjacens regio sufficiens est ad necessaria vitæ, quam illa quæ indiget ab aliis per mercationem accipere. Dignior enim est civitas si abundantiam rerum habeat ex territorio proprio, quam si per mercatores abundet; cum hoc etiam videatur esse securius, quia

propter bellorum eventus et diversa viarum discrimina, de facili potest impediri victualium deportatio, et sic civitas per defectum victualium opprimeretur. Est etiam hoc utilius ad conversationem civilem. Nam civitas quæ ad sui sustentationem mercationum multitudine indiget, necesse est ut continuum extraneorum convictum patiatur. Extraneorum autem conversatio corrumpit plurimum civium mores, secundum Aristotelis doctrinam in sua *Politica;* quia necesse est evenire ut homines extranei aliis legibus et consuetudinibus enutriti, in multis aliter agant quam sint civium mores, et sic, dum cives exemplo ad agenda similia provocantur, civilis conversatio perturbatur. Rursus: si cives ipsi mercationibus fuerint dediti, pandetur pluribus vitiis aditus. Nam cum negotiatorum studium maxime ad lucrum tendat, per negotiationis usum cupiditas in cordibus civium traducitur, ex quo convenit ut in civitate omnia fiant venalia, et fide subtracta, locus fraudibus aperitur, publicoque bono contempto, proprio commodo quisque deserviet, deficietque virtutis studium, dum honor virtutis præmium omnibus deferetur: unde necesse erit in tali civitate civilem conversationem corrumpi.

Est autem negotiationis usus contrarius quam plurimum exercitio militari. Negotiatores enim dum umbram colunt, a laboribus vacant, et dum fruuntur deliciis, mollescunt animo, et corpora redduntur debilia et ad labores militares inepta: unde secundum jura civilia negotiatio est militibus interdicta. Denique civitas illa solet esse magis pacifica, cujus populus rarius congregatur, minusque intra urbis mœnia resident. Ex frequenti enim hominum concursu datur occasio litibus, et seditionibus materia ministratur. Unde secundum Aristotelis doctrinam, utilius est quidem quod populus extra civitates exerceatur, quam quod intra civitatis mœnia jugiter commoretur. Si autem civitas sit mercationibus dedita, maxime necesse est ut intra urbem cives resideant, ibique mercationes exerceant. Melius igitur est quod civitati victualium copia suppetat ex propriis agris, quam quod civitas sit totaliter negotiationi exposita. Nec tamen negotiatores omnino a civitate oportet excludi, quia non de facili potest inveniri locus, qui sic omnibus vitæ necessariis abundet, quod non indigeat aliquibus aliunde allatis, eorumque quæ in eodem loco superabundant, eodem modo redderetur multis damnosa copia, si per mercatorum officium ad alia loca transferri non possent. Unde oportet quod perfecta civitas moderate mercatoribus utatur.

CAPUT IV.

Quod regio, quam rex eligit ad civitates et castra instituenda, debet habere amœnitates, in quibus cives sunt arcendi, ut moderate eis utantur, quia sæpius sunt causa dissolutionis, unde regnum dissipatur.

Est etiam constituendis urbibus eligendus locus, qui amœnitate habitatores delectet. Non enim facile deseritur locus amœnus, nec de facili ad locum illum confluit habitantium multitudo, cui deest amœnitas, eo quod absque amœnitate vita hominis diu durare non possit. Ad hanc autem amœnitatem pertinet, quod sit locus camporum planitie distentus, arborum ferax, montium propinquitate conspicuus, nemoribus gratus et aquis irriguus. Verum quia nimia amœnitas superflue ad delicias homines allicit, quod civitati plurimum nocet, ideo oportet ea moderate uti. Primo namque homines vacantes deliciis, sensu hebetantur. Immergit enim earum suavitas sensibus animam, ita quod in rebus delectantibus liberum judicium habere non possunt. Unde secundum Aristotelis sententiam, « prudentia judicis per delectationem corrumpitur ». Deinde delectationes superfluæ ab honestate virtutis deficere fa-

ciunt. Nihil etiam magis perducit ad immoderatum augmentum, per quod medium virtutis corrumpitur, quam delectatio : tum quia natura delectationis est avida, et sic modica delectatione sumpta præcipitatur in turpium delectationum illecebras, sicut ligna sicca ex modico igne accenduntur ; tum etiam quia delectatio appetitum non satiat, sed gustata sitim sui magis inducit : unde ad virtutis officium pertinet, ut homines a delectationibus superfluis abstineant. Sic enim superfluitate vitata facilius ad medium virtutis pervenietur. Consequenter etiam deliciis superflue dediti mollescunt animo, et ad ardua quæque attentanda, nec non ad tolerandos labores et pericula abhorrenda pusillanimes fiunt, unde et ad bellicum usum deliciæ plurimum nocent, quia, ut Vegetius dicit in libro *De re militari :* « Minus timet mortem, qui minus deliciarum se novit habuisse in vita ». Demum deliciis resoluti plerumque pigrescunt, et intermissis necessariis studiis et negotiis debitis, solis deliciis adhibent curam, in quas quæ prius ab aliis fuerant congregata, profusi dispergunt : unde ad paupertatem deducti, dum consuetis deliciis carere non possunt, se furtis et rapinis exponunt, ut habeant unde possint suas voluptates explere. Est igitur nocivum civitati, vel ex loci dispositione, vel ex quibuscumque aliis rebus, deliciis superfluis abundare.

Opportunum est igitur in conversatione humana modicum delectationis, quasi pro condimento habere, ut animus hominum recreetur ; quia ut Seneca dicit *De tranquillitate animi, ad Serenum :* « Danda est animis remissio ». Meliores enim aptioresque requieti resurgunt, quasi prosit animo temperate deliciis uti, ut sal in ciborum coctura pro ipsorum suavitate, quod superflue immissum illos corrumpit. Amplius autem : si id, quod est ad finem, ut finis quæritur, tollitur et destruitur ordo naturæ. Sicut si faber quærit martellum propter se ipsum, aut carpentarius serram, sive medicus medicinam, quæ ordinantur ad suos debitos fines. Finis autem, quem rex in civitate sui regiminis debet intendere, est vivere secundum virtutem ; cæteris autem quilibet uti debet, sicut his, quæ sunt ad finem, et quantum est necessarium in prosequendo finem. Hoc autem non contingit in his qui superflue delectationibus innituntur, quia tales delectationes non ordinantur ad finem jam dictum, imo quæri videntur ut finis ; quo quidem modo videbantur velle uti illi impii, qui in lib. Sap. II, 6, dicuntur non recte cogitantes, ut dicta Scriptura testatur : *Venite, fruamur bonis quæ sunt*, quod ad finem pertinet, et *utamur creatura, tamquam in juventute celeriter*, et cætera quæ ibidem sequuntur. In quibus immoderatus usus delectabilium corporis, ut juvenilis ætatis ostenditur, et digne a Scriptura reprehenditur. Hinc est, quod Aristoteles in *Ethic.* usum delectabilium corporis usui ciborum assimilat, qui amplius minusve sumpti sanitatem corrumpunt ; qui autem commensurati sunt, et salvant, et augent. Ita de virtute contingit, circa amœnitates et delicias hominum.

CAPUT V.

Quod necessarium est regi, et cuicumque domino, abundare divitiis temporalibus, quæ naturales vocantur, et ponitur causa.

His igitur sic deductis, quæ ad substantiale esse civilitatis, sive politiæ, seu regalis regiminis requiruntur, ad quorum institutionem et providentiam rex principaliter debet intendere, agendum est de quibusdam, quæ ad regem pertinent in relatione ad subditos, unde et suum regimen quietius gubernetur. Et quamvis supra aliqualiter sit tactum in genere, nunc in specie est tractandum ad majorem declarationem eorum, quæ sunt agenda per principem. Primum quidem ut in singulis partibus sui regiminis abundet in divitiis naturalibus,

quas sic vocat Aristoteles in I suæ *Polit.* vel quia naturalia sunt, seu quia homo ipsis naturaliter indiget, ut sunt vineta, nemora, sylvæ, vivaria diversorum animalium et avium genera; de quibus Paladius Palatinus, comes Valentiano Imperatori, ad præfata exhortans, luculentissimo stylo, ac diffusius documentum tradidit. Hinc etiam Salomon (Eccle. II, 4) rex volens ostendere magnificentiam sui regiminis: *Ædificavi*, inquit, *mihi domos, plantavi vineas, feci hortos et pomaria, et consevi ea cuncti generis arboribus, extruxi mihi piscinas ad irrigandum sylvam lignorum germinantium.*

Cujus quidem triplex ratio sumi potest. Una sumitur ex parte usus ipsius rei, qui quidem delectabilior esse videtur in re propria quam aliena, eo quod magis unita. « Unio enim est amoris proprietas », ut tradit Dionysius. Ad amorem autem sequitur delectatio. Cum enim adest quod diligitur, etiam delectationem secum affert. Amplius autem et ipsa diligentia operis exercita circa prædicta, in qua quidem homo sibi congaudet, quanto est opus difficilius. « Magis enim amamus cum non est facile, quod sumitur », ut Philosophus dicit. Ex qua ratione et filios diligimus, et quamlibet nostram facturam secundum mensuram operis. Adhibendo igitur sollicitudinem circa proprias divitias naturales jam dictas, gratiores jam fiunt quam alienæ; et si gratiores, delectabiliores ipsas dicemus.

Secunda ratio sumitur ex parte officialium regis. Si enim ipsos oporteat recurrere ad convicaneos pro necessariis vitæ sui domini, interdum scandala generantur in subditis vel ex rerum commercio, in quo lædit avaritia, quæ ementem vel vendentem concomitatur, vel fraus conturbat, unde in Prov. xx, 14, dicitur: *Malum est, dicit omnis emptor, et cum recesserit, tum gloriabitur;* quasi fraude vendentem prævenerit: et in Eccl. monemur cavere a corruptione emptionis et negotiatorum, quasi hoc sit proprium eorum in mercando. Amplius autem, ex commercio contrahitur familiaritas ad fœminas, per quod vel ex incauta locutione in alterutrum, aut aspectu, aut gestu causatur zelotypia inter cives, et inde contra regimen provocantur.

Sed etiam tertia ratio hoc idem confirmat, quam accipimus ex parte rerum venalium. Victualia enim quæ venduntur, ut in pluribus non carent sophismate, et ideo non sunt tantæ efficaciæ sicut propria ad nutriendum: unde idem Salomon in Prov. v, 15: *Bibe*, inquit, *aquam de cisterna tua*, in hoc comprehendens omne nutrimentum, sed præcipue potum, quia facilius potest sophisticari, et ipsum minus a sua natura et puritate remotum, citius de ipsius malitia indicat. Rursus, propria victualia sunt majoris securitatis in sumendo, quia possunt facilius ab extraneo venenari, vel esse nociva, quam si in proprio horreo vel cellario reponantur. Unde et propheta Isa., XXXIII, vers. 16, in exaltatione retributionis viri justi: *Panis*, inquit, *datus est ei, et aquæ ejus fideliores sunt;* quasi propria cibaria et potabilia securiora sunt ad sumendum.

CAPUT VI.

Quod expedit regi habere alias divitias naturales, ut sunt armenta et greges, sine quibus domini bene regere terram non possunt.

Non solum autem prædicta ad naturales divitias pertinent, sed et diversa genera animantium ex eadem ratione et causa, ut in præcedentibus est ostensum. In quibus primo patri, tanquam prædominanti toti humanæ naturæ, datum est privilegium regendi et dominandi, ut in Genesi, I, 28, scribitur: *Crescite*, inquit Dominus, *et multiplicamini, et replete terram, et dominamini piscibus maris, et volatilibus cœli, et cunctis animantibus quæ moventur super terram.* Unde ad regiam majestatem

pertinet his omnibus uti et abundare, et quanto plus in his dominatur, tanto plus primi domini principatum habet similiorem, cum omnia sint ad usum hominis deputata in creationis primordio. Propter quod Philosophus dicit in I *Polit.* quod « venatio animalium sylvestrium naturaliter est justa, quia per eam homo sibi vindicat quod suum est » ; et de piscatione et aucupatione similiter dici potest : unde et natura aves rapaces providit, et canes ad hujusmodi officium exercendum. Quia vero in piscibus non est aptitudo loci ad talia ministeria, loco canum et avium homo retia adinvenit. Ad supplementum igitur et decorem regni, rex indiget supradictis, quibusdam quidem ad usum et esum, ut sunt pisces et aves, armenta boum, et greges ovium, quibus Salomon abundavit, ut scribitur in Eccle. et in III lib. Reg. ad sui magnificentiam ostendendam. Aliis autem animalibus rex indiget ad ministerium, ut sunt equi et muli, asini et cameli ad diversa ministeria deputati, secundum varias consuetudines regionum. Horum igitur omnium rex copiam habere debet, quantum eidem est possibile, sive de animantibus deputatis ad esum, sive ad ministerium, et propter causam jam dictam de aliis divitiis naturalibus ; quia res propriæ delectabiliores sunt, ut superius est ostensum, et tanto plus, quanto plus habent de ratione vitæ, unde magis accedunt ad divinam assimilationem, quæ est major causa amoris.

Adhuc aliæ sunt causæ in prædictis, propter quas expedit regi ipsis abundare ut propriis. Primo autem ad hoc movet natura, quæ delectatur ex suo opere, dum considerat in eis novum continue modum procedendi in suis actibus, sive in vivendo, sive in generando, sive in parturiendo, ex quibus consurgit in dominis admiratio, et ex admiratione delectatio. Quod autem nutritiva sit causa dilectionis et per consequens delectationis, apparet in Exod. in filia Pharaonis, quæ Moysen nutriri fecit, et postea ibidem subjungitur, quod post nutritionem ipsum sibi adoptavit in filium. Qua ratione dicit Dominus in Oseæ XL, 3 : *Ego quasi nutricius Ephraim*, in hoc insinuans suum affectum ad populum.

Amplius autem, et ipsorum venatura sive sylvestrium animalium, sive aliorum, pro quibus se principes et reges gymnasiis exponunt, et filios suos submittunt, valet ad robur acquirendum corporis et conservandum sanitatem, et cordis vigorandam virtutem, si temperate utantur, ut Philosophus tradit in *Ethic.* et hoc cum in pace quiescunt ab hostibus, ut solent reges Franciæ et Angliæ talibus uti, et ut de Germanis in gestis Francorum scribit Ammonius.

Rursus : equitatura ad hoc idem movetur, qua reges esse debent ornati ad decorem regni et ejusdem contra hostes defensionem, ad quod aptiores reduntur et expeditiores, si propria habeant equorum armenta, ut mos est regibus ac principibus Orientis ; quemadmodum et de Salomone scribitur in III Reg. IV, quod in sua florens prosperitate habebat quadraginta millia præsepia equorum curalium, et undecim millia equorum equestrium, quos custodiebant supradicti regis præfecti.

Præterea, si de animantibus agatur quæ ordinantur ad esum, adhuc magis competit habere propria sive quadrupedia, sive reptilia, id est pisces, quia omnibus his homo delectabilius utitur ex hoc quod melius nutriuntur et aptiora efficiuntur ad esum : tum quia re cognita in utendo magis gaudemus : tum etiam quia securius et liberius nobis offeruntur ad esum, quod est actus magis nostræ proportionatus naturæ, ex quo et delectabilius agit.

Amplius autem, et causa communis jam dicta superius ad hoc facit, scilicet, vitatio commercii cum civibus, quod potest esse scandali adminiculum præcavendum officialibus regis.

Rursus : hoc exigit magnificentia regis, ut transeuntibus in cibis et potibus uberius administretur et largius ; hoc

autem fit expeditius, si reges abundent gregibus et armentis.

Concluditur ergo ex prædictis, quod divitiæ naturales necessariæ sunt regi, ut in singulis regionibus proprias habeat ad sui regiminis et regni munimen.

CAPUT VII.

Quod oportet regem abundare divitiis artificialibus, ut est aurum et argentum, et numisma ex eis conflatum.

Sed de artificialibus divitiis, ut est aurum et argentum et alia metalla, et ex ipsis conflata numismata, necessaria sunt regi ad munimen regiminis sui. Supposito enim quod collegium sit necessarium secundum naturam ad regimen constituendum, sive politiam, et per consequens rex et quicumque dominus, qui multitudinem regat; oportet ulterius concludere de sibi connexo, videlicet thesauro, ut est aurum et argentum, et ex eis conflatum numisma, sine quo suum regimen rex congrue et opportune exercere non potest; quod quidem ostendi potest multiplici via.

Prima quidem manifestatur ex parte regis. Homo enim in commutationibus faciendis, auro vel argento, sive numismate utitur ut instrumento. Unde Philosophus dicit in V *Ethic.*, quod « numisma est quasi fidejussor futuræ necessitatis, quia continet omnia opera sicut ipsarum pretium ». Si ergo quilibet indiget, multo magis rex: quia si simpliciter ad simpliciter, et magis ad magis.

Rursus: virtus proportionatur naturæ, et opus virtutis. Natura autem status regalis quamdam habet universalitatem, eo quod communis est populo sibi subjecto: ergo est virtus et similiter opus. Si ergo status dominorum secundum suam naturam est communicativus: ergo virtus et operatio. Hoc autem esse non potest sine numismate, sicut ne faber, nec carpentarius sine propriis instrumentis.

Item ad idem. Secundum Philosophum IV *Ethic.*: « Virtus magnificentiæ magnos sumptus respicit »; magni autem sumptus ad magnanimum pertinent, qui est rex, ut ipse Philosophus tangit ibidem. Unde in Esther, I, scribitur de Assuero, qui in Oriente dominabatur centum et viginti septem provinciis, quod in convivio, quod fecit principibus sui regni, ministrabatur in cibis et potibus, prout exigebat magnificentia regis; hoc autem sine instrumento vitæ fieri non potest, quod est numisma, sive aurum vel argentum: quare idem quod prius. Concluditur ergo ex parte regis, eidem thesaurum esse necessarium, qui artificiales divitias continet.

Secunda via sumitur in comparatione ad populum, sive in genere, sive in specie: quia ad hoc debet rex abundare pecuniis, ut possit suæ domui providere in necessariis, et suorum subvenire necessitatibus subditorum. Ut enim tradit Philosophus VIII *Ethic.*: « Sic se rex habere debet ad populum, sicut pastor ad oves, et sicut pater ad filios »; sic se habuit Pharao ad totam terram Ægypti, ut in Genesi scribitur. De publico enim ærario frumentum emit, quod ingruente fame distribuit, secundum prudentiam Joseph, ne populus fame deficeret. Salustius etiam narrat sententiam Catonis in *Catilinar.* qualiter respublica profecit Romanis: quia ærarium publicum viguit Romæ, quo deficiente ad nihilum est redacta, ut temporibus ejusdem Catonis dicit accidisse.

Amplius autem, quodlibet regnum, sive civitas, sive castrum, sive quodcumque collegium assimilatur humano corpori, sicut ipse Philosophus tradit, et hoc idem in *Policrato* scribitur: unde comparatur ibidem commune ærarium regis stomacho, ut sicut in stomacho recipiuntur cibi et diffunduntur ad membra, ita et ærarium regis repletur thesauro pecuniarum, et communicatur atque diffunditur pro necessitatibus subditorum et regni.

Rursus et in specie hoc idem contingit. Turpe est enim, et multum regali reverentiæ derogat a suis subditis mutuare pro sumptibus regis vel regni. Amplius autem, ex hac subjectione mutui sustinetur a dominis ut per subditos sive quoscumque fiant super regnum exactiones indebitæ, unde status enervatur regni.

Item ad idem: In mutuis sæpe mutuans scandalum patitur, quia hæc est natura mutuantis, ut difficile sit ei mutuum reddere. Unde sententia fertur esse Biantis, unius de septem Sapientibus: « Amico a te mutuante pecuniam, et ipsum et pecuniam perdis ». Necessarium est igitur regi artificiales divitias congregare ex causis jam dictis in comparatione ad populum sive in genere, sive in specie.

Tertia autem via ad hoc idem probandum accipitur in respectu ad res, sive personas extra regis dominium constitutas: quarum quidem duo sunt genera. Unum videlicet inimicorum, contra quos oportet ærarium publicum regis esse plenum. Et primo pro sumptibus suæ familiæ; secundo pro stipendiis militum conductorum, cum contra hostes movet exercitum; tertio ad præsidia resarcienda vel constituenda, ne hostes invadant terminos sui regni. Aliud autem genus in augmentum tendit sui regni, unde et necessarius regi est thesaurus. Contingit enim interdum regiones gravari vel penuria, vel onere debitorum, aut etiam ab hostibus, et recurrunt tunc ad regni subsidium, quibus subveniendo cum instrumento vitæ, quod est aurum vel argentum, vel quodcumque numisma, subjiciuntur eidem, et sic augmentatur regnum.

Liquet ergo ex dictis, regi necessarias esse artificiales divitias ad conservationem sui regiminis ex tribus causis jam dictis. Unde etiam in Judith scribitur, quod Holofernes, princeps Nabuchodonosor, quando invasit regiones Syriæ et Ciliciæ cum exercitu magno, tulit aurum et argentum multum nimis de domo regis paratum, videlicet ad expeditionem contra suos hostes. Et hoc idem de Salomone scribitur in libro superius allegato inter actus regalis magnificentiæ (Eccle. II, 8): Coacervavi, inquit, *mihi aurum et argentum, et substantiam regum ac prqvinciarum;* substantiam vocans numismatum thesauros propter tributa ab ipso exacta et patris sui David, ut patet II et III lib. Reg. Et hoc ideo, quia, secundum Philosophum in *Ethic.*, humanæ vitæ sunt instrumentum, ut dictum est supra.

Nec istud contradicit divino præcepto tradito a Domino in Deut., per Moysen, quantum ad reges et principes populi. Ibi enim lex scribitur de rege, quod non habeat auri vel argenti immensa pondera. Quod quidem intelligendum est ad ostentationem, sive fastum regalem, ut de Cræso, rege Lydiorum, narrant historiæ, ex qua causa ruinam passus est, quia captus a Cyro rege Persarum, nudus in alto monte patibulo est affixus; sed ad subventionem regni omnino est necessarium propter causas jam dictas.

CAPUT VIII.

Qualiter ad regimen regni, et cujuscumque dominii, necessarii sunt ministri: ubi incidenter distinguitur de duplici dominio, politico et despotico, ostendens multis rationibus quod politicum oportet esse suave.

Non solum autem divitiis oportet regem esse munitum, sed etiam ministris. Unde et ille magnus rex Salomon in præallegato libro dicit de se ipso cap. II, 7: *Possedi servos et ancillas et familiam multam nimis.* Quod autem possidetur, in dominio videtur esse possidentis; et ideo hoc distinguendum est circa dominium incidenter. Duplex enim principatus ab Aristotele ponitur in sua *Polit.* (quorum quilibet suos habet ministros, licet plures ponat in V *Polit.*, ut supra est distinctum, et infra etiam declarabitur), politicus vi-

delicet et despoticus. Politicus quidem, quando regio, sive provincia, sive civitas, sive castrum, per unum vel plures regitur secundum ipsorum statuta, ut in regionibus contingit Italiæ et præcipue Romæ, ut per senatores et consules pro majori parte ab urbe condita. Horum autem dominium convenit amplius quadam civilitate regere, eo quod in ipsa sit continua de civibus sive extraneis alternatio: sicut de Romanis scribitur in I Machab. VIII, ubi dicitur quod per singulos annos committunt uni homini magistratum suum dominari universæ terræ suæ. Unde duplex est in tali dominio ratio, quare subditi non rigide possint corrigi, ut in regali dominio.

Una sumitur ex parte regentis, quia temporaneum est ejus regimen. Ex hoc enim diminuitur ejus sollicitudo in sibi subditis, dum considerat suum tam brevi tempore dominium terminari. Propter quod et judices populi Israel, qui politice judicabant, moderatiores fuerunt in judicando, quam reges sequentes. Unde Samuel qui dictum populum certis judicavit temporibus, sic ait ad ipsos, volens ostendere suum regimen fuisse politicum, et non regale quod elegerant, I Reg., XII, 3: *Loquimini*, inquit, *de me coram Domino et Christo ejus, utrum bovem cujusquam tulerim, aut asinum, si quempiam calumniatus sum, si oppressi aliquem, si de manu alicujus munus accepi;* quod quidem qui regale dominium habent, non faciunt, ut infra patebit, et in I lib. Reg. dictus Propheta ostendit. Amplius autem, modus regendi in dictis partibus, ubi politicum est dominium, mercenarius est; mercede enim domini conducuntur. Ubi autem merces pro fine præfigitur, non tantum intenditur regimini subditorum, et sic per consequens temperatur correctionis rigor. Unde et Dominus in Joan. X, 12, dicit de talibus: *Mercenarius autem et qui non est pastor*, cui non est cura de ovibus, quia scilicet ad tempus præponitur, *vidit lupum et fugit. Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est*, quasi ipsa merces sit sibi finis regiminis, et subditos sibi postponat: propter quod et antiqui romani duces, ut scribit Maximus Valerius, curam gerebant reipublicæ sumptibus propriis, ut M. Curius et Fabricius, et multi alii: unde reddebantur ad curam politiæ audaciores et magis solliciti, quasi tota in hoc esset eorum intentio et major affectus: et in talibus verificatur Catonis sententia, quam Salustius refert in *Catilin.*: « Unde respublica ex parva effecta est magna, quia in illis domi fuit industria, foris justum imperium, animus in consulendo liber, neque delicto, neque libidini obnoxius ».

Secunda autem ratio, unde dominium politicum oportet esse moderatum, ac cum moderatione exercitum, sumitur ex parte subditorum: quia talis est eorum dispositio secundum naturam proportionata tali regimini. Probat enim Ptolomæus in *Quadripart.*, regiones hominum esse distinctas secundum constellationes diversas, quantum ad eorum regimen, circumscripto, semper secundum ipsum, super stellarum dominium imperio voluntatis. Unde regiones Romanorum sub Marte ponuntur ab ipso, et ideo minus subjicibiles. Propter quod ex eadem causa præfata gens esse ponitur insueta pati cum suis terminis, et subdi nescia, nisi cum non possit resistere; et quia impatiens alieni arbitrii, et per consequens superioris invida. Inter Romanos præsides, ut in I Machab. VIII scribitur, nemo portabat diadema, nec induebatur purpura: et ulterius subditur effectus istius humilitatis, quia non est invidia, nec zelus inter eos. Quadam igitur placabilitate animi, ut natura requirit subditorum illius regionis, et incessu humili rempublicam gubernabant, quia ut tradit Tullius in *Philippic.*: « Nullum majus armatorum præsidium charitate et benevolentia civium, qua oportet principantem esse munitum, non armis ». Et hanc etiam sententiam refert Salustius de Catone, quantum ad antiquos Patres Romanos. Rursus ad idem: confidentia

subditorum, sive de exoneratione dominii regentium, sive dominandi in suo tempore congruo reddit ipsos ad libertatem audaces, ne colla submittant regentibus: unde oportet politicum regimen esse suave.

Amplius autem: est certus modus regendi, quia secundum formam legum sive communium, sive municipalium, cui rector astringitur: propter quam causam et prudentia principis, quia non est libera, tollitur et minus imitatur divinam. Et quamvis leges a jure naturæ trahant originem, ut Tullius probat in *Tract. de leg.*, et jus naturæ a jure divino, ut testatur David propheta Ps. IV, 7: *Signatum est*, inquiens, *lumen vultus tui super nos, Domine;* deficiunt tamen in particularibus actibus, quibus omnibus legislator providere non potuit ex ignorantia subditorum futurorum. Et inde sequitur in regimine politico diminutio, quia legibus solum rector politicus judicat populum, quod per regale dominium suppletur, dum non legibus obligatus, per eam censeat, quæ est in pectore principis: propter quod divinam magis sequitur providentiam, cui est cura de omnibus, ut in libro Sapientiæ dicitur.

Patet igitur qualis est principatus politicus, et modus ejus regendi. Nunc videndum est de principatu despotico.

CAPUT IX.

De principatu despotico, quis est, et qualiter ad regalem reducitur, ubi incidenter comparat politicum ad despoticum secundum diversas regiones et tempora.

Est autem hic advertendum, quod principatus despoticus dicitur, qui est domini ad servum, quod quidem nomen græcum est. Unde quidam domini illius provinciæ adhuc hodie despoti vocantur: quem principatum ad regalem possumus reducere, ut ex sacra liquet Scriptura.

Sed tunc est quæstio, quia Philosophus, in I *Polit.*, dividit regale contra despoticum. Hoc autem in sequenti libro declarabitur, quia ibidem occurrit definiendi materia: sed nunc sufficiat per divinam Scripturam probare quod dicitur. Traduntur enim leges regales per Samuelem prophetam Israelitico populo, quæ servitutem important. Cum enim petivissent regem a Samuele jam ætate defecto, et filiis suis non juste dominantibus modo politico, ut judices alii dicti populi fecerant, consulto Domino respondit, I Reg. VIII, 7: *Audi.* inquit, *vocem populi in his quæ loquuntur. Verumtamen contestare eos et prædic eis jus regis. Filios vestros tollet, et ponet in curribus suis, facietque sibi currus et equites, et præcursores quadrigarum suarum; et constituet aratores agrorum suorum, et messores segetum, ac fabros armorum suorum; filias quoque vestras faciet sibi focarias, unguentarias ac panificas*, et sic de aliis conditionibus ad servitutem pertinentibus, quæ in I lib. Reg. traduntur, per hoc quasi volens ostendere quod regimen politicum, quod erat judicum et suum fuerat, fructuosius erat populo, cujus tamen superius contrarium est ostensum.

Ad cujus dubii declarationem sciendum est, quod ex duplici parte regimen politicum regali præponitur. Primo quidem, si referamus dominium ad statum integrum humanæ naturæ, qui status innocentiæ appellatur, in quo non fuisset regale regimen, sed politicum, eo quod tunc non fuisset dominium, quod servitutem haberet, sed præeminentiam et subjectionem in disponendo et gubernando multitudinem secundum merita cujuscumque, ut sic vel in influendo, vel in recipiendo influentiam quilibet esset dispositus secundum congruentiam suæ naturæ. Unde apud sapientes et homines virtuosos, ut fuerunt antiqui Romani, secundum imitationem talis naturæ regimen politicum melius fuit. Sed quia *perversi difficile corriguntur, et stultorum infinitus est numerus*, ut dicitur in Eccle. I, 15,

in natura corrupta regimen regale est fructuosius ; quia oportet ipsam naturam humanam, sic dispositam quasi ad sui fluxum, limitibus refrænare. Hoc autem facit regale fastigium. Unde scriptum est in Prov. xx, 8 : *Rex, qui sedet in solio judicii, dissipat omne malum intuitu suo.* Virga ergo disciplinæ, quam quilibet timet, et rigor justitiæ sunt necessaria in gubernatione mundi, quia per ea populus et indocta multitudo melius regitur. Unde Apostolus ad Rom. cap. xiii, 4, dicit, loquens de rectoribus mundi, quod *non sine causa gladium portat... vindex in iram ei qui malum agit.* Et Aristoteles dicit in *Ethic.*, quod « pœnæ in legibus institutæ sunt medicinæ quædam ». Ergo quantum ad hoc excellit regale dominium.

Amplius autem, et situs terræ secundum stellarum aspectum regionem disponit, ut dictum est supra : unde videmus quasdam provincias aptas ad servitutem, quasdam autem ad libertatem. Propter quod Julius Celsus et Amonius, qui describunt gesta Francorum et Germanorum, eos mores et actus attribuunt eisdem, in quibus etiam nunc perseverant. Romani autem cives aliquo tempore vixerunt sub regibus, a Romulo videlicet usque ad Tarquinium superbum, cujus cursus ann. 264 fuit, ut historiæ tradunt. Sic et Athenienses post mortem Codri regis sub magistratibus vixerunt, quia sub eodem climate constituti. Considerantes enim quod dicta regio magis apta foret ex causis jam dictis, ad politicum regimen, sic ipsam rexerunt usque ad tempora Julii Cæsaris sub consulibus, dictatoribus et tribunis, quod fuit quadringentorum quadraginta quatuor annorum. In quo quidem tempore, ut dictum est supra, tali regimine multum profecit respublica. Patet igitur qua consideratione politiam regno, et regale dominium politiæ præponimus.

CAPUT X.

Habita distinctione dominii, hic distinguitur de ministris secundum differentiam dominorum : et quædam genera ministrorum ostendit omnibus dominis communia. Postea probat servitutem in quibusdam esse naturalem.

His igitur sic deductis, videndum est de ministris, qui ad regiminis sunt complementum : quia sine eis quodcumque dominium transire non potest, ut per eos secundum gradum personarum exerceantur officia, distribuantur opera et administrentur necessaria, sive in regno, sive in quacumque republica, et secundum merita cujuscumque in ea contenti. Unde et primus dux in Israelitico populo Moyses a Jethro cognato suo merito redarguitur, ut patet in Exod. xviii, 17, quia ipse solus satisfaciebat populo suo sine ministris : *Stulto*, inquit, *labore consumeris tu et populus iste qui tecum est, et ultra vires tuas est, nec poteris sustinere. Provide*, inquit, *viros potentes et timentes Deum, in quibus sit veritas, et qui oderint avaritiam, et constitue ex eis tribunos, et centuriones, et quinquagenarios ac denarios, qui judicent populum.* Hoc idem et de Romanis invenitur : quia cum regum regimen cessasset ab urbe, Brutus, factus consul, parum in consulatu solus urbem rexit ; sed moventibus bellum Sabinis eidem per senatum adjunctus est dictator, qui dignitate consules præibat, quorum primus Lamius vocatus est. Hoc etiam tempore adjunctus est magister equitum, qui dictaturæ obsequeretur, quorum primus Spurius Cassius. Post hæc, quasi circa idem tempus, instituti sunt tribuni, qui in favorem populi essent. Quod pro tanto sit dictum, ad ostendendum quod regimen cujuscumque collegii, sive provinciæ, sive civitatis vel castri, sine ministerio diversorum officialium bene regi non potest.

Sed circa hoc distinguendum de eis videtur secundum diversitatem regimi-

nis; quia oportet ministros dominis cujuscumque regiminis esse conformes, sicut membra capiti: unde regimen politicum ministros requirit, secundum qualitatem politiæ. Propter quod hodie in Italia omnes sunt mercenarii, sicut et domini, et ideo agunt sicut mercede conducti, non ad utilitatem subditorum, sed ad lucrum suum, præstituentes in mercede finem. Quando vero gratis ministrabant, ut antiqui Romani, tunc eorum sollicitudo figebatur ad rempublicam sicut ad finem, et inde proficiebant, sicut Maximus Valerius narrat de Camillo, qui precatus est, quod si alicui deorum felicitas Romanorum nimia videretur, ejus invidia suo et non reipublicæ incommodo satiaretur.

Sed regalis regiminis alii sunt ministri perpetuis officiis deputati ad ministrandum regi pro suo suique populi fructu, ut sunt comites, barones, et milites simplices, feudatarii, qui ex suo feudo et ipsi et sui successores ad regni gubernacula sunt obligati perpetuo. Unde patet et ministros esse necessarios cuicumque dominio, et secundum ipsius dominantis conditionem ministros debere constitui. Propter quod et in Eccli. x, *v.* 2, dicitur: *Secundum judicem populi, sic et ministri ejus; et qualis rector est civitatis, tales et inhabitantes in ea.*

Distinguuntur autem et alia quatuor genera ministrorum a Philosopho in *Politica*, qui haberi possunt regimini magis conjuncti. Quidam enim sunt, quos habet civilitas, sive regimen omnino necessarios ad vilia officia exercenda dominorum, de quibus natura providit, ut sint gradus in hominibus, sicut et in aliis rebus. Videmus enim in elementis esse infimum et supremum; videmus etiam in mixto semper esse aliquod prædominans elementum. In plantis etiam quædam deputata sunt ad humanum cibum, quædam ad fimum, et eodem modo in animalibus; sed et in homine inter membra corporis similiter erit. Hoc idem consideramus in relatione corporis ad animam, et in ipsis etiam potentiis animæ in alterutrum comparatis; quia quædam ordinatæ sunt ad imperandum et movendum, ut intellectus et voluntas; quædam ad serviendum eisdem secundum gradum ipsarum: ita inter homines erit, et inde probatur esse aliquos omnino servos secundum naturam. Amplius autem: contingit aliquos deficere a ratione propter defectum naturæ: tales autem oportet ad opus inducere per modum servile, quia ratione uti non possunt, et hoc justum naturale vocatur. Hæc autem omnia Philosophus tangit in I *Polit.*

Sunt autem et alii ministri ad idem deputati officium alia ratione, ut in bello devicti; quod lex humana non sine ratione sic statuit ad acuendum bellatores pro republica fortiter pugnandum, ut videlicet victi subjiciantur victoribus jure quodam, quod Philosophus in prædicto loco *justum legale* appellat. Unde isti, quamvis vigeant ratione, ad statum tamen rediguntur servorum quadam militari lege ad acuendum corda bellantium, et hunc modum observaverunt Romani. Unde tradunt historiæ, Titum Livium tantæ eloquentiæ virum a Romanis captum, in servitutem redactum; sed propter suam probitatem a Livio nobilissimo Romano, sub cujus ditione traditus erat, manumissus, ab ipso cognomen accipiens, Titus Livius est vocatus: quem libertati tradidit pro filiis instituendis liberalibus artibus, cui ante non licuisset secundum principum instituta. Hoc etiam et lex divina præcepit, ut in Deut. patet.

Sunt autem et alia duo genera ministrorum in familia assistentium: videlicet vel mercede conductorum, seu servientium quadam benevolentia et amore ad sui honoris cumulum, vel virtutis profectum, ut sunt ministrantes principi in domestica domo, sive de re militari, sive aucupii, sive venationis, sive in aliis rebus familiaribus domus: de quibus non est modo dicendum per singula, et pro quibus quis captat vel amicitiam, vel gratiam dominorum, vel mercedem reportat, vel virtutis laudem

acquirit ; unde in Prov. XIV, 35, dicitur, quod *acceptus est regi minister intelligens*. Et in Eccli. XXXIII, 31 : *Si est tibi servus fidelis, sit tibi sicut anima tua.*

Concludendum est igitur, quod ad complementum regni et fulcimentum regiminis, quæ dicta sunt supra de divitiis et ministris, princeps debet esse munitus ; propter quod Philosophus dicit in VIII *Ethic.* quod non est rex qui per se non est sufficiens, et omnibus bonis superexcellens, quibus omnibus superabundavit rex Salomon, ut patet in III lib. Reg. x, 7, sed præcipue in ornatu et ordine ministrorum : de quo admirata regina Saba : *Major est*, inquit, *sapientia tua quam rumor quem audivi. Beati viri tui, et servi tui, hi qui astant coram te semper et audiunt sapientiam tuam.*

CAPUT XI.

Quod necessarium est regi et cuilibet domino in sua jurisdictione munitiones habere fortissimas, et rationes quare ibi multæ ponuntur.

Post hæc autem ad robur dominii, sive regalis, sive politici, necessariæ sunt munitiones, ad quas se conferant domestici regis, vel ipse rex; cujus rei documentum accipimus a rege David, qui postquam cepit Hierusalem, accepit montem Sion pro suo munimine, ibique arcem suam vocavit civitatem. Hoc auducebantur usque ad Mello, ipsamque arcem suam vocavit civitatem. Hoc autem ubique reges observant, quod in singulis civitatibus et castris speciale habent præsidium, sive arcem, ubi degit regis familia et officiales ejusdem ; cujus quidem rei multæ sunt causæ.

Una sumitur ex parte principum, quia expedit eis esse in loco tuto, ut in regendo, corrigendo et gubernando sint magis securi, et in exequendo justitiam efficiantur audaces. Unde et Romani consules et senatores tutiorem elegerunt locum, videlicet Capitolium, de quo narrant historiæ, quod tota occupata ab hostibus urbe Roma, in ipso permanserunt illæsi. Amplius autem, et regis suæque familiæ major honestas hoc exigit, ne vel eorum commércio cum subditis vilificetur in conspectu populi ipsorum majestas, vel ex incauto aspectu, ubi maxima requiritur pudicitia (sicut senes populi Trojani se habebant ad Helenam, ut Philosophus dicit in *Ethic.*) populus regis indignationem incurrat, vel ipse et sui se dehonestandi in subditis occasionem assumant ; in quem casum lapsus est rex David circa uxorem Uriæ, scutiferi Joab, quam lavantem vidit de solario domus regiæ, ut scribitur in II libro Regum.

Secunda ratio sumitur ex parte populi, qui magis sensibilibus movetur, quam ratione ducatur. Cum enim vident magnificos sumptus regum in munitionibus, facilius ex admiratione inclinantur ad obedientiam et ad suis parendum mandatis, ut Philosophus dicit in VI *Polit.* Amplius autem minorem causam habent rebellandi, seu subjiciendi se hostibus, dum nimium infestantur. Cum enim ministros reges munitionibus habent præsentes, sollicitantur audacius ad defensionem sui. Sic et Judas Machabæus fecit de arce Sion, quam devictam cinxit muris fortissimis et turribus altis pro defensione patriæ contra hostes, ut scribitur in I Machab. Et similiter in Bethsuram munitiones fortissimas extruxit contra faciem Idumææ. Rursus ad idem : necessariæ sunt munitiones principibus pro conservandis divitiis, quibus abundare debent, ut dictum est supra, et ut eisdem possint cum sua familia liberius uti, unde et ministri fiant ad præparandum necessaria promptiores, quod est delectabilius ac honorificentius etiam in domestica domo. Hoc enim est proprium in humanis actibus, quod ex ordine debito causant speciem, sive pulchritudinem tamquam in re proportionata et commensurata in suis partibus : unde consequitur in nobis spiritualis lætitia,

quæ ex se quasi extasim facit, quam passa videtur regina Saba in aspectu ordinis ministrorum curiæ Salomonis, ut superius est ostensum.

CAPUT XII.

Quod ad bonum regimen regni, sive cujuscumque dominii, pertinet stratas, sive quascumque vias in regione, vel provincia, habere securas et liberas.

Est et aliud necessarium regi ad bonum regimen regni, ad quod ordinantur ipsæ munitiones, ut videlicet stratas faciant securas et aptas ad transeundum sivè pro advenis, sive pro indigenis vel regalibus suis. Viæ enim communes sunt omnibus quodam jure naturæ et legibus gentium: propter quod prohibentur a nemine occupari, nec ulla præscriptione, ne quocumque temporum cursu jus de eisdem posset alicui acquiri. Unde in lib. Num. via publica via regia nominatur ad significandum eius communitatem. Ubi Augustinus in Glossa dictum verbum exponit, quia pro tanto sic appellatur, quia debet esse libera cuilibet transeunti innoxio, ratione humanæ societatis. Propter quod et ibidem scribitur, quod Amorrhæis contradicentibus, ne filii Israel transirent per eos, cum sola via regia gradi permitterent, hoc est sine læsione aliqua regionis, Dominus mandavit ipsos deleri. Ut autem stratæ in sua communitate sint liberæ, et transeuntibus forent securæ, jura principibus permittunt pedagia. Unde et eis servantibus quæ viatoribus sunt prædicta, officiales principum ipsa merito possunt exigere, et proficiscentes debite obligantur persolvere. Amplius autem, et viarum securitas in regimine regni principibus est fructuosa, quia illuc magis confluunt mercatores cum mercibus, unde et regnum in divitiis crescit; qua ratione in Urbe aucta fuit respublica propter vias, circa quas sollicitabantur expeditas habere, et stratæ vocabantur Romanæ, ut homines magis redderentur securi ad deferendum merces; ac sub simulatione callida sub nominibus librarii permutatis, ut latrones ignorarent tempus, sicut computistæ scribunt, cum in urbe celebrarentur nundinæ, sic eos decipiebant. Quædam etiam extra Urbem institutæ fuerunt per Romanos principes, eorumque sunt intitulatæ nominibus, ut ex hoc majorem obtinerent firmitatem, et loca tutiora advenientibus redderentur, ut forum Julii, quod in confinibus multarum provinciarum, et diversis regionibus adhuc nomen remansit. Amplius autem, et per diversos consules ac senatores Romanos stratæ institutæ, extendentes se ad diversas provincias, quorum titulis authenticari viderentur ad liberiorem ac securiorem accessum ad urbem, vel ad ipsorum memoriam clariorem, ut via Aurelia ab Aurelio principe, via Appia ab Appio senatore: quarum prima tendebat versus Reatem, ubi historiæ provinciam Aureliam ponunt, secunda vero in Campaniam suum habebat progressum: ac sic de singulis aliis sive consulibus, sive senatoribus, ut Flaminio, vel Æmilio, a quibus stratæ vel provinciæ sunt nominatæ propter causam jam dictam. Rursus et divinus cultus in hoc augetur, propterea quod promptiores sunt homines ad reverentiam divinam, cum liber est aditus viarum ad indulgentiam, sive ad aditum sancti. Unde et præcipuum motivum Romanorum fuit stratas faciendi securas, divinus videlicet idolorum cultus, pro quo multum zelabat respublica, ut Maximus Valerius scribit in principio libri sui.

Sacra etiam Scriptura in Esdra refert reverentiam templi impeditam fuisse propter hostes in circuitu, propter quod tardata fuit ædificatio templi. Juxta quod Domino dicitur in Joan. II, 20: *Quadraginta et sex annis ædificatum est templum hoc, et tu in triduo reædificabis illud?*

CAPUT XIII.

Qualiter in quolibet regno et quocumque dominio necessarium est numisma proprium: et quot bona ex hoc sequuntur, et quæ incommoda si non habeatur.

His igitur expletis, agendum est de numismate, in cujus usu vita hominis regulatur, et sic per consequens omne dominium, sed præcipue regnum, propter varios proventus, quos ex numismate percipit. Unde et Dominus quærens a Pharisæis simulatorie tentantibus ipsum: *Cujus est*, inquit, *imago hæc et suprascriptio?* cumque respondissent: *Cæsaris*, sententiam quæsiti super ipsos retorsit, dicens: *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo*, quasi ipsum numisma sit causa, ut in pluribus tributa solvendi. De materia autem numismatis, et qualiter sit regi necessarium talibus abundare, supra satis est pertractatum. Sed nunc ipsum accipiamus, prout est mensura quædam, per quam superabundantia et defectus reducuntur ad medium, ut Philosophus in V *Ethic.* dicit. Ad hoc enim inventum est numisma, ut solvantur lites in commerciis, et sit mensura in commutationibus. Et licet multa sint genera commutationum, ut ex Philosopho habemus I *Polit.*, ista tamen expeditior est inter omnes, propter quod inventum dicitur esse numisma. Unde et politia Lycurgi, qui Parthis et Lydis primo leges tradidit, in quibus numisma prohibebat, solam commutationem ex alterutrum mercibus permittens, per Philosophum reprobatur, ut ex jam dictis apparet. Unde et ipse concludit eodem libro *Ethic.* numisma constitutum propter commutationis necessitatem, quia per ipsum expeditius fit commercium, ac tollitur in commutando materia litis. Quam quidem habemus ab Abraham patre nostro, qui per multa tempora fuit ante Lycurgum et omnes Philosophos. Unde de ipso scribitur in Gen., quod agrum emit pro sepultura suorum pretio quadringentorum siclorum publicæ ac probatæ monetæ.

Sed quamvis ex se numisma sit necessarium, proprium tamen in omni regimine, sed præcipue regis: cujus duæ sunt causæ. Unam accipimus ex parte regis, aliam vero ex parte populi subjecti.

Quantum in primum, numisma, sive moneta propria, ornamentum est regis et regni, et cujuslibet regiminis, quia in ea repræsentatur imago regis, ut Cæsaris, sicut dictum est supra; unde in nulla re tanta potest esse claritas memoriæ ejus, eo quod nihil sic per manus hominum frequentatur, quod ad regem, vel quemcumque dominum pertineat, quantum numisma.

Amplius autem: in quantum moneta regula est et mensura rerum venalium, in tantum monstratur sua excellentia, ut videlicet imago ipsius sit in nummo regula hominum in ipsorum commerciis. Unde moneta dicitur, quia monet mentem, ne fraus inter homines, cum sit mensura debita, committatur; ut imago Cæsaris sit in homine quasi imago divina, sicut Augustinus exponit pertractans dictam materiam. Numisma vero dicitur, quia nominibus principum effigieque designatur, ut tradit Isidorus. Per quod manifeste apparet, quod ex numismate majestas dominorum relucet: et ideo civitates, sive principes, sive prælati, hoc pro sua gloria singulariter ab imperatoribus impetrant, ut habeant speciale numisma.

Rursus: numisma proprium cedit in commodum principis, ut dictum est supra, quia per ipsum mensurantur tributa, et quæcumque exactiones quæ fiunt in populo, ut in lege mandabatur divina, circa oblationes videlicet, et redemptiones quascumque sacrificii loco.

Amplius autem, ipsius factura propter auctoritatem principis causatur commodum regi: quia nulli alii licet sub eadem figura et superscriptione cudere, ut jura gentium mandant. In qua quidem, etsi liceat suum jus exigere in

cudendo numisma, moderatus tamen debet esse princeps quicumque vel rex sive in mutando, sive in diminuendo pondus, vel metallum, quia hoc cedit in detrimentum populi, cum sit rerum mensura, sicut supra dictum est: unde tantum est mutare monetam sive numisma, quantum stateram sive quodcumque pondus.

Hoc autem quomodo Deo displiceat, in Prov. xx, 10, scribitur: *Pondus*, inquit, *et pondus, statera et statera utrumque abominabile est apud Deum;* de quo et graviter rex Aragonum reprehenditur ab Innocente Papa, quia numisma mutaverat diminuendo in populi detrimentum. Propter quod et filium obligantem se per juramentum dictam servare monetam, a dicto absolvit juramento, eidem mandans ut ipsam ad pristinum statum reformaret. Jura etiam in numismatibus favent mutuis et pactionibus quibuscumque. Mandant enim solvi mutua, et pacta servari juxta illius temporis numisma in omni mensura qualitatis et quantitatis. Concluditur ergo qualiter unicuique regi numisma proprium est necessarium.

Sed etiam ex parte populi adhuc numisma regis proprium est necessarium, ut etiam ex jam dictis appareat. Primo, quia expeditior est in commutationibus mensura: rursus, quia certior inter populares est. Multi enim sunt qui alias monetas ignorant, et de facili possunt simplices præveniri fraude, quod est contra formam regalis regiminis: circa quod Romani principes providerunt. Unde tradunt historiæ, quod tempore Domini nostri Jesu Christi, in signum subjectionis Romanorum, unum erat numisma in toto orbe terrarum, in quo erat Cæsaris imago, quiam statim cognoverunt Pharisæi sciscitati a Domino Jesu Christo ad discooperiendum eorum fraudem: et istud numisma decem usuales valebat denarios, quod solvebat quilibet telonearii prædictorum principum, sive eorum gerentibus vicem in provinciis vel civitatibus seu castris.

Rursus: proprium numisma fructuosius est. Cum enim extraneæ monetæ communicantur in permutationibus, oportet recurrere ad artem campsoriam, cum talia numismata non tantum valeant in regionibus extraneis, quantum in propriis: et hoc sine damno esse non potest. Et præcipue accidit in partibus Theutoniæ et regionibus circumstantibus, propter quod coguntur, cum de loco ad locum transeunt, massam auri vel argenti secum deferre, et quantum commutationibus rerum venalium indigent, tantum vendunt. Unde Philosophus in libro IV *Polit.* (1) species pecuniarum distinguens, sive artis pecuniariæ, sive numismaticam, sive campsoriam obolostaticam et cathos, primam solam dicit esse naturalem, quia ad commutationem rerum naturalium ordinatur: quod facit proprium numisma, et non aliud, ut ex jam dictis apparet. Propter hoc ipsam solam commendat aliis supradictis spretis, et de quibus infra dicetur.

Concludendum est igitur in omni regimine pro conservatione dominii, et præcipue regalis, necessarium esse numisma proprium, sive ex parte populi, sive ex parte regis vel regiminis cujuscumque.

CAPUT XIV.

Qualiter ad bonum regimen regni, et cujuscumque dominii sive politiæ, pondera et mensuræ sunt necessariæ, exemplis et rationibus persuadetur.

Post hæc autem agendum est et de ponderibus et mensuris, quæ necessaria sunt ad dominii cujuscumque regimen conservandum, sicut et numisma: quia cum eis solvuntur tributa, seu etiam quia per ipsa lites diminuuntur et in emptionibus et venditionibus fidelitas servatur: vel quia, sicut et numismata, vitæ sunt humanæ instrumenta, immo plus imitantur naturalem actio-

(1) Lege: *Polit.*, l. I, c. III.

nem, quam numisma, quia scriptum est in libro Sapientiæ XI, quod omnia disposuit Deus in numero, pondere et mensura. Si ergo omnes creaturæ his tribus limitibus terminantur, magis videtur, quod pondus et mensura a natura trahant originem, quam numisma, et ideo magis necessaria in republica sive in regno.

Amplius autem: pondus et mensura, in quantum talia, semper ordinantur ad mensurata et ponderata, aliter per se nihil sunt: sed numisma, quamvis sit mensura et instrumentum in permutationibus, tamen per se aliquid esse potest, puta, si confletur, erit aliquid, videlicet aurum vel argentum; ergo semper non ordinabitur ad permutationes.

Et hoc etiam habet veritatem in aliis speciebus pecuniarum, immo amplius, ut in campsoria, quæ non proprie ordinatur, ut sit mensura rerum venalium, sed magis ad permutationem numismatis. Item in obolostatica, quæ consistit circa ponderis excessum in permutationibus: quibus inventis supra pondus, in metalla resolvuntur, ut sunt ponderatores in trabuchetis et aliis ponderibus. Item nec cauchos, id est ars furnaria, quæ magis ordinatur ad numisma, sicut ad finem, aliis permutationibus exclusis, de quibus speciebus in IV *Politicorum* agit Philosophus, et infra dicetur, et supra est tactum.

Rursus: illi actus sunt maxime necessarii in republica, sive in regno, qui ex jure naturæ procedunt: quia leges institutæ per principes idem habent initium, alias justæ leges non essent: sed talia sunt de jure naturæ, quia adæquant naturalem justitiam; sic ergo ad naturam regni sive politiæ mensuræ et pondera sunt necessaria.

Hinc est, quod primus dux Israelitici populi, videlicet Moyses, ut describit Isidorus, tradendo leges divinas, quæ primæ fuerunt, simul cum illis pondera et mensuras constituit, sive pro cibis et potibus, ut ephi et gomor et modius et sextarius; sive in terris, et pannis, quæ cubitales habent mensuras; sive in auro et argento, et numismatibus, quæ sunt statera et alia pondera. Unde cum dictus Moyses in *Levitico* exhortaretur populum ad justitiam faciendam, statim subjungit regulas naturalis justitiæ, ut Origenes ibidem exponit: « Non facietis, inquit, iniquum aliquid in pondere et mensura. Statera justa, et æqua sint pondera, justus modius, æquusque sextarius ».

Refert iterum Isidorus, quod Sidon Argus Græcis mensuras dedit, ubi tunc florebat Argivorum regnum circa tempora præfati ducis Moysi. Narrant etiam historiæ Cererem mensuras agriculturæ, et frumenti Græcis Siccione tradidisse. Unde et dea frumentaria et demetria est vocata. Ex his ergo apparet, quod naturaliter oportet regem, vel quemcumque dominum ad bonum ipsorum regimen mensuras et pondera populo sibi subjecto tradere, propter causas jam dictas, et exemplo dictorum principum, de quibus nunc est actum.

CAPUT XV.

Hic sanctus doctor declarat, quod oportet regem et quemlibet dominum ad conservationem sui status adhibere sollicitudinem, ut de ærario publico provideatur pauperibus: et hoc exemplis et rationibus probat.

Est autem et aliud quod est ad bonum regimen pertinens regni, sive provinciæ, vel civitatis, vel cujuscumque principatus, ut videlicet de communi ærario provideatur per principem, qui præsit, indigentiis pauperum, pupillorum et viduarum, ac advenis et peregrinis assistat. Si enim natura quæcumque non deficit in necessariis, ut Philosophus dicit in III *De cælo et mundo*, multo minus et ars, quæ imitatur naturam. Inter omnes autem artes ars vivendi et regendi superior et amplior est, ut tradit Tullius *De Tusculanis quæstionibus*. Ergo reges et principes in necessariis

deficere non debent indigentibus, immo potius subvenire. Præterea: reges et principes vices Dei gerunt in terris, per quos Deus mundum gubernat sicut per causas secundas. Unde et Samuel propheta spretus in dominio, cum querelam proponeret coram Deo, responsum habuit, quod non ipsum Israeliticus populus spreverat, sed Deum, cujus videlicet vices gerebat. Et in Proverb. c. VIII, vers. 15, dicitur: *Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt.* Sed Deo specialiter est cura pauperum, ad naturæ ipsorum defectum supplendum. Propter quod sic agit divina providentia circa indigentem, sicut pater erga filios impotentes, de quibus amplior incumbit sollicitudo propter ampliorem necessitatem. Unde et ipse Dominus sibi reputat fieri specialiter quod fit pauperi, ipso attestante, qui dicit (Matth. XXV, 40): *Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis.* Ergo ad istum defectum pauperum supplendum, sicut vices Dei gerentes in terris, principes et prælati sunt debitores, et sicut patres, quos cogit officium esse auxiliatores subditorum, ut Philosophus dicit in VIII *Ethicorum*, ipsorum cum effectu beneficii specialem debent curam habere. Talem autem sollicitudinem habuit Philippus rex Macedo circa Phisiam: quem, ut scribit Vegetius libro III *De re militari*, cum prius haberet offensum, audiens ipsum licet nobilem habere tres filias, et cum ipsis inopia premi, ab admonentibus de hoc, quærens, utrum melius foret partem ægram corporis abscindere, quam curare, familiariter accersivit, et accepta de facultatum domesticarum pecunia instruxit, et fideliorem habuit.

Amplius autem: quia reges et principes communes habent actiones, et universalem diligentiam subditorum, cum non sufficiat homo solus ad proprias actiones, oportet quod in multis deficiant: quia talis actio, sive actiones, quæ sunt populum gubernare, judicare, ac unicuique suorum subditorum secundum merita providere, transcendit virtutem naturæ: propter quod dicitur, quod est ars artium regimen animarum. Et arduum est valde, ut qui nescit tenere moderamina vitæ suæ, judex fiat vitæ alienæ. Secundum quam causam Sauli assumpto et uncto in regem per Samuelem Prophetam præcipitur, quod ascenderet ad cuneum Prophetarum, ut ibidem per elevationem mentis prophetando cum eis, circa populum gubernandum ex divina influentia haberet notitiam agendorum; quod et factum fuit, ut patet I Regum, X. Unde impossibile est reges et principes non errare propter dictam causam, nisi ad illum, qui omnia gubernat et omnium est conditor, se convertant. Et propter hanc causam dicitur in Ecclesiastico de regibus Israelitici populi, quod præter David, Ezechiam et Josiam, qui fuerunt viri spirituales, et a Deo illuminati, omnes peccaverunt Domino. Isti autem defectui subvenitur per eleemosynæ beneficium, unde pauperes sustententur; sicut per Danielem prophetam dictum est illi principi ethnico regi Babylonis Nabuchodonosor, qui in toto Oriente generalis erat monarcha (Dan. IV, 24): *Peccata tua eleemosynis redime, et iniquitates tuas in misericordiis pauperum converte.* Sunt ergo ipsæ eleemosynæ, quas faciunt principes indigentibus, quasi quidam fidejussor coram Deo pro ipsis ad solvendum debita peccatorum, ut Philosophus dicit de numismate respectu rerum venalium. Et sicut numisma est mensura in permutationibus pro vita corporali, ita eleemosyna in vita spirituali, propter quod in Ecclesiastico, cap. XVII, 18, dicitur: *Eleemosyna viri quasi sacculus cum ipso, et gratiam hominis quasi pupillam oculi conservabit.*

Ex his igitur satis est manifestum, qualiter opportunum est regibus et cuicumque domino in ipsorum dominio, de communi ærario reipublicæ, sive regali, pauperibus providere. Hinc est quod in singulis provinciis, civitatibus et castris, ad talia ministeria exercenda sunt hospitalia instituta, sive per reges, sive per principes et cives ad pauperum

inopiam sublevandam: et non solum apud fideles, sed etiam infideles. Domos enim instituebant hospitalitatis ad pauperum subventionem, quas Jovis hospitalia nominabant, ut patet in libro II Machabæorum, propter effectum benevolentiæ et pietatis, qui eidem attribuitur planetæ, secundum astrologos. De Aristotele etiam tradunt historiæ, quod Alexandro exhortatorias litteras destinavit, quod pauperum inopiæ memor esset ad prosperitatem sui regiminis augmentandam.

CAPUT XVI.

Hic sanctus Doctor declarat, qualiter oportet regem, et quemcumque dominantem, ad cultum divinum intendere, et quis fructus ex hoc sequatur.

His habitis agendum est de cultu divino, ad quem reges et principes studere debent toto conatu et solicitudine, sicut ad finem debitum. Et ideo hic in hoc ultimo capitulo traditur, de quo rex ille magnificus Salomon in Ecclesiastes, XII, 13, scribit: *Finem loquendi omnes pariter audiamus. Deum time, et mandata ejus observa: hoc est enim omnis homo.* Et quamvis iste finis omnibus sit necessarius, divinus videlicet cultus et reverentia per observantiam mandatorum, ut jam dictum est, regi tamen magis competit, et hujus rei est magis debitor propter tria, quæ sunt in ipso, quia videlicet homo, et quia dominus, et quia rex.

Quia homo singulariter a Deo creatus; cæteras enim creaturas Deus dicendo fecit, cum vero hominem creavit, dixit (Genes. I, 26): *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Unde Apostolus in Actis Apostolorum, XVII, 28, refert verba Arati poetæ dicentis: *Ipsius enim genus Dei sumus.* Ex hac ergo parte debitores sumus omnes Deo in generali ad divinam reverentiam, quod est primum præceptum primæ tabulæ; unde dicitur populo Israelitico in Deuteronomii cap. VI, vers. 4, per Moysen, et per consequens nobis: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus. Deus unus est.* Quasi ipse solus sit, cui debetur reverentia et honor, in quantum ab ipso solo creati sumus, et singulari quadam prærogativa producti. Et propter hoc, habita consideratione tanti beneficii, subdit Moyses in eodem statim loco, dicens: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota fortitudine tua;* in hoc volens ostendere, quod totum Deo debeamus quod sumus. Et in recognitionem ejus præceptum de decimis fuit institutum, ad quod quilibet obligatur non in quantitate numeri, sed cujuscumque rei ex dicta jam causa.

Sed quamvis quilibet ad hoc sit obligatus, plus tamen princeps etiam sicut privata persona, in quantum plus participat de nobilitate humanæ naturæ ratione sui generis unde trahit originem et inde nobilitatem, ut Philosophus probat in sua *Rhetorica*. Qua consideratione motus Cæsar Augustus, qui et Octavianus, ut historiæ tradunt, divinos honores non sustinens, qui eidem exhibebantur a Romano populo propter corporis ejus pulchritudinem, et animi probitatem, suum creatorem et factorem quæsivit a Sybilla Tyburtina, quem et invenit et adoravit, prohibuitque edicto publico, ne ipsum ulterius aliquis de dicto populo adoraret, vel Deum aut Dominum vocaret. Amplius autem, in quantum Dominus, quia *non est potestas nisi a Deo*, ut Apostolus dicit ad Rom. XIII. Unde et vices Dei gerit in terris, ut dictum est supra. Propter quod tota virtus domini ex Deo dependet, sicut ejus ministri. Ubi autem est dependentia in dominio, necessaria est superioris reverentia, quia per se nihil est, ut in ministris regalium curiarum contingit. Propter quod in Apocalypsi quotiescumque agitur de cœlestium spirituum ministerio, qui per seniores tamquam maturiores in actionibus, et animalia quæ potius aguntur, quam agant, ex vehementi irradiatione

divina, et in ministerio designantur, semper de eisdem subjungitur, quod ceciderunt in facies suas, et adoraverunt Deum. Qui quidem duo actus sunt latriæ, seu divini cultus. Unde et ille Nabuchodonosor monarcha in Oriente, ut scribitur in Daniele, IV, 22, quia suum dominium non recognoscebat a Deo, secundum suam imaginationem, in bestiam est translatus, et dictum est ei : *Septem tempora mutabuntur super te, donec scias quod dominetur Excelsus in regno hominum, et cuicumque voluerit, det illud.*

Circa quod etiam monitus Alexander, ut historiæ tradunt, cum proposito vadens in Judæam destruendi regionem, cum appropinquanti Hierusalem ei irato in albis Summus Pontifex occurrisset cum ministris templi, mansuefactus, et de equo descendens, ipse eum vice Dei reveritus est, et ingressus templum, maximis honoravit donis, et gentem totam pro divina reverentia libertate donavit.

Non solum autem sicut homo et dominus ad divinum obligatur cultum, sed etiam sicut et rex, quia inunguntur oleo consecrato, ut patet de regibus Israelitici populi, qui oleo sancto inungebantur manibus Prophetarum : unde et Christi Domini vocabantur propter excellentiam virtutis et gratiæ in conjunctione ad Deum, quibus prædiți esse debebant ; secundum quam unctionem consequebantur quamdam reverentiam et delationem honoris. Propter quod etiam David, quia præcidit clamidem regis Saulis, percussit pectus suum in pœnitudinis signum, ut scribitur in libro I Reg. Rex etiam David cum lamentabiliter deplorat mortem Saulis et Jonathæ, ita querelam proponit de Allophylorum irreverentia, quod sic occiderant regem Saul, quasi non esset unctus oleo, ut in fine scribitur II libri Regum. Cujus sanctitatis etiam argumentum assumimus ex gestis Francorum, et beati Remigii super Clodoveum, regem primum Christianum inter reges Francorum, et delatione olei desuper per columbam, quo rex præfatus fuit inunctus, et inunguntur posteri signis et portentis, ac variis curis apparentibus in eis ex unctione prædicta.

Amplius autem et in dicta unctione, ut Augustinus *De Civitate Dei*, figurabatur rex verus et sacerdos, juxta Danielem Prophetam, IX : *Cum venerit*, inquit, *Sanctus sanctorum, cessabit unctio vestra.* In quantum igitur figuram gerunt in hac unctione illius qui est « *Rex regum, et Dominus dominantium* », ut dicitur in Apocalyp. c. XIX : *Qui est Christus Dominus noster*, debitores sunt reges ad ipsum imitandum, ut sit debita proportio figuræ ad figuratum, umbræ ad corpus : in quo verus ac perfectus cultus divinus includitur.

Patet igitur quam necessarium sit cuilibet domino ut sit Deo devotus et reverens, sed præcipue regi ad conservationem sui regiminis : cujus exemplum trahimus quidem a primo Urbis rege, videlicet Romulo, ut historiæ tradunt. In primordio enim sui regiminis in urbe Romana fabricavit asylum, quod templum pacis nominabat, multis amplians gratiis : pro cujus nomine et reverentia omnem sceleratum, qui ad ipsum confugeret, cujuscumque status esset, reddebat immunem. Qualem autem habuerint exitum posteri ejus, qui in divino cultu fuerunt negligentes, et qui fuerunt ferventes, scribit Valerius Maximus in principio libri sui.

Quid vero dicam de deicolis regibus sive veteris sive novi testamenti ? Omnes enim, qui ad divinam reverentiam fuerunt soliciti, feliciter suum consummaverunt cursum ; qui vero e contra, infelicem consecuti sunt exitum. Tradunt etiam historiæ, quod in qualibet monarchia ab initio sæculi tria se invicem per ordinem comitata sunt, divinus cultus, sapientia scholastica et sæcularis potentia. Quæ quidem tria se invicem per ordinem consequuntur, et in rege Salomone ex suis meritis conservata sunt, quia per divinam reverentiam cum descendit in Hebron locum orationis, assumptus in regem consecutus est sapientiam, et ex utroque ulterius in re-

gali virtute super reges sui temporis excellentiam. Cum vero a vero cultu Dei recessit, infelicem exitum habuit, ut patet in III lib. Reg.

Hæc igitur de pertinentibus ad regimen cujuscumque dominii, sed præcipue regalis, in hoc libro in tantum sint dicta.

LIBER TERTIUS

CAPUT I.

Consideratur et probatur omne dominium esse a Deo, considerata natura entis.

Et quia *cor regis in manu Dei, quocumque voluerit inclinabit illud:* ut in Prov., XXI, 1, scribitur: quod et ille magnus monarcha in Oriente, Cyrus videlicet, rex Persarum, per publicum confitetur edictum: (post victoriam enim de Babylonia consecutam, quam usque ad solum destruxit, ac occiso Balthassar rege ibidem, sicut historiæ tradunt, sic ait, ut in principio libri Esdræ (1. I, 2) patet: *Hæc dicit Cyrus rex Persarum: Omnia regna mundi dedit mihi Dominus Deus cæli*): inde manifeste apparet a Deo omne provenire dominium sicut a primo dominante: quod quidem ostendi potest triplici via, quam Philosophus tangit, quia vel in quantum ens, vel in quantum motor, vel in quantum finis.

Ratione quidem entis: quia oportet omne ens ad ens primum reducere, sicut ad principium omnis entis, ut et omne calidum ad calidum ignis, ut patet per Philosophum in II *Metaph.* Qua ergo ratione omne ens ex ente primo dependet, eadem et dominium: quia ipsum super ens fundatur: et tanto super nobilius ens, quanto ad dominandum super homines in natura coæquales eisdem præponitur. Unde et causam habet non superbiendi, sed humane suum populum gubernandi, ut Seneca dicit in epistola ad Lucillum. Propter quod in Eccli. dicitur, XXXII, 1: *Rectorem te posuerunt? Noli extolli, sed esto in illis quasi unus ex illis.* Sicut ergo omne ens ab ente primo dependet, quod est prima causa, ita et omne dominium creaturæ a Deo sicut a primo dominante et primo ente.

Amplius autem: omnis multitudo ab uno procedit, et per unum mensuratur, ut patet per Philosophum in X *prim. Philos.;* ergo eodem modo et multitudo dominantium ab uno dominante trahit originem, quod est Deus. Sicut videmus in regalibus curiis, quod in diversis officiis multi sunt dominantes, sed omnes ex uno dependent, videlicet rege. Propter quod Philosophus in XII *prim. Philos.* dicit, quod « sic se habet Deus, sive prima causa, ad totum universum, sicut dux ad totum exercitum, a quo tota multitudo castrorum dependet ». Unde et ipse Moyses in Exod. cap. XV, 13, Deum ducem populi vocat: *Dux,* inquit, *fuisti in misericordia tua populo, quem redemisti.* A Deo igitur omne dominium habet initium.

Rursus ad idem. Virtus est proportionata enti cujus est virtus, et adæquatur ei: quia virtus fluit ab essentia rei, ut patet per Philosophum in I et II lib. *De cælo.* Sicut ergo se habet ens creatum ad increatum, quod est Deus, ita virtus cujuslibet entis creati ad virtutem increatam, quæ etiam est Deus: quia quidquid est in Deo, Deus est. Sed omne ens creatum ab ente increato trahit originem; ergo virtus creata ab increata. Hoc autem in dominio præsupponitur, quia non est dominium, ubi non est potentia, sive virtus; ergo omne dominium erit ab increata virtute, et hæc est Deus, ut supra dictum est; et sic idem quod prius. Unde Apostolus

dicit ad Hebr., quod *Deus portat omnia verbo virtutis suæ*. In Eccli. I, 8, etiam scribitur, quod *unus est altissimus creator omnium omnipotens, rex potens, metuendus nimis, sedens super thronum, dominans Deus*. In quibus verbis satis apparet, a quo omnis creatura habet esse, virtutem et operationem, et per consequens dominium, et multo amplius rex, ut superius est ostensum.

CAPUT II.

Hoc idem probat ex consideratione motus cujuslibet naturæ creatæ.

Non solum autem ratione entis, sed ratione etiam motus probatur a Deo provenire dominium. Et primo quidem assumenda est ratio Philosophi in VIII *Physicorum:* « Quia omne quod movetur, ab aliquo movetur, et in moventibus et motis non est abire in infinitum: ergo oportet venire ad aliquod primum movens immobile, quod est Deus, sive causa prima ». Inter omnes autem homines, qui plus habent de ratione motus, sunt reges et principes, et omnes qui præsunt, sive in gubernando, sive in judicando, sive in defendendo, et sic de aliis actibus qui ad curam regiminis pertinent. Unde Seneca de consolatione fratris ad Polibium sic loquitur de Cæsare, exhortans eum ad contemptum mundi: « Cum voles omnium rerum oblivisci, cogita Cæsarem. Vide quantam hujus vitæ indulgentiæ fidem, quantam industriam debeas; intelliges non magis tibi incurvari licere quam illi. Si quis modo est fabulis traditus, cujus humeris mundus innititur, Cæsari quoque ipsi, cui omnia licent, propter hoc ipsum multa non licent. Omnium domos illius vigilia defendit, omnium otium illius labor, omnium delicias illius industria, omnium vacationem illius occupatio. Ex quo se Cæsar orbi terrarum dedicavit, sibi se eripuit, et siderum modo, quæ irrequieta semper cursus suos explicant, numquam illi licet nec subsistere, nec quidquam suum facere ». Si ergo reges et alii domini tantum habent de ratione motus, ipsum non possunt perficere, nisi per influentiam et virtutem moventis primi, quod est Deus, ut superius est probatum. Propter quod in lib. Sap. ubi connumerantur effectus divinæ virtutis per suam sapientiam, volens auctor ostendere qualiter omnia influentiam divini motus participant, subdit statim (Sap. VII, 24): *Omnibus mobilibus mobilior est sapientia. Attingit autem ubique propter suam munditiam;* munditiam vocans absolutam et supergredientem ac immixtam divinam virtutem ad omnia movendum ad similitudinem corporis lucis, quæ ex hac parte naturam imitatur divinam.

Rursus ad idem. Omnis causa primaria plus est influens in suum causatum, quam causa secundaria. Causa autem prima Deus est. Ergo si virtute primæ causæ omnia moventur, et influentiam primi motus omnia recipiunt, et motus dominorum erit ex virtute Dei et ex Deo movente.

Amplius autem: si est ordo in motibus corporalibus, multo magis et in spiritualibus erit. Sic autem videmus in corporibus, quod inferiora per superiora moventur, et omnia reducuntur ad motum supremi, quod est nona sphæra, secundum Ptolomæum in I dist. *Almagesti;* sed secundum Aristotelem in II *De cœlo*, est octava. Si ergo omnes motus corporales regulantur per primum, et a primo habent influentiam, multo magis spirituales substantiæ, propter majorem assimilationem quam habent in alterutrum. Unde aptiores sunt ad recipiendam influentiam primi, et supremi moventis, sive motoris, quod est Deus: quem quidem motum nobis tradit beatus Dionysius in libro *de divinis Nominibus*, et *de cœlesti Hierarchia*, distinguens in eis motum sicut et in corporibus, videlicet circularem, rectum et obliquum. Qui quidem motus sunt quædam illuminationes quas recipiunt a superioribus ad agendum, ut idem

doctor exponit ; ad quas quidem illuminationes recipiendas necessaria est dispositio mentis, in qua sit ista influentia motus. Inter omnes autem homines qui paratiores esse debeant, sunt reges et principes et alii dominatores orbis : tum ex exercitio quod habent : tum ob universales actiones regiminis, unde et mens magis elevatur ad divina : tum etiam quia hoc eis incumbit ut se disponant, ut cura eis imposita in gubernando gregem, et alia quæ sunt necessaria in actibus regiminis, quæ supra ipsum sunt, et naturam particularem excedunt, per talem motum divinæ influentiæ sufficientius deducantur : sic enim David rex se disposuit. Propter quam causam ex motu illuminationis præfatæ supra omnes reges et prophetas meruit in suis psalmis spiritum propheticæ intelligentiæ, ut doctores Scripturæ sacræ tradunt. Ex cujus contrario actu principes ethnici, de quibus Daniel propheta mentionem facit, ut Nabuchodonosor et Balthassar, pater, et filius, meruerunt obumbrari : unde et influentia divinæ illuminationis movit eorum phantasiam in imaginativis visionibus, ut in Daniele est manifestum, ut scirent quid circa regale regimen eis esset agendum ; sed quia mens ipsorum non erat disposita, sed involuta tenebris peccatorum, ad ipsam notitiam non potuerunt venire. Propter quod insignito lumine prophetiæ Danieli dictum est : *Tibi datus fuit spiritus intelligentiæ ad ista interpretandum ;* ut verificetur quod per Salomonem dicitur in Proverb. VIII, 14 : *Meum est consilium et æquitas, mea est prudentia, et mea est fortitudo, per me reges regnant et legum conditores justa decernunt :* per me principes imperant et potentes decernunt justitiam.

Et sic manifestum est, qualiter omne dominium est a Deo in consideratione motus.

CAPUT III.

Hic sanctus Doctor hoc idem probat per considerationem finis.

Sed et respectu finis adhuc hoc idem apparet. Si enim est hominis agere propter finem ratione sui intellectus, qui finem in unaquaque ejus actione præstituit, unaquæque natura quanto est magis intellectiva, tanto magis propter finem agit. Cum ergo Deus sit summa intelligentia, et purus actus intelligendi, sua actio magis finem includit. Ergo oportet dicere, quod in unoquoque fine uniuscujusque rei creatæ præexigatur actio intellectus divini, quam et nos divinam prudentiam vocamus, per quam Dominus cuncta disponit, et in debitum finem deducit, ut Boetius *De consolatione philosophiæ* ipsam nominat : secundum quam rationem dicitur in libro Sapientiæ, quod *divina sapientia attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter.* Concluditur ergo ex hoc, quod quælibet res quanto ordinatur ad excellentiorem finem, tanto plus participat de actione divina. Hujusmodi autem est regnum cujuscumque communitatis, seu collegii, sive regalis, sive cujuscumque conditionis ; quia cum intendat nobilissimum finem, ut Philosophus tangit in *Ethic.* et in I *Politicorum,* in ipso divina præintelligitur actio, et suæ virtuti dominorum subjicitur regimen. Et hinc forte trahit originem veritatis, quod bonum commune dicitur potentia a Philosopho in *Ethic.*

Amplius : in regimine legislator semper debet intendere ut cives dirigantur ad vivendum secundum virtutem, immo hic est finis legislatoris, ut philosophus dicit in II *Ethic.* Propter quod et Apostolus dicit ad Timotheum (I cap. I, 5) quod *finis præcepti est charitas.* Sed ad istum finem venire non possumus sine motione divina, sicut nec calor calefacere sine virtute caloris ignis, nec lucidum lucere sine virtute lucis. Et tanto altius et excellentius motio primi

moventis, quanto virtus divina supergreditur et transcendit virtutem creatam et omne genus operis ; sed et fortius influit in tantum, ut dicat ille Isaias propheta, XXVI, 12 : *Omnia opera nostra operatus es in nobis, Domine.* Et vox Evangelica (Joan. XV, 5) : *Sine me nihil potestis facere.*

Rursus ad idem. Finis movet efficacius, et tanto efficacius, quanto finis nobilior et melior reperitur, ut bonum gentis respectu boni civitatis vel familiæ, sicut Philosophus dicit in I *Politicorum.* Finis autem ad quem principaliter rex intendere debet in se ipso, et in subditis, est æterna beatitudo, quæ in visione Dei consistit. Et quia ista visio est perfectissimum bonum, maxime debet movere regem et quemcumque dominum, ut hunc finem subditi consequantur : quia tunc optime regit, si talis in ipso sit finis intentus.

Tali autem modo suos regebat et gubernabat rex ille, et Sacerdos Christus Jesus, qui dicebat in Joan. x, 28 : *Ego vitam æternam do eis.* Et iterum (ibid. x) : *Ego veni ut vitam habeant et abundantius habeant.* Hoc autem maxime facit rex, quando super gregem suum sicut bonus pastor invigilat : quia tunc super eum divina lux irradiat ad bene regendum, ut pastoribus in ortu Regis nostri et Salvatoris. Et irradiationis jam dictæ ad bonum regimen et in principe et in subditis motum circularem accipimus, rectum et obliquum, de quibus distinctum est supra et beatus Dionysius loquitur in cap. IV *De divinis Nominibus.* Hic enim motus ideo rectus dicitur, quia fit per divinam illuminationem super principem ad bene regendum et super populum meritis principis. Sed obliquus vocatur, quando per divinam illuminationem sic subditos regit, quod virtuose vivunt, et insurgit in eis divina laus et gratiarum actio, ut sit quasi quædam arcualis figura, ex chorda recta et arcu obliquo. Sed circularis motus divinorum radiorum dicitur, quando divina illuminatio irradiat principem, vel subditum, ex qua quidem elevantur ad Deum contemplandum et diligendum : qui ideo circularis motus vocatur, quia est ab eodem ad idem et a puncto ad punctum, quod circularis motus est proprium. Quem quidem motum Philosophus etiam ponit in XII *Metaphysicorum,* ubi dicitur, quod « motor primus, sive causa prima, quod est Deus, movet alia sicut desideratum », hoc est ratione finis, qui est ipse, de quo et propheta David loquitur in Psalm. LXXI, licet secundum sacros doctores adaptetur ad Christum regem nostrum : *Deus,* inquit, *judicium tuum regi da, et justitiam tuam filio regis. Judicare populum tuum in justitia, et pauperes tuos in judicio. Suscipiant montes pacem populo et colles justitiam.* Quæ quidem omnia deprecativa sunt regis, et cujuslibet domini ad Deum pro bono regimine populi, ad quod principaliter conari debent, ut dictum est supra. Et quia mentem sic dispositam habent ad divinam influentiam recipiendam pro salute subditorum, statim subditur : *Descendet sicut pluvia in vellus, et sicut stillicidia stillantia super terram. Orietur in diebus ejus justitia et abundantia pacis.* Per quæ omnia satis manifestum est, quod dominium est a Deo in relatione ad finem sive remotum, qui est Ipse, sive propinquum, qui est operari secundum virtutem.

CAPUT IV.

Hic sanctus Doctor declarat, qualiter dominium romanum fuit a Deo provisum propter zelum patriæ.

Et quia inter omnes reges et principes mundi romani ad prædicta magis fuerunt solliciti, Deus illis inspiravit ad bene regendum, unde et digne meruerunt imperium, ut probat Augustinus, in libro *De Civitate Dei,* diversis causis et rationibus, quas ad præsens, perstringendo, ad tres reducere possumus, aliis, ut tradatur compendiosus, resecatis, quarum intuitu meruerunt dominium.

Una sumitur ex amore patriæ ; alia vero ex zelo justitiæ ; tertia autem ex zelo civilis benevolentiæ.

Prima jam dicta virtus satis erat digna dominio, qua participabant quamdam naturam divinam, eo quod ad communitatem suus fertur effectus. Versatur enim ad universales actiones populi, sicut Deus est universalis causa rerum. Unde et Philosophus dicit in I *Ethic.* quod « bonum gentis est bonum divinum ». Et quia regale regimen, et quodcumque dominium communitatem importat, communitatem diligens, dominii communitatem meretur, ut sic ipsum concomitetur præmium secundum meriti qualitatem : et hoc requirit conditio divinæ justitiæ unicuique mercedem rependere, juxta virtutis opus, ut verbum scriptum in Apocal. impleatur in eis : *Opera eorum sequuntur illos.* Et iterum in Matth. xxv, scribitur, quod *Dominus dedit unicuique secundum propriam virtutem.*

Amplius autem : amor patriæ in radice charitatis fundatur, quæ communia propriis, non propria communibus anteponit, ut beatus Augustinus dicit exponens verbum Apostoli de charitate. Virtus autem charitatis in merito antecedit omnem virtutem, quia meritum cujuscumque virtutis ex virtute charitatis dependet. Ergo amor patriæ super cæteras virtutes gradum meretur honoris. Hoc autem est dominium. Ergo ex amore digne consequitur quis principatum. De hoc autem amore patriæ dicit Tullius in lib. *De offic.* quod « omnium societatum nulla est gratior, nulla carior, quam ea quæ cum republica perseverat. Unicuique enim nostrum cari sunt parentes, cari sunt liberi, cari sunt propinqui ac familiares, sed omnium propinquitates patria sua charitate complexa est : pro qua quis bonus dubitet mortem appetere, si eidem sit profuturus ? ». Quantus vero fuerit amor patriæ in antiquis Romanis, Salustius refert in *Catilinario* ex sententia Catonis, quasdam de eis connumerando virtutes, in quibus dictus amor includitur : « Nolite, inquit, existimare majores nostros armis rempublicam ex parva magnam fecisse, quippe amplior nobis quam ipsis armorum est copia ; sed quia in eis fuit domi industria, foris justum imperium, in consulendo animus liber neque delicto, neque libidini obnoxius. Pro his nos habemus luxuriam atque avaritiam, publice egestatem, privatim opulentiam, laudamus divitias, sequimur inertiam, inter bonos et malos nullum discrimen, omnia virtutis præmia ambitio possidet ».

Rursus : amor patriæ primum et maximum mandatum continere videtur, de quo Evangelium Lucæ mentionem facit, quia in zelando rem communem assimilat sibi naturam divinam, in quantum vice Dei diligentem circa multitudinem adhibet curam. Item, proximi dilectionem adimplet, dum totius populi sibi commissi ex affectu paterno sollicitudinem gerit, et sic adimplet mandatum præfatum, de quo dicitur in Deut. vi, 5 : *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex tota fortitudine tua, et proximum tuum sicut te ipsum.* Et quia in isto præcepto divino non cadit dispensatio, inde est quod Tullius dicit de republica, quod nulla causa intervenire debet, unde propria patria denegetur. De isto autem amore patriæ exemplum accipimus, ut historiæ tradunt, et beatus Augustinus in V *De Civitate Dei*, de Marco Curtio nobili milite, qui armatum equo sedentem in abruptum terræ hiatum se præcipitem dedit, ut pestilentia cessaret ab urbe. Item de M. Regulo, qui salutem reipublicæ suæ præferens, consultus a romano populo, et inter prædictum populum et Pœnorum gentem mediator pacis existens, in Africam rediens a Carthaginensibus est occisus. Quam mundas etiam habuerunt manus a muneribus principes eorum, pro conservanda republica, patet de M. Curio, de quo scribit Maximus Valerius libro quarto quomodo Samnitum divitias contempsit. Cum enim, post victoriam de ipsis habitam, legati eorum ad ipsum

aditum habuissent, ipsumque reperissent in scamno sedentem, et catino ligneo cœnantem, magnumque auri pondus offerrent, suis invitatus verbis ut eo uti vellet, vultum protinus risu solvens: « Supervacue », inquit: « Narrate Samnitibus, M. Curium malle locupletibus imperare, quam locupletem fieri. Et mementote me non acie vinci, nec pecunia posse corrumpi ». Simile etiam refert idem auctor libro eodem de Fabricio, qui cum honore et auctoritate omnibus in ætate sua major, censu vero par esset unicuique pauperrimo, requisitus a Samnitibus, quos in clientela detinebat, pecuniam et servos sibi missos contempsit, ac frustratos remisit. Continentiæ suæ beneficio, et zelo patriæ sine pecunia prædives, et sine usu familiæ abunde comitatus: quia locupletem illum faciebat non multa possidere, sed pauca desiderare.

De talibus autem concludit dictus Doctor, quod eisdem non datur dominandi potestas, nisi summi Dei providentia, quando res humanas judicat talibus donis esse dignas. Multa similia ibidem dicit, per quæ definire videtur eorum dominium fuisse legitimum, et eis a Deo collatum. Sed et Mathathias et filii quamvis fuerint de sacerdotali genere, propter zelum legis et patriæ in populo Israelitico meruerunt dominium, ut patet in I et II Machab. Cum enim morti esset vicinus, sic filios suos alloquitur: *Æmulatores*, inquit, *estote legis, et date animas vestras pro testamento patrum*, quod pro republica accipimus in populo prædicto; et postea subditur: *Et accipietis gloriam magnam, et nomen æternum:* quod ad filiorum referimus principatum, quorum unus alteri successit, Judas videlicet, et Jonathas et Simon, et quilibet eorum sacerdos et dux in eodem floruit populo.

CAPUT V.

Qualiter Romani meruerunt dominium propter leges sanctissimas quas tradiderunt.

Est autem et alia ratio, unde digne Romani dominium sunt adepti, zelus videlicet justitiæ. Quo quidem modo acquisierunt principatum quodam jure naturæ, a quo habet exordium omne justum dominium. Primo quidem quia, ut idem Doctor scribit, consulebant patriæ consilio libero, avaritiam relegantes a dominio, sive turpis lucri gratiam, neque delicto, neque libidini obnoxii, pro quibus jam stans dominium dissipatur. Trahebantur enim homines ad ipsorum amorem, ut propter ipsorum justissimas leges se sponte eisdem subjicerent. Unde et ipse Apostolus Paulus cum a Judæis nimis injuriis vexaretur, coram Festo principe circa partes Cæsareæ Palestinæ, ut in Act. Apost. traditur, ad Cæsarem appellavit, ac se subjecit legibus Romanis. Quales autem fuerint eorum leges, et quam sanctæ, sic in eisdem Act. Apost. scribitur de dicto Festo, quia cum Hierosolymis esset, adierunt ipsum principes sacerdotum et sacerdotes postulantes adversum Paulum damnationem mortis: quibus dictus Festus respondit, prout dictis legibus Romanorum subjectus, quod non est consuetudo Romanis damnare aliquem, sive donare, nisi præsentes habeat accusatores, locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina. Propter quod dicit idem doctor Augustinus in XVIII libro præfato, quod « Deo placuit orbem terrarum per Romanos debellare, ut in unam societatem reipublicæ legumque perductum longe lateque pacaret ».

Amplius autem ad hoc: quia de jure naturæ est, ut quis gerens curam alterius mercedem reportet, eo quod, ut scribitur in Prov. (Eccli. XVII, 12): *Unicuique mandavit Deus de proximo suo.* Ex qua quidem ratione jura concedunt, quod

quis rem alienam contrectare possit, et expensas deducere, ac præmium accipere juxta meritum actionis, cum dicta bona male tractantur a prædonibus vel quibuscumque raptoribus. Hoc ergo supposito, consonum videtur naturæ, ut dominium sit concessum pro pace ac justitia conservanda, jurgiis ac discordiis resecandis.

Item. Ad hoc videtur provisum, ut mali puniantur et boni promoveantur ; et hoc est officium dominorum, in hoc quasi officium gerentium proximorum, ut inde suam reportent mercedem ; quia ex hoc sua recipiunt vectigalia et tributa. Unde cum Apostolus ad Romanos ostendisset a Deo provenire omne dominium : *Non est*, inquit, *potestas nisi a Deo*, et cætera quæ ibi ponuntur ad dominium pertinentia, ultimo concludit : *Ideo et tributa præstatis : ministri enim Dei sunt in hoc ipsum servientes.* In quantum igitur homines virtuosi ac sua probitate præpollentes pro gubernanda populi multitudine, quæ rege indiget, et rectorem non habet, curam assumunt, et sub legibus populum dirigunt ; non tantum instinctu Dei moveri videntur, sed vicem Dei gerunt in terris, quia conservant hominum multitudines in civili societate, qua necessario homo indiget, cum sit animal naturaliter sociale, ut Philosophus dicit in I *Polit.* Unde et in isto casu dominium videtur esse legitimum. Quod quidem probat Augustinus in IV *De Civ. Dei*, dicit enim sic : « Remota justitia, quid sunt ipsa regna, nisi quædam latrocinia ? ». Ergo ipsa supposita, regnum et quodlibet dominium esse videtur concessum.

Introducit autem ad suum probandum intentum exemplum de quodam pirata, qui vocabatur Dionides, qui cum fuisset captus ab Alexandro, quæsivit ab eo cur mare haberet infestum. Ipse libera contumacia respondit : « Quod tibi, ut orbem terrarum. Sed quia ego exiguo navigio id facio, latro vocor ; tu vero quia magna classe, diceris imperator ». Ista ergo ratione Romanis a Deo collatum fuit dominium. Unde et idem doctor in V ejusdem libri dicit : quia propter leges ipsorum sanctissimas nisi sunt tamquam recta via ad honores, imperium et gloriam, nec habent unde conqueri debeant de summi et veri Dei justitia : perceperunt enim mercedem suam, juste videlicet dominando ac legitime gubernando. Quantus autem fuerit zelus justitiæ apud Romanos consules antiquos contra malos, de multis est manifestum. Unde scribit Augustinus in V sæpe jam dicto libro, quod Brutus filios suos occidit, quia bella concitabant in populo : ex quo vigore justitiæ mortem merebantur. « Vicit » enim in eo, ut ait Poeta, « amor patriæ, laudumque immensa cupido ».

Narrat etiam de Torquato, quod idem fecit de filio, quia contra edictum patris invasit hostes juvenili quodam provocatus ardore ; et licet victoriosus extiterit, quia tamen castra suæ gentis discrimini exposuit, ipsum morti adjudicavit juxta militares leges : ubi idem doctor causam suæ mortis insinuat, dicens : « Ne plus mali esset in exemplo imperii contempti, quam boni gloria hostis occisi ». Maximus autem Valerius dicit de ipso, quod maluit proprio nato carere, quam disciplinæ militaris transgressionibus indulgere. Sic ergo patet qualiter zelo legalis justitiæ Romani dominium meruerunt.

CAPUT VI.

Quomodo concessum est eis dominium a Deo propter ipsorum civilem benevolentiam.

Tertia vero virtus, per quam subjugaverunt Romani mundum, et meruerunt dominium, fuit singularis pietas, ac civilis benevolentia : quia ut tradit Maximus Valerius libro quinto : « Humanitatis dulcedo barbarorum ingenia penetrat » ; et hoc experimentum habet. Unde et in Eccli. VI, 5, dicitur, quod *verbum dulce multiplicat amicos et mitigat inimicos.* Item in eodem :

« Responsio mollis frangit iram : sermo durus suscitat furorem ». Cujus quidem ratio sumitur ex generositate animi, ut dicit Seneca, « qui magis ducitur, quam trahatur. Habet enim mens quoddam sublime et altum ac impatiens superioris ; sed delectatione cujusdam subjicitur reverentiæ seu lenitatis, per quam suspicatur ad paria posse conscendere, et a suo non resilire gradu ». Propter quod et Philosophus dicit in VIII *Ethic.* quod « benevolentia est principium amicitiæ ». Quantum autem antiqui Romani in hac excelluerint virtute, unde exteras nationes ad suum traherent amorem, seque eisdem sponte subjicerent, exempla ipsorum deducantur in medium.

Primo quidem de Scipione, qui, ut refert Maximus Valerius lib. IV, cum esset in Hispania dux romani exercitus contra gentem Annibalis, ac vigesimum quartum agens annum, Carthaginem ibidem a Pœnis conditam in suam redegisset potestatem ; in ipsa virginem cepit eximiæ venustatis, quam ut desponsatam agnovit et nobilem, ipsam inviolatam parentibus reddidit, et aurum quod in redemptionem ejus traditum fuerat, doti ejus adjecit. Ex quo facto ad amorem Romanorum hostes adduxit, admirantes de tam casta moderatione continentiæ dicti principis ; quia cum idem auctor ipsum referat solutioris vitæ in juvenili ætate fuisse, se ipsum in tanta libertate et potestate consistens ab omni delicto conservavit immunem. Unde Titus Livius *De bello Punico* narrat, Scipionem sponsum dictæ virginis allocutum fuisse, in quo sermone suam ostendit pudicitiam digne principibus imitabilem, et dominii meritoriam. Scribit et idem Titus de ipso quædam benevolentiæ inductiva in prædicta victoria. Cum enim misit obsides Romanis, primo quidem hortatus est universos bonum habere animum, venisse enim eos in Romanorum potestatem, qui beneficio quam metu obligare homines mallent, exterasque gentes fide ac societate junctas habere, quam tristi subjectas servitio.

De hoc etiam dicit Augustinus, I *De Civ. Dei*, quod proprium ipsorum fuit parcere subjectis et debellare superbos, acceptaque injuria, ignoscere quam persequi mallebant. Refert etiam idem Doctor in eodem libro de Marco Marcello, qui cum Syracusam urbem cepisset, ante illius ruinam suas illi effudit lacrymas, tantæque fuit pudicitiæ et continentis animi, benignæque mentis, quod priusquam oppidum jussisset invadi, publico edicto constituit, ne quis corpus liberum violaret. Quid pluribus exemplis insistimus ? Cum etiam Machabæi, Judas videlicet, Jonathas et Simon, de genere Judæorum, quorum est proprium aliarum nationum aspernari consortium, tum quia Saturnini sunt, sicut Macrobius dicit super *Somn. Scipion.*, tum quia legibus prohibebatur eisdem, considerata benevolentia Romanorum, cum ipsis statuerunt amicitiam, ut in I Machab. scribitur, ubi inter alia commendabilia de ipsis, unde populos gentesque diversas ad suum trahebant amorem et subjectionem politicam, seu despoticam, sub compendio interseritur : quod inter præsides romanos nemo portabat diadema, nec induebatur purpura, ut magnificaretur in ea. Et quia curiam fecerunt et consulebant quotidie trecentos viginti, consilium agentes semper de multitudine, ut quæ digna sunt gerant. Et committunt uni homini magistratum suum per singulos annos dominari universæ terræ suæ, et omnes obediunt uni, et non est invidia neque zelus inter eos. Ubi attendendum, quam ordinatum erat tunc temporis regimen politicum in urbe, quod erat præcipuum motivum cujuscumque nationis et provinciæ ipsorum appetere dominium, et eisdem sua colla subjicere.

Aliud etiam erat in eis provocativum subjectionis, quia ex cupidine dominandi non se dominos vocabant, sed socios et amicos. Unde et de Julio Cæsare in Suetonio scribitur, quod milites suos non sibi subjectos, sed socios et commilitones vocabat. Sic et antiqui consules de Judæis fecerunt, qui quidem

etsi modicum haberent in Oriente dominium, cum Romanis tamen confœderati sunt fœdere amicitiæ. Et cum amplam haberent Romani monarchiam in Oriente et Occidente, et aliis mundi plagis, ut ex prædicto libro Machab. est manifestum, non tamen dedignati sunt cum Judæis societatem inire, et ad paria se publico in alterutrum attestari edicto. Patet igitur ex jam dictis, quod meritum virtutis in Romanis antiquis meretur dominium: unde etiam aliæ nationes allectæ sunt ad ipsorum dominium, tum ex dilectione patriæ, pro qua omnia contemnebant; tum ex vigore justitiæ, propter quam contra omnem malefactorem et perturbatorem pacis se opponebant; tum ex civili ipsorum benevolentia, in qua cæteras nationes ad sui amorem trahebant. Pro quibus omnibus ex merito virtutum in ipsis divina bonitas consensisse videtur ad ipsorum principatum ex causis et rationibus assignatis. Sic enim quis meretur dominium, ut Philosophus in V *Ethic.* tradit, ubi dicit, quod non sinimus principari hominem in quo est natura humana tantum, sed illum qui est perfectus secundum rationem, sicut dictum est supra.

CAPUT VII.

Hic sanctus Doctor declarat qualiter Deus permittit aliquod dominium ad punitionem malorum, et quod tale dominium est quasi instrumentum divinæ justitiæ contra peccatores.

Fuit autem et alia causa, unde dominium est a Deo permissum, quam a sacra accipimus Scriptura, nec Philosophorum et sapientum hujus sæculi sententiis contraria, videlicet propter merita populorum, quam beatus Augustinus assignat in XIX *De Civit. Dei.* Probat enim ibi servitutem introductam propter peccatum. Unde et sacra Scriptura dicit in Job XXXIV, 30, videlicet quod *facit regnare hominem hypocritam propter peccata populi.* Quod quidem apparet, quia primo dominantes in mundo fuerunt homines iniqui, ut historiæ tradunt, sicut Cain, Nembroth, Belus, Ninus et Semiramis uxor ejus, qui et dominium habuerunt in prima et secunda ætate mundi. Causa autem unde habuerunt istud dominium, assumi potest ex parte subditorum, vel dominantium: quia tyranni sunt instrumentum divinæ justitiæ ad puniendum delicta hominum, sicut rex Assyriorum super Israeliticum populum, et rex Gothorum, flagellum Dei, super Italiam, ut historiæ narrant. Item: Dionysius in Sicilia, sub quo captivatus est populus, et tandem ab ipso libertate donatus, ut scribit Maximus Valerius libro IV. De rege vero Assyriorum quomodo ad puniendum delicta sui populi est destinatus, sic ostenditur per Isaiam prophetam cap. X, vers. 5: *Assur virga furoris mei*, unde *et baculus ipse est: In manu ejus indignatio mea, ad gentem fallacem mittam eum, et contra populum furoris mei mandabo illi ut auferat spolia, et dividat prædam, et ponat illum in conculcationem quasi lutum platearum;* quæ omnia verificata sunt, quando Hierusalem obsessa est a Chaldæis, per Nabuchodonosor regem Assyriorum capta et combusta, captis principibus ejus cum rege Sedecias, ejus confossis oculis, et occisis filiis, sicut in fine IV libri Reg. traditur; per quæ verba satis ostenditur qualiter Deus punit peccatores per manum tyranni. Unde concluditur ipsos esse instrumentum Dei sicut dæmones, quorum potestas justa a sacris doctoribus ponitur, voluntas tamen semper iniqua. Quod etiam ostendit nobis tyrannicum regimen, quia non ordinatur nisi ad onus et molestiam subditorum. Tyranni enim proprietas est, propriam et solam sui utilitatem et commodum quærere, ut dictum est supra, et Philosophus tradit in VIII *Ethic.* ubi ponit, quod « sic se habet tyrannus ad subditos sicut dominus ad servos, et sicut artifex ad organum et instrumentum ». Hoc autem pœnale est subditis, et con-

tra naturam dominii, sicut superius est probatum. Sed ex parte dominantium tale dominium videtur a Deo concessum, primo in casu supposito, vel Deo disponente pro subditis, quod est ad exitum meliorem, quando videlicet princeps ad Dei placitum studet quamvis peccator, ut de Cyro rege Persarum scribitur in Isa. XLV, 1: *Hæc,* inquit, *dicit Dominus christo meo Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut subjiciam ante faciem ejus gentes, et dorsa regum vertam. Aperiam ante faciem ejus januas, et portæ non claudentur.* Quod quidem adimpletum fuit, ut historiæ tradunt, quando subito desiccato alveo Euphratis et Tygris, qui per mediam Babyloniam transibant, civitatem intravit, occiditque Balthassar, ipsorum regem, cum gente sua, ipsamque civitatem destruxit, ad Medos transferens monarchiam, ubi tunc regnabat Darius Cyri propinquus, ut Josephus scribit. Hoc autem Deus sic disposuit, quia dictus Cyrus humanitatem ostendit in suis fidelibus Judæis, qui captivi tenebantur in Assyria, quos postea remisit liberos in Judæam cum vasis templi, et ipsum templum reædificari mandavit: ex quibus bonis et virtuosis operibus, quæ exercuit circa divinum cultum et Dei populum, totius Orientis obtinuit monarchiam, ut superius est ostensum. Prædictus vero Balthassar occisus fuit, ut ex sententia Danielis apparet, quia Deo ingratus, et quia vasis templi Domini in uno convivio est abusus: unde dictum est ei per Danielem v, 22: *Quia non humiliasti cor tuum, sed adversus Dominatorem cœli elevatum est, et vasa domus ejus allata sunt coram te, et tu, et optimates tui, et uxores vinum bibistis in eis... porro Deum cœli qui habet flatum tuum in manibus suis et omnes vias tuas, non glorificasti; idcirco ab eo missus est articulus manus contra te:* quod pro sententia divina accipimus contra ipsum, ut rei postea probavit eventus. Narrat enim historia Danielis, quod dum Balthassar rex Babyloniorum persisteret in Dei contumelia, ut ex dictis liquet, ex opposito mensæ sui convivii videbat digitos manus in pariete scribentis: ex qua scriptura perterritus est, quasi ipsa esset nuntius suæ mortis. Refert enim Scriptura Danielis, quod ex aspectu scribentis, cujus imaginem non videbat, nisi digitorum manus, facies ejus perterrita est, et cogitationes ejus perturbabant eum, compages renum ejus dissolvebantur, et genua ejus ad se invicem collidebantur: quæ omnia insinuativa erant timoris immensi, et futuri judicii super eum. Sed hanc scripturam rex non discernens, vocatus Daniel, interpretatusque sub tribus nominibus, ipsum denuntiavit moriturum, videlicet *Mane, Thecel, Phares:* quod exposuit scriptura. *Mane: numeravit Deus regnum tuum et complevit illud,* hoc est in termino posuit, sicut res numerata, quæ tollitur et separatur ab acervo pecuniæ. *Thecel: appensus es in statera et inventus es minus habens:* unde et dignus es morte. *Phares: divisum est regnum tuum et datum est Medis et Persis,* ut superius est ostensum. Ex quibus omnibus satis est manifestum, quod illæ clausulæ non proprie sunt significativæ secundum aliquod idioma linguarum, sed secundum dispositionem divinam, sicut et factum quoddam, in quo Propheta comprehendit divinam circa nos voluntatem. Sit ergo hoc conclusum, quod in illa scriptura suam insinuavit sententiam contra principem Babyloniæ, quia propter peccata sua dignus erat morte et privatione regalis principatus, juxta illud (Eccli. x, vers. 8): *Regnum de gente in gentem transfertur propter injustitias..... et diversos dolos.*

CAPUT VIII.

Hic sanctus Doctor declarat, quod interdum tale dominium cedit in malum dominantium, quia propter ipsorum ingratitudinem in superbiam elati graviter deprimuntur.

Sed adhuc insistendum est circa divinam providentiam in dominio. Con-

tingit enim interdum quod cum quis assumit principatum, erit homo virtuosus, et aliquo tempore perseverabit in eo. Sed aliquo tempore procedendo ex favore humano et prosperitate rerum regalium elevatur quis in superbiam, et de beneficiis sibi a Deo collatis ingratus eidem efficitur. Unde Philosophus dicit V *Eth.* quod « principatus virum ostendit »; sicut accidit de Saule, de quo scribitur, I Reg., quod *in tota tribu Benjamin non erat vir melior illo.* Sed post duos annos a suo regimine factus est Deo inobediens, unde dictum est Prophetæ Samueli de ipso, I Reg. XVI, 1: *Usquequo tu luges Saul, cum ego projecerim eum ne regnet super Israel?* Quasi ex divina sententia irrefragabili sit repulsus. Propter quod ultimo dictus princeps fuit occisus cum filiis, totaque ejus progenies a dominio est avulsa: unde in Paral. de ipso concluditur, quod mortuus est Saul propter iniquitates suas. Hoc autem et de Salomone accidit, qui magnificatus est super omnes reges qui fuerant ante eum, ut scribitur in Eccle.; et universa terra desiderabat audire sapientiam Salomonis. Sed, ut dicit Augustinus, XVII *De Civ. Dei:* « Secundæ res prædicto regi fuerunt noxiæ, quia lapsus in luxuriam, ruit in idololatriam »; ex quo factus est abominabilis populo, in tantum ut servi ejus rebellarent ei diripientes spolia suæ regionis, et vastantes terram absque resistentia aliqua, cum tamen prius omnes obedirent ad nutum, sicut testatur regina Saba, ut patet in III lib. Reg. Ad magna igitur promotus in principio sui regiminis propter divinam reverentiam quam exhibuit, in fine sui regiminis decidit in vilia propter delicta quæ commisit: *quia miseros facit populos peccatum* (Prov. XIV, 34). Tradunt tamen Hebræi, ut Hieronymus refert in commento super Eccle., quod in fine vitæ suæ ex multis vexatus suum recognovit errorem, seque disposuit ad pœnitentiam in commissis, librumque præfatum composuit, in quo sicut expertus cuncta definit vanitati subjacere, subjiciens se divino timori ad suorum observantiam mandatorum. Unde in fine prædicti libri XII, 13, concludit: *Finem loquendi pariter audiamus. Deum time, et mandata ejus observa, hoc est enim omnis homo.* Sed et præter reges deicolas quid de principibus ethnicis dicam? Qui quamdiu fuerunt Deo grati virtutumque cultores, floruerunt in dominio; cum vero ex elatione dominii ad contrarium se converterunt, mala morte vitam finierunt, sicut contigit de præfato Cyro rege Persarum monarcha. Tradunt enim historiæ de ipso, quod cum totam subjugasset Asiam, Parthiam, Schytiamque ferro perdomuit, tandem longum certamen Scythis inferens, dominante tunc Tamari regina dictæ gentis, quæ Massagetia vocabatur, primo quidem cum filio dictæ reginæ adolescentulo dimicavit, ipsumque vicit et occidit, nullique parcens ætati, ingentem multitudinem peremit. Quia ergo crudelitatem exercuit et in Babylonia et in regno Lydiæ, quia in utroque reges et principes mala morte trucidavit, et in regno Massagetarum similiter fecit, in hoc eodem judicio similiter eum Deus punivit. Narrant enim historiæ, quod dicta regina congregavit exercitum contra ipsum, Scythas videlicet, Massagetas et Parthos, et in quibusdam montibus dicta regina insidiis compositis invasit castra ejusdem: et sic impetu armatorum absorbuit, quod ducenta millia fuerunt occisa præfati principis, et ipse captus: cui amputato capite, regina ipsum in utre sanguine pleno mandavit includi, et sic invective acclamabatur eidem: « Sanguinem sitisti, sanguinem bibe »; quasi ipsa mors ignominiosa, quam passus est, fuerit argumentum suæ atrocitatis. Omnes etiam monarchæ ipsum sequentes, ut in Græcia Magnus Alexander, quamdiu cum reverentia suos tractavit Macedones, vocans milites suos patres, tamquam antiquiores, optime processit in monarchia; sed eisdem existens ingratus, a sorore venenatus est; et præcipue, quia post victoriam Darii accepta filia in

conjugem, militaria cœpit postponere, luxui vitæ intendens, et sui immemor factus dolorosa morte vitam finivit. Et sic de multis aliis principibus ethnicis exemplum potest adduci, ut de Julio Cæsare et Annibale, qui propter abusum dominii diro necati sunt exitu, ut eis conveniat quod in Eccle. VIII, 9, scribitur: *Interdum dominatur homo homini in malum suum.* Nec non et illud Isaiæ prophetæ, quod in omnibus tyrannis locum habet. Cum enim ostendisset ipsos esse divinæ justitiæ exactores contra peccatores, sicut carnifices dominorum, ut manifestum est supra, cum dixit cap. X, 5: *Assur virga furoris mei,* etc., statim subdit: *Ipse autem non sic arbitrabitur, et cor ejus non sic existimabit;* quasi sic agat ut Dei instrumentum; *ad conterendum erit cor ejus, et ad interfectionem gentium non paucarum: dixit enim: Numquid non principes nostri simul reges sunt?* Attribuens videlicet suæ virtuti et non Dei, qui movet ipsum ad puniendum transgressores divinorum mandatorum. Hanc autem ingratitudinem ac præsumptionem tyrannorum Dominus statim ibidem redarguit, et gravissime punit, ut in jam dictis principibus patet. Unde subdit Propheta in eodem loco: *Numquid gloriabitur securis contra eum qui secat in ea? An exaltabitur serra contra eum qui se fecit? Quomodo si elevetur virga contra elevantem eam, et exaltetur baculus, qui utique lignum est?*

Ubi consideranda est similitudo, quia valde congrua est. Sic enim se habet virtus dominantis ad Deum, sicut virtus baculi ad percutientem, et sicut virtus serræ ad artificem. Constat autem quod virtus serræ vel securis in artificio nulla est, nisi per artificem moventem et dirigentem: ita et de virtute dominantis contingit, quod nulla est sine Deo movente et gubernante. Ergo stultum et præsumptuosum est gloriari de sua virtute. Ista autem ratio satis aperta esse videtur, et haberi potest ex verbis Philosophi supra inductis. Quia virtus cujuslibet mobilis a virtute dependet primi moventis, et ejus instrumentum erit: et hinc est quod Deo talis gloria est displicibilis, quia tales derogant divinæ potentiæ. Propter quod scribitur in Judith, quod *de sua virtute gloriantes Deus humiliat,* et ideo subjungit dictus Propheta Isaias: *Propter hoc mittet dominator Dominus exercituum in pinguibus ejus tenuitatem et subtus gloriam ejus succensa ardebit quasi combustio ignis.* In quo significatur pœna sensibilis, quæ talibus infertur tyrannis, et annihilatio principatus, ut in prædictis est manifestum. Relinquitur igitur a Deo omne esse dominium, sive legitimum, sive tyrannicum, secundum varias vias suæ investigabilis providentiæ.

CAPUT IX.

Hic sanctus Doctor declarat, quod homo naturaliter dominatur animalibus sylvestribus et aliis rebus irrationabilibus, et quomodo: quod probatur multis rationibus.

Nunc igitur accedendum est ad diversas species dominandi, secundum diversos modos et gradus in hominibus dominii et principatus.

Et primus quidem generalis est omnium, qui competit homini secundum naturam, ut tradit Augustinus XVIII *De Civ. Dei:* in quo casu et Philosophus concordat in I *Polit.* Hoc autem et Scriptura sacra confirmat, quando in sui creatione tamquam naturæ inditæ dixit (Genes. I, 28): *Dominamini piscibus maris et volatilibus cœli, et universis animantibus quæ moventur super terram:* in quibus ostenditur, quod naturæ institutæ humanæ talem indidit potestatem. Qui enim dixit: *Germinet terra herbam virentem,* et ex tali dicto data est potestas arboribus germinandi, dixit et nobis similiter: *Dominamini piscibus maris,* etc. Et sic ex jam dictis apparet, quod dominium hominis super cæteras creaturas est naturale. Unde et Philosophus probat secundum eamdem rationem, quod venationes et aucupia

sunt a natura. Et Augustinus in prædicto libro hoc probat per dominium quod antiqui Patres soliti erant habere, ut pastores essent pecorum, quæ et divitiæ naturales definitæ sunt supra. Et quamvis tale dominium diminutum sit propter peccata, quia etiam vilia animalia dominantur in nobis et facta sunt nobis nociva, quod non contingit in homine nisi propter dictam causam; tanto magis tamen participamus de dicto dominio, quanto magis ad statum attingimus innocentiæ: quod etiam vox evangelica nobis promittit, si ejus imitatores fuerimus in justitia et sanctitate.

Cum enim Dominus exhortaretur discipulos ad animarum salutem, verbum Dei prædicando, sic de eisdem virtutem denuntiat, dicens (Marc. XVI, 17): *In nomine meo dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent: et si mortiferum quid biberint, non eis nocebit.* Quod experimento didicimus in virtuosis et perfectissimis viris, ut in gestis sanctorum Patrum scribitur. Et de beato Paulo traditur in Act. Apost., quia vipera ipsum non læsit, nec beatum Joannem Evangelistam venenum; et sic de mullis aliis sanctissimis Patribus, qui super crocodilos, atrocissimas bestias, sive venenosa reptilia Nilum vadabant, ut impleretur in eis quod Dominus in Luca dixit discipulis, X, 19: *Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones, et supra omnem virtutem inimici.*

Istius autem dominii in prima hominis institutione collati ex triplici via ratio congruentiæ assignari potest.

Primo quidem ex ipso naturæ processu. Sicut enim in generatione rerum naturalium intelligitur quidam ordo, quo de imperfecto ad perfectum proceditur: nam materia est propter formam, et forma imperfectior est propter perfectiorem: ita et in usu rerum naturalium: nam imperfectiora cedunt in usum perfectorum. Plantæ enim utuntur terra ad suum nutrimentum, animalia vero plantis, homo autem plantis et animalibus. Unde concluditur quod homo naturaliter dominatur animalibus; propter quod, sicut superius est tactum, Philosophus probat in I *Polit.*, quod venatio animalium sylvestrium est justa naturaliter, quia per eam homo sibi vendicat quod naturaliter est suum. Secundo apparet hoc ex ordine divinæ providentiæ, quæ semper inferiora per superiora gubernat: unde cum homo sit supra cætera animalia, utpote ad imaginem Dei factus, convenienter hominis gubernationi alia animalia subduntur. Tertio apparet idem ex proprietate hominis et aliorum animalium. In aliis enim animalibus invenitur secundum æstimationem naturalem quædam participatio prudentiæ ad aliquos particulares actus; in homine vero reperitur quædam universalis prudentia, quæ est ratio naturalium agibilium. Omne autem quod est per participationem, subditur ei, quod est per essentiam universaliter. Unde patet quod est naturalis subjectio aliorum animalium ad hominem.

Sed utrum dominium hominis super hominem sit naturale, vel a Deo permissum, vel provisum, ex jam dictis veritas haberi potest. Quia si loquamur de dominio per modum servilis subjectionis, introductum est propter peccatum, ut dictum est supra; sed si loquamur de dominio prout importat officium consulendi et dirigendi, isto modo quasi naturale potest dici, quia etiam in statu innocentiæ fuisset. Et hæc est sententia Augustini, XIX *De Civ. Dei.* Unde istud dominium ei competebat in quantum homo est [animal] sociale naturaliter, sive politicum, ut dictum est supra. Talem autem societatem oportet ad invicem ordinari. In his autem, quæ sunt ad invicem ordinata, oportet semper aliquid esse principale et dirigens primum, ut tradit Philosophus in I *Polit.* Hoc etiam ostendit ipsa ratio ordinis, sive natura, quia ut per Augustinum scribitur in prædicto libro, ordo est parium disparriumque rerum sua cuique tribuens dispositio. Unde manifestum est, quod nomen ordinis inæqualitatem importat, et hoc est de ratione dominii.

Et ideo secundum hanc considerationem dominium hominis super hominem est naturale, et est in Angelis, et fuisset in primo statu, et est etiam modo : de quo nunc per ordinem est dicendum, secundum ipsius dignitatem et gradum.

CAPUT X.

Hic sanctus Doctor declarat de dominio hominis secundum gradum et dignitatem, et primo de dominio Papæ qualiter præfertur omni dominio.

Recipit igitur divisionem dominium quadrimembrem eadem causa et ratione. Quia quoddam est sacerdotale et regale similiter; aliud autem est regale solum, sub quo imperiale sumitur, et sic de aliis, ut infra patebit. Tertium vero politicum. Quartum autem œconomicum.

Primum autem cæteris antefertur multiplici via : sed præcipua sumitur ex institutione divina, videlicet Christi. Cum enim eidem secundum suam humanitatem omnis sit collata potestas, ut patet in Matth. XVI, 18, dictam potestatem suo communicavit vicario cum dixit : *Ego dico tibi, quia tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Et tibi dabo claves regni cœlorum: et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlis, et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cœlis.* Ubi quatuor ponuntur clausulæ, omnes significativæ dominii Petri suorumque successorum super omnes fideles, et propter quas merito summus Pontifex Romanus Episcopus dici potest rex et sacerdos. Si enim Dominus noster Jesus Christus sic appellatur, ut Augustinus probat XVII *De Civ. Dei*, non videtur incongruum suum sic vocare successorem, circumscriptis rationibus quæ possent adduci, quia satis est clarum. Sed redeundum est ad clausulas jam dictas : quarum una sumitur ex nominis impositi magnitudine, secunda vero ex dominii fortitudine, tertia autem ex dominii amplitudine, quarta ex dominii plenitudine.

Primam igitur partem præfatam accipimus, cum Dominus dicit : *Ego dico tibi, quia tu es Petrus et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam.* In hoc enim nomine, ut sacri exponunt doctores, sicut Hilarius et Augustinus, Dominus potentiam Petri insinuat, quia a petra, quæ est Christus, ut dicit Apostolus, cujus confessionem Petrus præmiserat, Petrus est appellatus, ut secundum etiam quamdam participationem nomen acquirat et potestatem et audire mereatur : *Et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam :* quasi totum dominium inter fideles ex Petro dependeat in ejus successores.

Secunda vero clausula, dominii importat fortitudinem. Quod significat verbum quod sequitur : *Et portæ inferi non prævalebunt adversus eam :* quæ sunt curiæ tyrannorum et persecutorum Ecclesiæ, ut doctores sacri ibidem tradunt, sic dictæ, quia sunt causa omnium peccatorum intra Ecclesiam militantem. Ad tales enim principes omnes scelerati recurrunt, ut accidit in curia Federici, et Corradini, et Manfredi. Sed tales non prævaluerunt adversus Ecclesiam Romanam ; imo omnes mala morte extirpati sunt, quia ut dicitur in lib. Sap. III, 19 : *Nationes iniquæ diræ sunt consummationis.*

Dominii vero amplitudo ostenditur cum subjungit Dominus : *Et tibi dabo claves regni cœlorum.* In hoc enim insinuatur nobis potestas Petri et successorum suorum, quæ se extendit ad totam Ecclesiam, scilicet militantem et triumphantem, quæ per regnum cœlorum designantur, quæ clauduntur clavibus Petri. Sed dominii plenitudo ostenditur, cum ultimo dicitur : *Et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cœlis : et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cœlis.* Cum enim summus Pontifex sit caput in corpore mystico omnium fidelium Christi, et a capite sit omnis motus et sensus in corpore vero ; sic erit in proposito. Propter quod oportet dicere, in summo Pontifice esse plenitudinem omnium gra-

tiarum, quia ipse solus confert plenam indulgentiam omnium peccatorum, ut competat sibi, quod de primo principe Domino dicimus, quia *de plenitudine ejus nos omnes accepimus* (Joan. I, 16). Quod si dicatur ad solam referri spiritualem potestatem, hoc esse non potest, quia corporale et temporale ex spirituali et perpetuo dependet, sicut corporis operatio ex virtute animæ. Sicut ergo corpus per animam habet esse, virtutem et operationem, ut ex verbis Philosophi et Augustini, *De immort. anim.*, patet, ita et temporalis jurisdictio principum per spiritualem Petri et successorum ejus. Cujus quidem argumentum assumi potest per ea quæ invenimus in actis et gestis summorum Pontificum et Imperatorum, quia temporali jurisdictioni cesserunt. Primo quidem de Constantino apparet, qui Sylvestro in imperio cessit. Item de Carolo Magno, quem papa Adrianus imperatorem constituit. Idem de Ottone I, qui per Leonem creatus et imperator est constitutus, ut historiæ referunt. Sed ex depositione principum auctoritate apostolica facta, satis apparet ipsorum potestas. Primo enim invenimus de Zacharia hanc potestatem exercuisse super regem Francorum, quia ipsum a regno deposuit, et omnes barones a juramento fidelitatis absolvit. Item de Innocentio III, qui Ottoni IV imperium abstulit; sed et Federico II hoc idem accidit per Honorium, Innocentii immediatum successorem. Quamvis in omnibus istis summi pontifices non extenderunt manum nisi ratione delicti, quia ad hoc ordinatur eorum potestas, et cujuslibet domini, ut prosint gregi: unde merito pastores vocantur, quibus vigilantia incumbit ad subditorum utilitatem. Alias non sunt legitime domini, sed tyranni, ut probat Philosophus, et dictum est supra: unde Dominus utitur in Joanne quadam importuna interrogatione, ter quærens a suo successore beato Petro, quod si ipsum diligit, gregem pascat. *Petre*, inquit, *amas me? Pasce oves meas* (Joan. XXI, vers. 17). Quasi in hoc consistit tota pastoralis cura, profectus videlicet gregis.

Hoc ergo supposito, quod pro utilitate gregis agat, sicut Christus intendit, omne supergreditur dominium, ut ex dictis apparet; quod ex visione prima Nabuchodonosor satis est manifestum, de statua videlicet quam vidit, cujus caput aureum, pectus et brachia de argento, venter et femur de ære, tibiæ vero ferreæ, pedum autem quædam pars ferrea, quædam fictilis. Sed dictam statuam dum contemplatur, abscissus est lapis de monte sine manibus, et omnia prædicta contrivit. Hic autem lapis factus est mons magnus et implevit universam terram: quam quidem visionem Daniel propheta, ut Hieronymus et Augustinus exponunt, ad quatuor monarchias adaptat, Assyriorum videlicet pro aureo capite; Medorum et Persarum pro argento in brachiis et pectore; Græcorum vero monarchiam pro æreo ventre et femore; sed Romanorum ultimo pro tibiis ferreis et pedibus partim ferreis, partim vero fictilibus. Sed post hæc *suscitabit*, ait Propheta Dan. II, 44, *Dominus Deus cœli regnum, quod in æternum non dissipabitur, et regnum ejus populo alteri non tradetur, comminuetque universa regna et ipsum stabit in æternum;* quod totum ad Christum referimus; sed vice ejus ad Romanam Ecclesiam, si ad pascendum gregem ejus intendat.

Attendendum etiam quod divina institutio destitui non potest, quia solum dispensatores et ministros assumpsit suos vicarios Christus, sicut Apostolus dixit, I ad Cor. IV, 1: *Sic nos*, inquit, *existimet homo, ut ministros Christi et dispensatores mysteriorum Dei.* Solus enim Christus fundavit Ecclesiam, cujus ministerium Petro et pastoribus commisit. *Fundamentum autem aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Jesus.* Unde sacri doctores quamdam potestatem Christo attribuunt, quam Petrus non habuit, nec sui successores, et ipsam potestatem excellentem nuncupant: et sic potestas

Petri et successorum ejus non adæquatur potestati Christi, immo omnino transcendit. Potuit enim Christus sine baptismo salvare, propter quod et Hieronymus dicit super Matthæum, quod nullum sanavit in corpore quam non sanavit in mente, et tamen sine baptismo, quod tamen Petrus non potuit. Unde et Cornelium Centurionem, ut in Act. Apost. legitur, cum tota sua familia baptizavit, etiam post adventum Spiritus sancti. Potuit etiam mutare Christus formam sacramentorum et materiam, quod Petrus non potuit, nec successores ejus.

Hæc ad præsens dicta sufficiant, subtiliora sapientibus relinquendo, et altiora quæ dici possent. In hoc tamen sistat conclusio præsentis capituli: Vicarios Christi pastores Ecclesiæ cunctis debere præferri, ex jam dictis causis.

CAPUT XI.

Hic sanctus Doctor declarat de dominio regali, in quo consistit, et in quo differt a politico, et quo modo distinguitur diversimode secundum diversas rationes.

Nunc autem ad regale dominium est procedendum, ubi est distinguendum de ipso secundum diversas regiones, et prout a diversis varie invenitur traditum. Et primo quidem in sacra Scriptura aliter leges regalis dominii traduntur in Deut. per Moysen, aliter in I Reg. per Samuelem prophetam: uterque tamen in persona Dei differenter ordinat regem ad utilitatem subditorum, quod est proprium regum, ut Philosophus tradit in VIII *Ethic.: Cum*, inquit (Deut. XVII, 16), *constitutus fuerit rex, non multiplicabit sibi equos, nec reducet populum in Ægyptum, equitatus numero sublevatus, non habebit uxores plurimas quæ alliciant animam ejus, neque argenti aut auri immensa pondera* (quod quidem qualiter habeat intelligi, supra traditur in hoc libro): *describetque sibi Deuteronomium legis hujus, et habebit secum, legetque illud omnibus diebus vitæ suæ, ut discat timere Dominum Deum suum, et custodire verba ejus et cæremonias*, et ut videlicet possit populum dirigere secundum legem divinam. Unde et rex Salomon in principio sui regiminis hanc sapientiam a Deo petivit, ad directionem sui regiminis pro utilitate subditorum, sicut scribitur in III lib. Reg. Subdit vero dictus Moyses in eodem libro (ibid. 20): *Nec elevetur cor ejus in superfluum super fratres suos, neque declinet in partem dexteram vel sinistram, ut longo tempore regnet ipse et filius ejus super Israel.* Sed in I Reg. traduntur leges regni, magis ad utilitatem regis, ut supra patuit in libro II hujus operis, ubi ponuntur verba omnino pertinentia ad conditionem servilem; et tamen Samuel leges quas tradit, cum sint penitus despoticæ, dicit esse regales. Philosophus autem in VIII *Ethic.* magis concordat cum primis legibus. Tria enim ponit de rege in eodem libro, videlicet quod ille legitimus est rex, qui principaliter bonum subditorum intendit. Item: qui per se sufficiens reperitur, et qui omnibus bonis superexcellit, ne videlicet subditos gravet. Item: ille rex est, qui curam subditorum habet, ut bene operentur, quemadmodum pastor ovium. Ex quibus omnibus manifestum est, quod juxta istum modum, despoticum multum differat a regali, ut idem Philosophus videtur dicere in I *Polit.* Item, quod regnum non est propter regem, sed rex propter regnum: quia ad hoc Deus providit de eis, ut regnum regant et gubernent, et unumquemque in suo jure conservent; et hic est finis regiminis: quod si ad aliud faciunt, in se ipsos commodum retorquendo, non sunt reges, sed tyranni. Contra quos dicit Dominus in Ezech. (XXIV, 2): *Væ pastoribus Israel qui pascunt semetipsos. Nonne greges pascuntur a pastoribus? Lac comedebatis et lanis operiebamini, et quod crassum erat, occidebatis: gregem*

autem meum non pascebatis; quod infirmum fuit non consolidastis, et quod ægrotum non sanastis, quod confractum non alligastis, quod abjectum non reduxistis, et quod perierat non quæsistis: sed cum austeritate imperabatis eis et cum potentia. In quibus verbis nobis sufficienter forma regiminis traditur redarguendo contrarium.

Amplius autem: regnum ex hominibus constituitur, sicut domus ex parietibus, et corpus humanum ex membris, ut Philosophus dicit in III *Polit.* Finis ergo regis est, ut regimen prosperetur, quod homines conserventur per regem. Et hinc habet commune bonum cujuslibet principatus participationem divinæ bonitatis; unde bonum commune dicitur a Philosopho in I *Ethic.* esse « quod omnia appetunt, et esse bonum divinum »; ut sicut Deus, qui est Rex regum et Dominus dominantium, cujus virtute principes imperant, ut probatum est supra, nos regit et gubernat, non propter se ipsum, sed propter nostram salutem, ita et reges faciant et alii dominatores in orbe. Sed quia nemo militat stipendiis suis unquam, et quodam jure naturæ de suo labore unusquisque debet reportare mercedem, ut probat Apostolus in I ad Cor., hinc habemus quod licet principibus a suis tributa percipere et annuos census: unde cum Apostolus ad Romanos probasset omne dominium a Deo esse provisum, ultimo persuadet eisdem retribuere pro labore. *Ideo*, inquit (cap. XIII, 6), *et tributa præstatis. Ministri enim Dei sunt in hoc ipsi servientes.* Augustinus etiam eadem verba pertractans de verbis Domini, hoc idem probat. Concludendum est ergo, legitimum regem secundum formam in Deuteronomio traditam, sic debere regere et gubernare.

Ad hoc etiam exemplis monemur, quia omnibus agentibus contrarium male cessit. Primo quidem regibus romanis, quia propter eorum superbiam et violentiam quam exercebant, ejecti sunt a regno, ut Tarquinius superbus cum filio, sicut historiæ tradunt. Item: Achab et Jezabel uxor ejus mala morte interierunt pro violentia quam fecerunt Naboth de vinea sua, ut in IV Reg. scribitur. Traditur etiam ibi id quod canes linguerunt sanguinem suorum cadaverum in prædicta vinea, in argumentum maleficii in Naboth commissi; sed non sic rex David, ut scribitur in III lib. Reg. Cum enim vellet altare condere ad Deum placandum pro numeratione populi fastuosa nimis offensum, aream emit ab Hareuma Jebusæo. Ipsoque offerente gratis recusavit rex, et, ut scribitur in I Paralipom., pro præfata area dedit David sexcentos siclos auri justissimi ponderis. Per quod habemus, quod principes suis debent esse contenti stipendiis, nec subditos suos gravare possunt in bonis eorum et rebus, nisi in duobus casibus, videlicet ratione delicti, et pro bono communi sui regiminis. Primo enim modo, propter ingratitudinem suos privat feudo fideles; alios autem titulo justitiæ, propter quam sunt concessa dominia, ut dictum est supra. Et in Proverb. dicitur, quod *justitia firmatur thronus regis.* Unde et lex divina transgressores divinorum præceptorum mandat lapidari, et diversis cruciari pœnis: quod quidem consonum videtur, si attendamus ad quamcumque rem creatam, et præcipue ad corpus humanum, quia ut nobilior pars conservetur, abjicimus viliorem. Amputamus enim manum, ut conservetur cor et cerebrum, in quibus principaliter hominis vita consistit, quod lex evangelica approbat. *Si*, inquit (Matth. cap. XVIII, 9), *oculus tuus scandalizat te, et sive manus, sive pes* (quod pro gradu hominum accipit Augustinus), *erue eum, et projice abs te, quia melius est ad vitam ingredi debilem vel claudum, quam duos oculos et duas manus habentem mitti in gehennam.* Item: quod pro bono reipublicæ possit exigere, sicut pro defensione regni, vel pro quacumque alia causa pertinente rationabiliter ad bonum commune sui dominii, ratio est in promptu: quia supposito quod humana societas sit naturalis, ut

probatum est supra, omnia necessaria ad communem conservationem dictæ societatis erunt de jure naturæ ; hoc autem est in proposito. Sic igitur supposito legitimo dominio regali, potest rex exigere a subditis quod ad bonum ipsorum requiritur.

Præterea : ars imitatur naturam, in quantum potest, ut Philosophus in II *Physic.* tradit ; sed natura non deficit in necessariis. Ergo nec ars. Sed inter omnes artes ars vivendi est melior et amplior, ut tactum est supra, et probat Tullius in *Tusculanis quæstionibus*, eo quod cæteræ artes ordinantur ad ipsam. Sic et in necessitatibus regni, quod pertinet ad conservationem socialis humanæ vitæ, rex, qui est artifex architectus dictæ societatis, non debet deficere, sed omnem defectum supplere cum ipsa societate : et ideo concludendum est, quod isto casu possunt legitime exactiones, et talliæ, ac census sive tributa imponi, dummodo non transcendant necessitatis metas. Unde Augustinus *De verbis Domini* exponens illud Matthæi : *Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari ;* « Igitur, inquit, quod Cæsar præcipit, ferendum est ; quod imperat, tolerandum : sed fit intolerabile, dum prædam exactores accumulant ». Et postea exponens verbum Joannis Baptistæ, quod militibus dixit : *Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis, sed estote contenti stipendiis vestris ;* « Hoc, inquit, sumi potest de militibus, prætoribus, cunctisque rectoribus ».

Quicumque enim sibi stipendia publice decreta consequitur, si amplius quærit, tamquam calumniator et concussor sententia Joannis condemnatur. Ex hac ergo duplici parte principatus despoticus ad regale reducitur : sed præcipue ratione delicti propter quod servitus est introducta, ut Augustinus dicit lib. XVIII *De Civit. Dei*. Licet enim etiam primo statu fuisset dominium, non tamen, nisi officio consulendi et dirigendi, non libidine dominandi, vel intentione subjiciendi serviliter, ut dictum est supra. Leges vero traditæ de regali dominio Israelitico populo per Samuelem prophetam, hac consideratione sunt datæ : quia dictus populus propter suam ingratitudinem, et quia duræ cervicis erat, merebatur tales audire. Interdum enim dum populus non cognoscit beneficium boni regiminis, expedit exercere tyrannides, quia etiam hæ sunt instrumentum divinæ justitiæ : unde et quædam insulæ et provinciæ, secundum quod historiæ narrant, semper habent tyrannos propter malitiam populi, quia aliter, nisi in virga ferrea, regi non possunt. In talibus ergo regionibus sic dyscolis necessarius est regibus principatus despoticus, non quidem juxta naturam regalis dominii, sed secundum merita et pertinacias subditorum. Et ista est ratio Augustini in prædicto jam libro. Philosophus etiam in III *Polit.* ubi distinguit genera regni, ostendit apud quasdam barbaras nationes regale dominium esse omnino despoticum, quia aliter regi non possent, quod quidem dominium præcipue viget in Græcia, et apud Persas, saltem quantum ad regimen populare.

Hæc igitur de dominio in tantum sint dicta, et qualiter principatus despoticus ad ipsum reducitur, et unde dividitur contra politicum, quod in capitulo de dominio politico adhuc clarius ostendetur.

CAPUT XII.

Hic sanctus Doctor declarat de dominio imperiali, unde istud nomen habuit originem, et de quibusdam aliis nominibus : ubi incidenter distinguuntur monarchiæ et quantum duraverunt.

De imperiali vero post prædicta dominia congruum videtur esse dicendum, quia medium tenet inter politicum et regale, quamvis universalius, et ideo quantum ad hæc præponi deberet regali ; sed alia causa est quare postponitur, quam nunc prætermittimus. Circa hoc quidem tria pro nunc sunt atten-

denda. Unum de nomine, quia nomen istud a supremo dominio fastuose et elate trahit originem, quasi omnium dominus : unde et ille superbus Nicanor, cum rogaretur a Judæis ut deferret diei sanctificationis, hoc est sabbato, cum arrogantia ab eisdem quærens, si erat potens in cœlo, qui imperavit agi diem talem, responsoque accepto, quod erat potens in cœlo Dominus Deus (II Mach. cap. xv, 5) : *Et ego*, inquit cum fastu non modico, *sum potens super terram, qui impero arma sumi*. Propter quam causam ipse postea divinitus turpiter a Juda Machabæo, ut scribitur in II Machab., captus in bello, amputatisque capite et manu dextera, quam contra templum erexerat, mala morte vitam finivit. Quædam autem alia nomina istius dominii assumpta sunt a quibusdam excellentibus viris dicti principatus propter aliquam prærogativam in eis repertam, ut Cæsar a Julio, ut historiæ tradunt, sic dictus, quia, ut scribit Isidorus lib. *Etymolog.* IX, quia casu mortuæ matris utero prolatus est, vel quia cum cæsarie natus : a quo imperatores sequentes sic vocati sunt, quia comati essent ; sed Augustus, ab augendo rempublicam, primus vocatus est Octavianus, ut idem Isidorus scribit. Secundum autem quod hic attendimus, est de processu istius imperii, quia supra est tactum de quadruplici monarchia ; sed nos quintam possumus addere, et de qua infra dicemus. Prima fuit Assyriorum, cujus caput Ninus fuit tempore Abrahæ patriarchæ, quæ duravit 1240 annos, ut scribit Augustinus lib. IV *De Civit. Dei*, usque ad Sardanapalum, qui propter merita muliebria perdidit principatum ; sed Arbaces transtulit ad Medos et Persas. Quo tempore regnavit Procax dux Romanorum, ut idem Doctor in XVIII dicit. Secunda vero monarchia, videlicet Medorum et Persarum, duravit usque ad tempora Alexandri, 233 annos, quando videlicet devincitur Darius a prædicto principe, ut scribit idem Doctor in eodem lib. XII. Sed monarchia Græcorum in Alexandro incepit, et in eodem finitur. De quo dicitur in I Machab, quod *regnavit Alexander annis duodecim et mortuus est*. Sed quamvis Græci non habuerint universale dominium, viguit tamen regnum Macedonum usque ad mortem Alexandri, de quo et prædictus liber mentionem facit, annis 485, ut Augustinus scribit in eodem XII lib. In quo prædictus princeps suum inchoavit dominium, patri suo in eodem regno succedens, ut historiæ tradunt. Post hanc autem monarchiam Romanus principatus vigere incepit. Tempore enim Judæ Machabæi, qui immediate quasi post mortem floruit Alexandri, cum Ptolomæo Lagi concurrente, in lib. I Machab., multa de Romanis traduntur. In quibus ipsorum potentia ad omnes mundi plagas videbatur diffusa, sub consulibus tamen : quia superstitibus regibus cum finitimis sollicitabantur regionibus, et modicæ adhuc erant virtutis. Duravitque consulatus, immo monarchia, usque ad tempora Julii Cæsaris, qui primus usurpavit imperium ; sed parum in ipso supervixit, a senatoribus quidem occisus propter abusum dominii. Post hunc Octavianus filius sororis suæ successit, qui vindicta exercita contra occisores Julii, interfectoque Antonio, qui monarchiam tenebat in Oriente, solus ipsam obtinuit. Et propter suam modestiam longo tempore in eo principatum habuit, ac in quadragesimo secundo anno regiminis completa septuagesima sexta hebdomada, secundum Danielem, sui dominii, cessante regno et sacerdotio in Judæa, nascitur Christus, qui fuit verus Rex et Sacerdos, et verus Monarcha : unde post resurrectionem suam apparens discipulis suis dixit : *Data est mihi omnis potestas in cœlo et in terra :* quod quidem ad humanitatem oportet referre secundum Augustinum et Hieronymum, quia de divinitate nulli est dubium, quin semper habuerit.

CAPUT XIII.

Hic sanctus Doctor declarat, de monarchia Christi, quomodo in tribus excellit, et de Octaviano Augusto, quomodo gessit vices Christi.

Et hæc quinta monarchia, quæ successit Romanis, secundum veritatem omnibus præcellit ex triplici parte. Primo quidem ex annorum quantitate, quia plus duravit et adhuc durat, et durabit usque ad mundi renovationem, ut patet in visione Danielis, ut dictum est supra, et adhuc nunc magis declarabitur. Secundo: apparet ejus excellentia ex dominii universitate, quia *in omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum*. Nullus enim angulus mundi est, nulla plaga, in qua nomen Christi non adoretur. *Omnia enim subjecit sub pedibus ejus*, ut introducit Apostolus in fine I Epist. ad Cor. In principio etiam Malachiæ prophetæ (c. I, 11) ostenditur istud dominium: *Ab ortu*, inquit, *solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, et in omni loco sacrificatur et offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum*. In quo verbo satis apparet, quod dominium Christi ordinatur ad salutem animæ et ad spiritualia bona, ut jam videbitur, licet a temporalibus non excludatur, eo modo quo ad spiritualia ordinantur: et inde est, quod quamvis Christus adoraretur a Magis, glorificaretur ab Angelis in signum universalis sui dominii, humili tamen loco jacuit, vilibus involutus pannis. Qua quidem via homines melius ad virtutem trahuntur quam armorum virtute. Et hoc quidem intendebat, licet sæpius sua uteretur potentia, ut verus Dominus. In humilitate ergo vixit, et demum in Augusto substituit, ut describeretur universus orbis in ortu Domini, ut Lucas Evangelista testatur. Et in hac descriptione solvebatur census, sive tributum, ut historiæ tradunt, in recognitionem debitæ servitutis, non sine mysterio, quia ille natus erat, qui verus erat mundi Dominus et Monarcha, cujus vices gerebat Augustus, licet non intelligens, sed nutu Dei, sicut Caiphas prophetavit. Unde hoc instinctu dictus Cæsar mandavit tunc temporis, ut narrant historiæ, ne quis de Romano populo Dominum ipsum vocaret. Quas quidem vices monarchiæ post Christi veri Domini nativitatem gessit Augustus, quatuordecim annos toto orbe terrarum subacto: quia, ut acta principum Romanorum describunt, dictus Cæsar Augustus quinquaginta sex annos et menses sex tenuit principatum. Tiberius etiam, qui ejdem Augusto successit, ut narrant historiæ, Christum tamquam verum Dominum inter deos transferri voluit, licet impeditus fuerit a superbo et fastuoso senatu impatiente alicujus dominii.

Tertio autem apparet excellentia monarchiæ Christi super alias quatuor præcedentes, ex dominantis dignitate, quia Deus et homo. Secundum quam considerationem humana natura in Christo participat infinitam virtutem, ex qua majoris fortitudinis est et virtutis, supra humanam fortitudinem et virtutem. Quam quidem describit Isaias (cap. IX, vers. 6) quantum ad virtutem temporalem Christi, unde ipsum Monarcham appellamus: *Parvulus*, inquit, *natus est nobis, et filius datus est nobis. Et factus est principatus super humerum ejus. Et vocabitur nomen ejus, admirabilis, consiliarius, Deus fortis, Pater futuri sæculi, princeps pacis. Multiplicabitur ejus imperium, et pacis non erit finis*. In quibus verbis omnia tanguntur, quæ requiruntur ad verum principem. Immo transcendit metas omnium dominorum, ut in sequenti capite declarabitur, et aspicienti patet. Hic ergo principatus, sive dominium omnes monarchias, sive dominia transcendit, annihilat et confringit, quia omnia regna subjiciuntur eidem: quod per eumdem prophetam (cap. XLV, 23) prænuntiatum est: *Vivo ego, dicit Dominus, quia mihi*

curvabitur omne genu. Et Apostolus Paulus, ad Philipp. II, 10: *In nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium et infernorum.* De hac monarchia concludit Daniel II, 44, exposita Nabuchodonosor sui somnii visione: *In diebus,* inquit, *illis* (hoc est post illas quatuor monarchias Assyriorum, Persarum et Medorum, Græcorum et Romanorum), *suscitabit Dominus regnum cœli, quod in æternum non dissipabitur, et regnum ejus alteri non tradetur, et comminuet universa regna hæc, et ipsum stabit in æternum.* Cujus quidem ratio æternitatis satis est in promptu, quia iste principatus æterno conjungitur, cum iste Dominus, Deus et homo sit.

Et sic completus est circulus a puncto ad punctum, quia probatum est supra, a Deo omne dominium originem trahere. In isto vero principatu percursis hominum motibus, terminatur principatus sicut in re immobili, ultra quam non est motus. Et sic oportet ex dictis concludere, quod istud dominium non potest deficere.

CAPUT XIV.

Movetur quæstio de monarchia Christi, quo tempore incepit et quomodo latuit, et quare: et duplex assignatur causa suæ occultationis, et primo ponitur una.

Sed tunc oritur quæstio de isto Domini principatu, quando incepit, quia constat multos postea imperasse, ipse vero abjectam vitam elegit. Unde in Matth. VIII, 20, dicitur: *Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidos; Filius autem hominis non habet ubi caput suum reclinet.* Item, in Joann. scribitur, quod cum pavisset multitudinem, abscondit se, quia volebant eum populi rapere, ac regem facere. Item, in eodem ipse dicit: *Regnum meum non est de hoc mundo.*

Ad hanc autem quæstionem est responsio, quia principatus Christi incepit statim in ipsa sui nativitate temporali. Cujus argumenta sunt in eodem die, Angelorum ministratio et denuntiatio. Unde in Luc. II, 10, scribitur, quod *Angelus ad pastores ait: Annuntio vobis gaudium magnum, quia natus est vobis Salvator mundi.* Item Magorum adoratio. Unde in Matth. II, 1, dicitur: *Cum natus esset Jesus in diebus Herodis regis, ecce Magi veniunt ab Oriente Hierosolymam, dicentes: Ubi est qui natus est rex Judæorum? Vidimus enim stellam ejus in Oriente, et venimus adorare eum.* In quibus actibus satis est notus principatus ejus, ac temporis exordium: prophetatus quidem et prænuntiatus per Isaiam in verbis supra præmissis. Et attendendum quod in sua infantia plus apparuit virtutis et potentiæ prætendentis excellentiam sui dominii, quam in adulta ætate, ad insinuandum suam infirmitatem esse voluntariam, non necessariam, quæ assumpta est ab ipso: et non publice usus, nisi in casibus propter duplicem causam, quæ ad præsens sufficiant.

Una est ad docendum in principibus humilitatem, per quam quis redditur in regimine gratiosus. Quia humilitas meretur gratiam, juxta illud (Prov., capit. XXIX, vers. 23): *Humilem spiritum suscipit gloria.* Et iterum Eccli., cap. III, vers. 19: *In mansuetudine opera tua perfice, et super hominum gloriam diligeris.* Et in Canonica B. Jacobi, IV, 6; *Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.* Sed tanto amplius in principe est necessaria quanto per eminentiam sui status, dentibus invidiæ superiorem non patientis laceratur. Quod considerans David rex, fastuosæ regis filiæ, videlicet Michol insultanti et dicenti quod coram ancillis suis se discooperuisset ad Dei laudem, et reverentiam divinæ arcæ, quæ tunc pro numine habebatur, responsum dedit, ut patet in II Reg. VI: *Ludam,* inquit, *ante Dominum, qui elegit me potius quam patrem tuum et quam omnem domum ejus, et præcepit mihi, ut essem dux super populum Domini in Israel.*

Et ludam, et vilior fiam, plusquam factus sum, et ero humilis in oculis meis. Quam regulam Christus servare voluit in se ipso, secundum voluntatem Dei Patris, per Prophetam Zachariam prænuntiatam, quam Evangelista Matth., cap. XXI, 5, in Christo adimpletam esse pronuntiat: *Ecce,* inquit, *rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam et pullum filium subjugalis.* Quod si principes mundi de humilitate commendantur et paupertate, per quæ gratiosi facti sunt subditis, et ipsorum prosperatum est dominium, quare non magis commendabimus perfectam humilitatem Christi? Scribit enim Valerius Maximus lib. II, de Codro Atheniensi rege, et Augustinus *De Civ. Dei,* quod cum Peloponnenses pugnarent contra Athenienses, ex consultatione Apollinis certioratus est, quod ille exercitus prævaleret, cujus dux morti dicaretur. Unde rex Codrus, pro salute suæ gentis, in effigie pauperis se hostibus interficiendum obtulit: ipsoque mortuo in fugam versi sunt hostes. Propter quod Athenienses ipsum inter deos asserebant fuisse translatum.

Tradit etiam idem Augustinus in præfato libro, et Valerius Maximus de quibusdam consulibus romanis, et de Lucio Valerio, quod in tanta mortuus est indigentia, ut cogerentur amici collectam facere nummorum pro ejus sepultura. Fabricius etiam consul de hoc ipso summe commendatur. Unde scribit idem Valerius Maximus et Vegetius, *De re milit.* lib. IV, et dictum est supra, quod cum esset par unicuique pauperi, et legati Epirotarum magnum auri pondus eidem offerrent, eo recusante, « Narrate, inquit, Epirotis me malle hæc habentibus imperare, quam ipsa possidere ». Quid plus insistimus? Omnes magni principes et monarchæ cum humilitate subjugaverunt mundum, sed cum fastu elationis perdiderunt dominium, ut superius est tactum. Propter quod in Eccli. III, 20, scribitur: *Quanto magnus es, humilia te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam.* Amplius autem: si virtus humilitatis et benevolentiæ in quocumque principe commendatur, multo magis laudari debet in principe nostro Christo, tanquam in supremo gradu virtutis constituto.

Concluditur ergo, quod Christi humilitas et paupertas fuit consona rationi, quamvis legitimus esset Dominus, propter causam jam dictam.

CAPUT XV.

Secunda causa assignatur quare Dominus assumpsit vitam abjectam et occultam, licet esset verus Dominus mundi; et exponuntur verba Isaiæ Prophetæ de Christo.

Est et alia ratio, quare Dominus noster statum humilem assumpsit, quamvis Dominus mundi, ad insinuandam videlicet differentiam inter suum et aliorum principum dominium. Quamvis enim temporaliter esset Dominus orbis, directe tamen ad spiritualem vitam suum ordinavit principatum, juxta illud Joannis, X, 10: *Ego veni, ut vitam habeant et abundantius habeant.* Hinc etiam verificatur suum verbum superius allegatum: « Regnum meum non est de hoc mundo ». Propter hoc igitur humiliter vixit, ut suos fideles exemplo sui traheret ad operandum secundum virtutem, cujus via aptior est humilitas ac mundi contemptus, ut Stoici et Cynici posuerunt, ut de ipsis Augustinus et Valerius Maximus referunt. Ipse etiam Seneca idem ostendit, qui perfectus Stoicus fuit, in libello *De Dei prov.* et *de brevit. vitæ* ad Paulinum: per quam quis efficitur dignus ad regnum æternum; ad quod consequendum sui dominii fuit principalis intentio. Unde ipse Dominus in Luca (XXII, 28) discipulis suisque sequacibus dixit: *Vos estis, qui permansistis mecum in tentationibus meis. Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus, regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo.* Voluit igitur Dominus sequaces suos humiliter vi-

vere exemplo sui, ex causa jam dicta, juxta illud Matth. XI, 29: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde:* ac suum temporale dominium ad hoc ordinare. Unde vita spiritualis fidelium regnum cælorum vocatur, quia differt in vivendo a regno mundano, et quia ad verum regnum ordinatur æternum, non ad temporale dominium tantum. Ad tollendam igitur suspicionem de cordibus hominum, quod quasi principatum assumpserit, ut in mundo dominaretur, et hoc esset finis ejus, ut aliorum dominorum, vitam abjectam elegit, et tamen verus erat Dominus et monarcha, quia factus est principatus super humerum ejus, ut dictum est supra per Prophetam: quod optime fuit in præmissis verbis Isaiæ prænuntiatum, quia primo præponitur humilis et abjectus: *Parvulus,* inquit, *natus est nobis:* postea subjungitur cum ista parvitate virtus et excellentia sui dominii propter conjunctum: *Et filius,* inquit, *datus est nobis.* Quia enim humanitas in Christo conjuncta erat divinitati filii tamquam instrumentum ejus, omnipotentis erat virtutis: et ideo Propheta ibidem circumloquitur ineffabile ejus dominium multis clausulis singularis potentiæ, quæ omnes distincte habent intelligi, ut Hieronymus exponit ibidem, ut per ordinem clausularum est manifestum.

Primo siquidem, quantum ad dominii securitatem et soliditatem: « *Cujus,* inquit, *principatus super humerum ejus* ». Ea enim quæ portantur in humeris, firmiora sunt; sic enim onera solidius vehuntur. Secundo, quantum ad dominii novitatem, unde scribitur: *Et vocabitur nomen ejus Admirabilis.* Admiratione enim dignum est, quia humilis et pauper, et tamen Dominus mundi. Tertio, quantum ad sapientiæ claritatem, quod est præcipue principibus necessarium, quia *væ terræ cujus rex puer est,* ut dicitur in Eccle. X, 16. Quod accidit quando princeps per se nihil potest, sed innixus aliorum agit consilio, sive agitur, ut melius dicatur: unde subjungitur: *Consiliarius.* Quarto, quantum ad dominii dignitatem, quia *Deus.* Cum enim in ipso sit unum suppositum et una persona, in qua sunt unitæ divina et humana natura; et principatus Christi in virtute agit divini suppositi; et ideo sequitur: *Fortis.* Recipit enim influentiam Christi principatus ex divina virtute, quæ in ipso personaliter erat, qua potentia usus est Christus circa passionem, cum Judæi vellent eum occidere, et ipsum quærerent, quo dicente: *ego sum,* statim ceciderunt in terram, ut in Joanne scribitur. Quæ quidem fines sui successoris excedit: quia constat quod Vicarius Christi non est Deus, et in hoc transcendit sua potestas potentiam sui successoris; ex quo Christus multa potuit circa ordinationem suorum fidelium et regimen, quæ beatus Petrus non potuit, nec sui successores, ut superius est ostensum. Et ex eadem parte, videlicet quod iste parvulus erat, subditur sexta conditio singularis sui principatus, quæ est regendi benignitas: quia *Pater futuri sæculi,* quod ad plenitudinem gratiæ referre possumus, qua quidem qui pleni sunt omne jugum legis leviter portant. Qua ratione Apostolus dicit ad Gal., V, 18: *Si spiritu ducimini, non estis sub lege.* Unde talibus ad regendum virga ferrea non est necessaria: et hoc singulare est in principatu Christi.

Septimum et ultimum sumitur ex eadem causa, quod est regendi tranquillitas, cum subditur: *Princeps pacis,* etsi non corporis, tamen pectoris. Et hanc quidem suis fidelibus Christus rex noster et princeps et vivendo offert, et moriendo reliquit. *In mundo,* inquit (Joann. XVI, 33), *pressuram habebitis, in me autem pacem:* et hoc etiam est singulare in suo principatu. In humilitate ergo et paupertate suum fundavit dominium, et in adversitatibus, et laboribus, et ærumnis: quomodo aucta fuit respublica Romanorum, non videlicet fastu, vel pompis superbiæ, ut Salustius refert ex sententia Catonis, et Valerius Maximus hoc idem probat.

CAPUT XVI.

Hic sanctus Doctor declarat, quod isto modo aucta fuit respublica per exempla antiquorum Romanorum, et postea subdit de Constantino.

Et hinc est quod rex noster Christus principes sæculi permisit dominari, et eo vivente, et eo moriente, ad tempus, quousque videlicet suum regnum esset perfectum, et ordinatum in suis fidelibus, operationibus virtuosis, et eorum sanguine laureatum. Si enim Regulus, qui et Marcus appellatur, pro zelo suæ patriæ a Carthaginensibus est occisus; si Marcus Curtius in abruptum terræ hiatum se projecit ad liberationem patriæ ; si Brutus et Torquatus filios occiderunt pro justitia et disciplina militari conservandis, ut historiæ tradunt, quorum zelo respublica ex parva facta est magna ; item, si Seleucus, apud Locros dominans, ut Valerius Maximus refert libro VI, filium uno orbavit oculo, alteroque se ipsum pro adulterio commisso, ut justitia servaretur, contra prædictum delictum per filium perpetratum, sicque admirabili æquitatis temperamento se inter misericordem patrem et justum legislatorem partitus est : quare non magis Christiani reddi debent laudabiles, si se exponunt passionibus et tormentis pro zelo fidei et amore Dei, ac virtutibus variis conantur florere, ut regnum consequantur æternum, ac Christi principatus accrescat in eorum meritis ? Hæc autem Augustinus, *De Civ. Dei*, quasi per totum subtiliter valde ac diffuse pertractat. Propter quod et dictum librum fecit, quod et factum fuit intermedio tempore a passione Domini, usque ad tempora beati Sylvestri et Constantini : quo quidem sæculi spatio infinita populi multitudo per mortem Christo Domino suo dedicata est et conjuncta, ac suum ducem et principem est secuta.

Primo quidem primi duces Apostoli et alii Christi discipuli, omnes Christi vicarii, et Petri successores, quod fuit tempus 350 annorum, in quorum sanguine, et corporibus, ac ipsorum vitæ meritis fundata est Ecclesia tamquam lapidibus vivis et pretiosis, ac ineffabili fundamento; contra quod nec venti, nec pluviæ, nec quæcumque procellæ diversarum passionum, vel quarumcumque perturbationum sæviant, ipsum possunt obruere. Oportuno igitur tempore, ut manifestaretur mundo regnum Christi compositum, virtus principis nostri Jesu Christi principem mundi sollicitavit, Constantinum videlicet, percutiens eum lepra, ac ipsum curans supra humanam virtutem. Qua probata, in dominio cessit vicario Christi, beato videlicet Sylvestro, cui de jure debebatur ex causis et rationibus superius assignatis : in qua quidem cessione spirituali Christi regno adjunctum est temporale, spirituali manente in suo vigore ; quia illud per se quæri debet a Christi fidelibus, istud vero secundario tamquam administrans primo : aliter autem contra intentionem fit Christi. Tunc adimpletum est quod post illam clausulam scribitur in Isa. IX, 7 : *Multiplicabitur ejus imperium et pacis non erit finis*. Apertæ sunt enim Ecclesiæ ab eo tempore, et cœpit Christus prædicari publice, quod ante non poterat sine periculo mortis.

Et eodem anno, quo Constantinus curatus est a lepra et conversus est ad fidem, baptizati sunt circa partes romanas plusquam centum millia hominum ex virtutibus ostensis per dictum Christi vicarium. Sed attendendum quod dicit Propheta : *Et pacis non erit finis*. Constat enim post mortem Constantini filium ejus hæresi Ariana fuisse infectum, et Ecclesiam perturbasse. Unde sub eo passi sunt exilium solemnes Ecclesiæ doctores : Hilarius Pictaviensis, et Athanasius Alexandrinus Episcopi, ac Eusebius Vercellensis, et multi alii Ecclesiarum doctores et clerici ; nec non et caput Ecclesiæ summus Pontifex Liberius in veritate fidei vacillavit ex multa persecutione Con-

stantii, ut historiæ tradunt. Post ipsum fuit Julianus apostata, frater Galli, et consobrinus Constantii. Hic secundam intulit persecutionem fidelibus, sub quo passi sunt Joannes et Paulus germani. Unde ergo verificatur verbum Domini per Prophetam jam dictum? Oportet autem prædicta ad pacem pectoris reducere, non corporis. Unde ipse Dominus, quando pacem offert discipulis, in Joanne, XIV, 27, de tali pace loquitur: *Pacem meam do vobis, non quomodo mundus dat, ego do vobis.* Manifestum est enim illa verba discipulis imminente passione dicta. Tunc autem constat ipsos persecutionem passos. Unde dictum est eis in eodem temporis momento: *Si me persecuti sunt, et vos persequentur.* Hanc ergo pacem electi Christi fideles perdere non possunt, nisi velint. Quod si licuit Stoicis dicere, bona hominis, quæ virtutes appellant, in homine semper manere, nec auferri posse virtuosis invitis, ut refert A. Gellius in libro *Noctium Atticarum* de Dibon Stoico, et Augustinus, *De Civit. Dei*, lib. V, quare non magis dicemus de mentibus fidelium, quod pacis eorum non erit finis, cum inhæreant fini, qui sine fine vivit?

CAPUT XVII.

Qualiter imperatores constantinopolitani, sequentes a Constantino, fuerunt obedientes et reverentes Ecclesiæ Romanæ: et hoc ostendit per quatuor concilia, quibus dicti principes se subjecerunt.

His autem peractis, Juliano in bello Persarum interfecto, reddita est pax Ecclesiæ per Jovinianum fratrem ejus virum catholicum: licet parum regnaverit. Istud autem notabile, ab inde usque ad tempora Caroli Magni, de imperatoribus reperitur: omnes quasi obedientes et reverentes fuisse Romanæ Ecclesiæ, tamquam ipsa principatum teneret, sive respectu spiritualis dominii, sicut sancta Synodus Nicæna definit, sive temporalis. Unde Gelasius Papa Anastasio imperatori scripsit, imperatorem ex judicio Papæ dependere, ut historiæ tradunt, et non e contrario. Valentinianus etiam, qui immediate Joviniano successit, sic fertur dixisse, ut ecclesiastica historia refert, cum Archiepiscopi Mediolanensis instaret electio: « Talem, inquit, nobis in pontificali instituite sede, cui nos, qui gubernamus imperium, sincere nostra capita submittamus, et ejus monita, dum tamquam homines deliquerimus, necessario veluti curantis medicamina suscipiamus ».

Et quia ista materia est fructuosa ad ostendendam reverentiam principum circa vicarium Christi, de imperatoribus usque ad tempora Caroli est hic agendum. Ulterius autem a Carolo usque ad Ottonem primum, inter quæ tempora facta est diversitas in tribus.

Primo: quantum ad modum eligendi. Secundo: quantum ad modum succedendi. Tertio: quantum ad modum providendi. Et ut appareat, tradendum est hic aliquid de processu imperatorum a tempore Constantini, qui subjecti fuerint Ecclesiæ, præter jam dictos tyrannos. Sicut enim narrant historiæ, postquam Constantinus cessit imperium vicario Christi, transtulit se cum satrapis et principibus suis in provinciam Thraciæ, ubi Asia major incipit, et terminatur Europa, ibique unam civitatem assumpsit, quæ vocabatur Byzantium. Quam quidem, ut historiæ tradunt, quasi adæquavit Urbi, et suo nomine appellavit. In hac ergo fuit imperialis sedes usque ad Carolum, in cujus persona Adrianus Papa, congregato concilio in Urbe, imperium a Græcis transtulit ad Germanos. In quo apparet imperatores Constantinopolis a vicario Christi, summo videlicet Pontifice, dependere, ut Gelasius Papa Anastasio scribit imperatori: unde ipsorum imperium ad exequendum regimen fidelium secundum mandatum summi Pontificis ordinatur, ut merito dici pos-

sint ipsorum executores esse et cooperatores Dei ad gubernandum populum christianum.

Quod quidem ostenditur primo de quatuor imperatoribus, qui in isto medio tempore regnaverunt, nec non et præsentes fuerunt quatuor conciliis solemnioribus et universalioribus, et approbantes ipsorum statuta, et eisdem se similiter subjicientes. Primum fuit Nicænum trecentorum decem et octo Episcoporum, tempore Constantini, ubi condemnatus est Arius, presbyter Alexandrinus, ut historiæ tradunt, qui Filium Dei asserebat minorem Patre: ubi de dicto principe fertur, quod eidem concilio omnes sumptus fecit, quasi in hoc recognoscens suum dominum vicarium Christi, cujus vices totum gerebat concilium, quia beatus Sylvester absens fuerat ab eodem ex speciali causa. Secundum autem concilium fuit Constantinopoli, sub Cyriaco Papa celebratum (quidam tamen dicunt sub Damaso), præsente Theodosio seniore, ut historiæ tradunt, centum quinquaginta Episcoporum. In quo multæ fuerunt hæreses condemnatæ: sed præcipue Macedonii Episcopi Constantinopolis, qui Spiritum sanctum negabat esse Deum, Patri consubstantialem et Filio.

Hic autem Theodosius tanta reverentia fuit ad Ecclesiam, quod, ut scribit Gelasius Anastasio Imperatori, beato Ambrosio prohibente eidem ingressum Ecclesiæ, non fuit ausus intrare, quin potius excommunicavit eum, quia consensit in necem multitudinis Thessalonicæ, eo quod suum judicem occidissent, ut narrat historia Tripartita. Quod totum princeps catholicus patienter tulit, et tandem durissime reprehensus ab ipso, publicam prius egit pœnitentiam, quam publicum haberet Ecclesiæ ingressum.

Tertium autem concilium celebratum fuit sub Theodosio juniore, Arcadii filio, apud Ephesum, ducentorum Episcoporum, tempore Cœlestini primi, licet præsens non fuerit; sed ejus vices gessit Cyrillus Alexandrinus Episcopus confidentia Theodosii, qui tantæ fuit honestatis, et maturi consilii et reverentiæ ad divinum cultum, quod etiam in tenella ætate permissus est imperare, ut historiæ tradunt. Synodus autem prædicta contra Nestorium, Constantinopolis episcopum, congregata fuit, qui duas personas ponebat in Christo, et duo supposita, per quæ tollebatur vera unio utriusque naturæ.

Quartum autem concilium fuit celebratum in Chalcedonia sexcentorum triginta Episcoporum sub Leone primo, præsente principe Marciano, de quo pro reverentia Romanæ Ecclesiæ, sic dixisse fertur in actione septima præfatæ Synodi: « Nos, inquit, ad fidem confirmandam, non ad potentiam ostendendam, exemplo religiosissimi viri Constantini, huic concilio interesse volumus, ut inventa veritate, non ultra multitudo pravis doctrinis attracta discordet ». Per quod habeo, quod tota intentio principum antiquitus erat ad favendum fidei et Ecclesiæ Romanæ reverentiæ et honori. In hoc autem concilio damnatus est Eutyches cum Dioscoro, Episcopo Alexandrino: qui, sicut Nestorius ponebat naturas et personas distinctas, sic isti asserebant confusas et admixtas.

CAPUT XVIII.

De duobus conciliis sequentibus post alia quatuor, celebratis tempore Justiniani et Constantini junioris; et quæ fuit ratio quare imperium translatum fuit a Græcis ad Germanos.

Multa etiam et alia fuerunt concilia, licet ista fuerint principaliora a tempore Constantini usque ad Carolum, in quibus principes se subjectos Ecclesiæ ac fideles ostendunt: sed præcipue Justinianus post cursum quartæ Synodi centum viginti Episcoporum, præsidente Julio Papa. Hoc enim manifestum est ex suis legibus, quas in favorem condidit ecclesiastici status. Item, ex epistola, quam, celebrato concilio in Con-

stantinopoli, per totum orbem terrarum direxit, in qua institutis Ecclesiæ se subjecit, mandans populis eidem in omnibus obedire, replicans etiam super quatuor conciliorum memoratorum statuta, et eadem confirmans, suas sanctiones, sive leges subjiciens ecclesiasticis institutis: sed præcipue in usuris et matrimonio, in quibus tota vita civilis versatur. Quæ quidem Synodus celebrata fuit contra Theodorum et ejus sectatores Constantinopoli, qui aliud dicebant esse Verbum Dei, et aliud Christum, negantes etiam beatam Mariam. Sexta autem Synodus celebrata fuit in urbe regia præfata, Constantino juniore procurante, centum quinquaginta Episcoporum, rogatu Agathonis, contra Macharium, Antiochenum Episcopum, et ejus socios, qui unam operationem et unam voluntatem in Christo asserunt, juxta perfidiam Eutychetis. In qua quidem Synodo dictus Constantinus, qui fuit post Justinianum principem ad centum quinquaginta annos, fidei multum favit, destruens Monothelitas hæreticos, quorum pater et avus fuerunt fautores, restauravit Ecclesias per ipsos destructas.

Hæc pro tanto sint dicta ad ostendendum quod Constantinopolis imperatores fuerunt Romanæ Ecclesiæ protectores ac propugnatores usque ad tempora Caroli Magni. Tunc igitur gravata Ecclesia a Longobardis, et Constantinopolis imperio auxilium non ferente, quia forte non poterat, ejus potentia diminuta, advocavit Romanus Pontifex ad sui defensionem contra prædictos Barbaros regem Francorum. Primo quidem Pipinum Stephanus Papa, et successor Zachariæ contra Aistulphum, regem Longobardorum; deinde Adrianus et Leo Carolum Magnum contra Desiderium, Aistulphi filium: quo extirpato et devicto cum sua gente, propter tantum beneficium, Adrianus, concilio celebrato Romæ centum quinquaginta quinque Episcoporum et venerabilium abbatum, imperium in personam magnifici principis Caroli a Græcis transtulit in Germanos: in quo facto satis ostenditur, qualiter potestas imperii ex judicio Papæ dependet. Quamdiu enim Constantinopolis principes Romanam Ecclesiam defenderunt, ut fecit Justinianus per Belisarium contra Gothos, et Mauritius contra Longobardos, Ecclesia dictos principes fovit. Postquam vero defecerunt, ut tempore Michaelis, contemporanei Caroli, de alio principe ad sui protectionem providit.

CAPUT XIX.

Qualiter diversificatus est modus imperii a Carolo Magno usque ad Ottonem tertium; et unde plenitudo potestatis summo Pontifici convenit.

Et tunc diversificatus est modus imperii: quia usque ad tempora Caroli in Constantinopoli in eligendo servabatur modus antiquus: aliquando enim assumebantur de eodem genere, aliquando aliunde, et aliquando per principem fiebat electio, aliquando per exercitum. Sed instituto Carolo cessavit electio, et per successionem assumebantur de eodem genere, ut semper primogenitus esset imperator, et hoc duravit usque ad septimam generationem: qua etiam deficiente, tempore Ludovici a Carolo separati, cum Ecclesia vexaretur ab iniquis Romanis, advocatus est Otto, primus dux Saxonum, in Ecclesiæ subsidium, liberataque Ecclesia a vexatione Longobardorum, et impiorum Romanorum, ac Berengarii tyranni, in imperatorem coronatur a Leone VII, genere Alamanno, qui et imperium tenuit usque ad tertiam generationem, quorum quilibet vocatus est Otto. Et ex tunc, ut historiæ tradunt, per Gregorium V, genere similiter Teutonicum, provisa est electio, ut videlicet per septem principes Alamanniæ fiat, quæ usque ad ista tempora perseverat, quod est spatium ducentorum septuaginta annorum, vel circa; et tantum durabit, quantum Romana Ecclesia, quæ supremum gradum

n principatu tenet, Christi fidelibus expediens judicaverit. In quo casu, ut ex verbis Domini supra inductis est manifestum, videlicet pro bono statu universalis Ecclesiæ, videtur Vicarius Christi habere plenitudinem potestatis, cui competit dicta provisio ex triplici ure.

Primo quidem divino, quia sic videtur voluisse Christus ex verbis superius introductis, et infra etiam ostenditur. Secundo vero ex jure naturali, quia, supposito ipsum primum locum enere in principatu, oportet eum dici aput, a quo est omnis motus et sensus n corpore mystico: per quod habemus quod omnis influentia regiminis ab ipso dependet. Amplius autem: in communitate oportet attendere ad conservationem ipsius: quia hoc natura requirit humana, quæ sine societate vivere non potest. Conservari autem nequit, nisi ber dirigentem primum in quolibet gradu nominum: et hoc est in actibus hominum primus hierarcha, qui est Christus: unde est primum dirigens, et consulens, et movens, cujus vices summus Pontifex gerit. Rursus autem: dictum est supra, in primo libro, quod princeps est in regno sicut Deus in mundo, et anima in corpore. Constat autem, quod omnis operatio naturæ ex Deo dependet, sicut gubernante, movente et conservante, quia *in ipso movemur et sumus*, ut dicitur in Act. Apostolorum, XVII, 28, et Propheta Isa., XXVI, 12: *Omnia opera nostra operatus es in nobis, Domine.* Similiter et de anima dici potest, quia omnis actio naturæ in corpore in triplici genere causæ dependet ex anima. Hoc autem videmus in Deo, quod gubernando et dirigendo mundum permittit corruptionem particularis entis pro conservatione totius; sic et natura facit pro conservatione humani corporis ex virtute animæ. Simile contingit in principe totius regni, quia pro conservatione regiminis super subditos ampliatur ejus potestas imponendo tallias, destruendo civitates et castra pro conservatione totius regni. Multo igitur magis hoc conveniet summo et supremo principi, id est Papæ, ad bonum totius christianitatis. Propter quod et prima Synodus Nicæna præsente Constantino eidem primatum attribuit in primis canonibus quos instituit. Jura etiam sequentia dictum concilium in his singulariter dictum principatum attollunt, dicentia quod sic debet reputari ejus sententia, tamquam ab ore Dei prolata: et hoc idem Carolus Magnus confitetur ibidem. Item: non licet appellare ab ejus sententia. Item: ipse est qui superiorem non habet. Item: ipse est qui vices Dei gerit in terris.

Et hæc est tertia via, sive ratio per quam ostenditur et concluditur, summum Pontificem in dicto casu plenitudinem potestatis habere. In duobus igitur casibus ampliatur ejus potestas, ut patet supra, vel ratione delicti, vel ad bonum totius fidei: quod eleganter nobis ostendit Propheta Jeremias, I, 10, cui in persona vicarii Christi dicitur: *Ecce*, inquit, *constitui te super gentes et regna, ut evellas, et destruas, et disperdas, ac dissipes:* quod ad rationem delicti referimus: ubi in quatuor illis vocabulis diversa genera pœnarum accipimus, quæ infligi possunt unicuique fideli, sive subdito, cum dicit: *et super gentes:* sive domino, cum dicit: *et super regna.* Secundum autem est, unde accipimus ampliatam summi Pontificis potestatem, cum postea dicitur: *Et ædifices, et plantes;* quod ad providentiam Vicarii Christi pertinet pro bono universalis Ecclesiæ.

CAPUT XX.

Comparatio regalis dominii inter imperiale et politicum, qualiter convenit cum utrisque.

His habitis, videnda est comparatio imperialis dominii ad regale et politicum: quia, ut ex dictis apparet, convenit cum utroque et cum politico quidem quantum ad tria. Primo enim conside-

rata electione. Sicut enim consules romani et dictatores, qui politice regebant populum, assumebantur per viam electionis, sive a senatoribus ; ita et de imperatoribus contingebat, quod assumebantur, sive a romano exercitu, ut Vespasianus in Palæstina, ut historiæ tradunt, et similiter Phocas ex militari seditione in Oriente assumptus est contra Mauritium imperatorem, quem postea interfecit. Aliquando autem eligebantur imperatores a senatoribus, ut Trajanus et Diocletianus, quamvis unus de Hispania esset, alter vero de Dalmatia. Et similiter Ælius Pertinax a senatoribus est assumptus. Item : non semper de genere nobili, sed de obscuro, ut in prænominatis liquet Cæsaribus, Vespasiano et Diocletiano, sicut historiæ tradunt. Sic de consulibus et dictatoribus romanis contigit, sicut supra patuit de Lucio Valerio et Fabricio. Et Augustinus refert, in V *De Civit. Dei*, de Quinto Cincinnato, qualiter cum solum quatuor haberet jugera ad colendum, factus est dictator major. Item : alia est comparatio, sive similitudo, quod ipsorum dominium non transibat in posteros, unde statim ipso mortuo dominium expirabat.

Quantum autem ad ista duo exemplum habemus etiam modernis temporibus, quod electi sunt imperatores, videlicet Rodolphus simplex comes de Ausburg, quo mortuo, assumptus est in Imperatorem comes Adolphus de Anaxone, quo occiso ab Alberto, Rodolphi filio, eodem modo assumptus est. Hoc ergo generale est, nisi forte vel ipsorum probitate contingeret ipsos assumi, vel ex gratia patris ipsorum, ut de Arcadio et Honorio, filiis antiquioris Theodosii, contigit, et similiter de Theodosio juniore, Honorii filio. Nam quia bene rexerunt rempublicam et imperialem aulam, meruerunt in suo genere aliquo tempore perseverare dominium.

Similiter accidit de romanis consulibus, quod licet singulis annis eligerent consules, saltem quantum ad magistratum, ut patet in I Machab., sæpius tamen contingebat, quod propter probitatem personæ vel generis transibat in posteros, ut de Fabio Maximo contigit, de quo scribit Maximus Valerius, quod cum a se quinquies, et a patre, avo et proavo, majoribusque suis sæpe consulatum gestum conspiceret, animadversione quam constanter potuit cum populo id egit, ut aliquando vacationem Fabiæ genti darent, ne maximum imperium in una tantum continuaretur familia. Accidit quoque quandoque per quamdam violentiam usurpari imperium, non ex merito virtutum, sicut fertur de Caio Caligula sceleratissimo, qui fuit nepos Tiberii, sub quo Christus passus est. Et similis de Nerone verificatur sententia. Hoc idem accidit de consulibus urbis, quod ex eorum impietate, ut historiæ narrant, usurpaverunt dominium, sicut Sylla et Marius, commotores urbis et orbis. Ex quibus omnibus patet convenientia imperialis dominii cum politico.

Sed et cum regali ex triplici parte convenientia ostenditur.

Primo quidem ex modo regendi, quia jurisdictionem habent, ut reges, et eisdem quodam jure naturæ sunt, ut regibus, tributa et vectigalia instituta, quæ et transgredi non possunt sine peccato, nisi sicut in jure regali superius definito : quod consules nequeunt, nec etiam quicumque alii civitatum rectores in Italia, qui politico regunt regimine, ut jam dicetur. Tributa enim et vectigalia ad ærarium publicum deducuntur : et de hoc Salustius refert, qualiter reprehendit Cato in sua concione romanos consules sui temporis. Cum enim commendasset eos, quod « eis fuit domi industria, foris justum imperium, animus in consulendo liber, neque libidini, neque delicto obnoxius », subjungit : « Pro his nos habemus luxuriam atque avaritiam, publice egestatem, privatim opulentiam ».

Secunda convenientia imperatorum cum regibus est corona, quia coronantur ut reges. Duplicem enim habent coronam et recipiunt electi in Imperato-

rem. Unam quidem prope Mediolanum, in villa quæ dicitur Modœtia, ubi sepulti sunt reges Longobardorum: quæ quidem corona ferrea dicitur esse signum, quod primus imperator germanus Carolus Magnus colla regum Longobardorum suæque gentis perdomuit. Secundam coronam, quæ aurea est, a summo percipit Pontifice, et cum pede sibi porrigitur, in signum suæ subjectionis et fidelitatis ad Romanam Ecclesiam. Hujus autem fastigii dignitatem, nec consules, nec dictatores habebant in Urbe; quia, ut scribitur in I Machab., inter præsides romanos nemo portabat diadema, nec induebatur purpura, quorum utrumque faciunt imperatores et reges.

Tertia vero convenientia quam imperatores habent cum regibus, et differunt a consulibus, sive rectoribus politicis, est institutio legum et arbitraria potestas, quam habent super subditos in dictis casibus. Propter quod et eorum dominium majestas appellatur, imperialis, videlicet et regalis: quod consulibus et rectoribus politicis non convenit, quia agere ipsis non licet, nisi secundum formam legum eis traditam, vel ex arbitrio populi, ultra quam judicare non possunt.

Patet igitur de qualitatibus imperialis regiminis secundum diversitatem temporum, et comparationem ipsius ad regimen politicum, et regale.

CAPUT XXI.

De dominio principum, qui subsunt imperatoribus et regibus, et de diversis nominibus eorum quid importent.

Determinatis his quæ ad regimen regale et imperiale pertinent, nunc de dominiis eisdem annexis est dicendum, ut sunt principes, comites, duces, marchiones, barones, castellani, et quibusdam aliis nominibus ad dignitatem pertinentibus secundum diversas consuetudines regionum. Sunt etiam alia nomina dignitatum sub regibus, de quibus Scriptura sacra mentionem facit, ut satrapa: unde in Dan., III, 94, scribitur: *Congregati sunt satrapæ regis Babyloniæ, magistratus et judices.* Et ibidem etiam fit mentio de optimatibus regis. In I etiam Machab. quatuor ponuntur nomina dignitatum. Ubi dicitur, quod *contra Nichanorem Judas constituit populo duces, tribunos, et centuriones, et pentacontarchos, et decuriones.*

Gesta etiam Romanorum quibusdam singularibus nominibus suos rectores appellant, post exactos reges, videlicet consules, dictatores, magistratus, tribunos, senatores, patricios et præfectos. Item: Scipiones, censores et censorinos. De quibus omnibus sub duplici titulo est agendum. Primo quidem de nominibus propriis imperatorum et regum et annexis statui, unde traxerunt originem, et quale fuit ipsorum regimen. Postea vero de propriis pertinentibus ad politicum principatum. Propria autem nomina dignitatum deservientium Imperatoribus et regibus, sunt quidem principes, domini videlicet provinciarum, quasi primum locum tenentes sub regali, vel imperiali dominio. Unde et dominantur baronibus, et comitibus interdum, ut in Theutonia et regno Siciliæ patet. Quamvis etiam Scriptura istud nomen sæpius extendat ad omne genus dominii, et præcipue nobilis: ad cujus similitudinem quidam Angelorum ordo vocatur principatus, quia dominantur toti provinciæ. Unde et in Dan. scribitur, X, 13: *Princeps Persarum restitit viginti uno diebus.* Item etiam Joseph, qui secundus erat a rege in Ægypto, se principem vocat, ut in Genesi scribitur. Secundum nomen est comitum, quod quidem nomen fuit assumptum primo a populo Romano post exactos reges. Eligebant enim singulis annis, ut tradit Isidorus, II *Etymolog.*, duos consules, quorum unus rem militarem, alter vero rem administrabat civilem, et isti duo consules primo vocati sunt comites, a commeando simul per veram concordiam.

Unde aucta fuit respublica, ut Salustius tradit *De bello Jugurthino*. Processu vero temporum istud nomen abolitum est a Romano regimine, e translatum est ad statum aliquem dignitatis, sub regibus et imperatoribus deputatum. Unde dicuntur comites, a comitando, quia ipsorum officium est præcipue reges et imperatores sequi in rebus bellicis, vel quacumque re militari, et in aliis quibuscumque gerendis pro totius regni utilitate. Duces autem a ducatu populi dicti sunt, sed præcipue in castris. Est enim ipsorum officium, exercitum dirigere, et ipsum in pugna præire. Unde cum filii Israel impugnarentur a Chananæis, quæsiverunt a se invicem, ut scribitur in lib. Jud.: *Quis ascendet ante nos contra Chananæum, et quis erit dux belli?* Et hoc nomen tali rectori proprie convenit, propter difficultatem regendi, quando quis est in pugna. Unde ab excellentia regiminis, congruissime dux vocatur. Qua ratione Josue, sive Jesus Nave, quia pugnavit bella Domini, sic vocatus est, sicut testificatur de ipso ille egregius princeps Mathathias in I Machab.: *Jesus dum implet verbum, factus est dux in Israel*. Sic etiam dixerunt zelatores legis Judaicæ Jonathæ, mortuo Juda Machabæo: *Eligimus te in principem et ducem ad bellandum bellum nostrum*. Aliud autem nomen dignitatis deserviens imperatoribus et regibus est marchio, qui comitatui æquipollet: sed hoc nomen sortitur a severitate justitiæ. Dicitur enim marchio, a marcha, quod est singulare divitum pondus, per quod significatur recta et rigida justitia. Hoc autem satis congrue apparet in dictis principibus, quia, ut communiter reperitur in regionibus nobis notis, omnes tales principes, qui isto nomine nuncupantur, sunt in provinciis asperis (propter quod et confinia regionum quæ sunt loca montuosa et rigida, apud aliquos appellantur marchiæ); vel in provinciis lascivis, quorum utrumque genus rigore justitiæ conservatur.

Est et aliud nomen, quod baro dicitur, a labore dictum, sive quia a laboribus fortes, ut Isidorus tradit in commemorato libro. Βαρύς enim Græce, Latine *gravis*, sive *fortis* vocatur. Hoc autem proprium est principum, ut in continuis sint gymnasiis, sicut in partibus Galliæ et Germaniæ est solitum, sive in venationibus, vel aucupiis, sive in torneamentis, ut mos fuit ipsorum antiquitus, ut Ammonius, historiarum scriptor egregius, scribit. Cujus ratio ponitur a Vegetio, *De re milit.*, quia oportet ipsos esse primos ad bellandum pro subditis, et assuetudine efficiuntur audaces. Unde ipse subdit ibidem, quod nullus attentare dubitat, quod se bene didicisse confidit. Et quia ad omnes principes laboris exercitium pertinet, ideo istud nomen omnibus est commune, sive ad principes, sive ad comites, et sic de aliis sub regali dominio existentibus.

CAPUT XXII.

De quibusdam nominibus dignitatum singularibus in quibusdam regionibus: et quale sit omnium istorum regimen.

Sunt autem et alia nomina consequentia regale vel imperiale dominium in quibusdam regionibus, sive provinciis, quæ aliquid important, ut nomen satrapæ et optimatis apud Persas et Philistæos. Quorum primum significat promptitudinem serviendi. Unde satrapæ dicuntur quasi satis parati, quod est officium principis propter fidelitatem, quam jurat suo superiori; vel satis rapientes, quod videtur importare ipsum nomen, cum sit fastuosum, ut ex ipsa sacra Scriptura est manifestum. Optimatum autem nomen significare videtur supremum gradum sub principe, ab optimo dictum. Magistratus a præeminentia consilii et doctrinæ dicti sunt in regimine: quomodo et majores curiæ regis Franciæ sic vocantur, quasi ma-

jores statu. Στέρον Græce, Latine *statio* dicitur. Judices vero quasi jus dantes populo, qui proprie assessores dicuntur, qui etiam prætores, quasi præ aliis locum tenentes in curia. Sed præses nomen est sacræ Scripturæ, sic dictus, ut tradit Isidorus, quia alicujus loci tutelam præsidialiter tenet. Sunt et alia duo nomina ad dignitatem pertinentia in curia regis, de quibus fit mentio inter officiales curiæ Salomonis, in III Reg., ut a commentariis, et scriba, qui in officiis distinguebantur: quia unus præerat legionibus scribendis per principem institutis, quod idem videtur quod magistratus; alius autem præpositus erat responsivis regum, quem et nos cancellarium appellamus.

Præter hæc autem sunt et alia duo nomina usitata quidem in partibus Galliæ, forte ex proprio idiomate alicujus gentis, in quibus nos ab ipsis talem possumus etymologiam sortiri, ut est mariscallus et senescallus, qui proprie rectores expositi sunt ad universalia negotia regionis, quod utrumque nomen importat, ut mariscallus, idest dominus laborum. *Maris* enim syriace *domina*, vel *dominus* latine, callus autem laborem importat; senes callus autem a *senex*, propter maturitatem regiminis, et *callus calli*. In tali enim officio non debent exponi, nisi homines magnæ experientiæ et laboris assidui. Apud Hispanos autem omnes sub rege principes divites homines appellantur, et præcipue in castella: cujus est ratio, quia rex providet in pecuniis singulis baronibus secundum merita sua; vel secundum complacentiam hos deprimit, hos exaltat. Ut in pluribus enim munitiones et jurisdictiones non habent, nisi ex voluntate regis, et inde vocantur divites homines, quia, cui in majori summa providetur per regem, ille major est princeps, qua pluribus potest militibus providere: quem modum adhuc observant Romanæ militiæ, eo quod sub stipendiis vivunt. Sunt ibi et alii qui vocantur infantes, et alii infantiones, quorum primi sunt de genere regio, qui filii, vel nepotes sic dicti ab innocentia populi, quia nullum debent lædere, sed conservare, ac in justitia fovere, et regi sicut infantes in omnibus obedire: quod hodie male observatur ibidem. Secundi vero sic sunt dicti, quia primos debent sequi sicut majores. Sunt enim nobiles, qui plus virtutis habent quam miles simplex, et aliquorum castrorum et villarum domini, qui et alicubi castellani dicuntur. Dicti autem sunt infantiones, quia minus possunt inter alios principes lædere propter impotentiam suam, sicut pueri ab infantia recedentes. Si enim lædant subditos suos, rebellant, majoribus principibus adhærentes, et sic perdunt dominium. Item nec potentiam habent majorum principum, sicut nec puer respectu viri.

Hæc igitur de principibus subjectis et subalternatis regibus dicta sufficiant, et quid significet, vel quid importent. De cæteris vero dignitatibus supra præmissis, quia ut in pluribus pertinent ad politiam, licet aliqua sint communia, infra in sequenti opere declarabitur. Nunc enim videndum est, quale est dictorum principum regimen: circa quod est respondendum, secundum sententiam sacræ Scripturæ. Dicitur enim in Eccli., cap. x, 2: *Secundum judicem populi, sic et ejus ministri* sunt, *et qualis est rector civitatis, tales habitantes in ea.* Tales enim principes modum habent communiter regendi, regaliter, vel imperialiter, nisi forte in aliquibus locis propter consuetudinem usurpatam, vel ex tyrannide, vel propter malitiam gentis, quia aliter domari non possunt, ut dictum est supra, nisi tyrannico regimine, ut accidit in insula Sardiniæ et Corsicæ, item in quibusdam insulis Græciæ, item in Cypro, in quibus dominantur nobiles principatu despotico vel tyrannico: unde et de insula Siciliæ tradunt historiæ, quod semper fuit nutrix tyrannorum. In partibus etiam Italiæ comites et alii principes, nisi forte per violentiam tyrannizent, oportet subditos suos regere more politico et civili.

Inveniuntur etiam apud eos quædam nomina dignitatum ex jure imperii dependentium, et supra simplicem militiam transcendentium, ut sunt valvasalli et cathani, qui et proceres appellantur, jurisdictionem super subditos habentes : quamvis hodie per civitatum potentiam sit diminuta, vel subtracta totaliter. Valvasalli autem vocantur a valvis, quia deputati erant ad custodiendum portas palatii regalis sive imperialis, quos nos ostiarios appellamus. Cathani ab universalitate operum in curia principum, et strenuitate super alios simplices milites sunt dicti, qui et proceres quasi ante alios procedentes dicuntur, καθόλου enim universale græco nomine significamus. Multa etiam sunt alia nomina, secundum diversas regiones et linguas, ad beneplacitum principum instituta. Sed hoc ad præsens sufficiat, reliqua reservando ad regimen politiæ, de quo specialis debet esse tractatus propter diffusionem materiæ : ubi de nominibus dignitatum agetur, prout patietur natura regiminis, secundum diversos provinciarum mores, ut philosophi et historici tradunt scriptores.

LIBER QUARTUS

CAPUT I.

De differentia inter principatum regni et principatum politicum, quem dividit in duos.

Constitues eos principes super omnem terram, memores erunt nominis tui, Domine. *Psal.* XLIV, 17.

Licet dominium omne sive principatus a Deo sit institutus, ut supra est declaratum in tertio libro, diversus tamen in ipso traditur modus a Philosopho, et per sacram Scripturam. Quia ergo supra, in præfato jam libro, actum est de monarchia unius, puta de dominio summi Pontificis, regali et imperiali, ac ipsorum naturam concomitantibus; nunc hic congrue agitur de dominio plurium, quod communi nomine politicum appellamus, descriptum nobis in præsumptis verbis dupliciter, et quantum quidem ad modum assumendi, et quantum ad modum vivendi. Modus autem assumendi in hoc gradu electivus est in quocumque hominis genere, non per naturæ originem, ut de regibus accidit, quod verbum institutionis importat. *Constitues*, inquit, *eos principes:* sed addit, *super omnem terram*, in hoc ostendens generalem regulam in principatu politico: ut generalis sit per viam electionis, ut statuatur princeps: sed quod sit virtuosus: unde subdit: *Memores erunt nominis tui, Domine*, in consideratione scilicet divina, suorumque præceptorum, quæ sunt regentibus quædam recta ratio agendorum. Propter quod in Proverb., VI, 23, dicitur, quod *mandatum Domini lucerna est, et lex lux*. Maximus etiam Valerius de Cæsare dicit, quod cœlesti providentia virtutes per ipsum fovebantur, et vitia vindicabantur. De hoc autem principatu in præsenti libro est pertractandum, quem Philosophus sic distinguit in III *Polit.* et supra ostensum est in principio libri: quia si tale regimen gubernatur per paucos et virtuosos, vocatur aristocratia, ut per duos consules, vel etiam dictatorem in urbe Romana in principio, expulsis regibus.

Si autem per multos, veluti per consules, dictatorem et tribunos, sicut in processu temporis in eadem contigit urbe, postea vero senatores, ut historiæ narrant, tale regimen politiam appellant, a πόλις, quod est pluralitas, sive civitas, quia hoc regimen proprie ad civitates pertinet, ut in partibus Italiæ maxime videmus, et olim viguit apud Athenas, post mortem Codri, ut Augustinus refert *De Civit. Dei*. Tunc enim a regali dominio destiterunt, magistratus reipublicæ assumentes: sicut in Urbe. Sed quocumque modo dividitur contra regnum, sive monarchiam, et ipsorum oppositum contra oppositum: quia si propositum in proposito, et oppositum in opposito. Et quoniam utrumque pluralitatem includit, ista duo ad politicum se extendunt, prout dividitur contra regale seu despoticum, ut Philosophus tangit in I et III *Polit.* De hoc ergo hic est agendum.

Et primo quidem in quo differt a regali, sive imperiali, sive monarchico, quod ex supra dictis in primo et tertio libro aliqualiter videri potest; sed nunc etiam differentia est addenda, quia legibus astringuntur rectores politici, nec ultra possunt procedere in prosecutione justitiæ: quod de regibus et aliis monarchis principibus non convenit, quia

in ipsorum pectore sunt leges reconditæ, prout casus occurrunt: et pro lege habetur quod principi placet, sicut jura gentium tradunt: sed de rectoribus politicis non sic reperitur, quia non audebant aliquam facere novitatem, præter legem conscriptam. Unde in I Machab. scribitur, quod Romani curiam fecerunt, et quod quotidie consulebant trecentos viginti, consilium agentes semper de multitudine, ut quæ digna sunt gerant.

Per quod habetur, quod in regimine Romano a regum expulsione dominium fuerit politicum, usque ad usurpationem imperii, quod fuit quando Julius Cæsar, prostratis hostibus, videlicet Pompeio occiso et filiis, subjugatoque orbe, singulare sibi assumpsit dominium et monarchiam, convertitque politiam in despoticum principatum, sive tyrannicum. Nam, sicut historiæ tradunt, post prædicta ad contemptum senatorum videbatur intendere. Ex quo provocati majores urbis, ipsum in Capitolio viginti quatuor pugionibus perforaverunt, auctoribus Bruto et Cassio, plurimoque senatu. Advertendum etiam hic, quod quamvis unus dominaretur singulis annis, ut in dicto libro Machab. scribitur, sicut in civitatibus Italiæ etiam modo contingit, regimen tamen dependebat ex pluribus, et ideo non regale, sed politicum appellabatur, sicut et de judicibus Israelitici populi accidit, cum tamen non regaliter, sed politice populum regerent, sicut dictum est supra. Considerandum etiam, quod in omnibus regionibus, sive in Germania, sive in Scythia, sive in Gallia, civitates politice vivunt; sed circumscripta potentia regis, sive imperatoris, cui sub certis legibus sunt astricti.

Est etiam alia differentia, quia rectores sæpius exponuntur examini, si bene judicaverunt, aut rexerunt secundum leges eisdem traditas, et ex contrario subjiciuntur pœnis: unde ipse Samuel, sicut in I Reg., XII, 2, scribitur, quia populum Israeliticum judicaverat prædicto modo, tali se sententiæ exponit, assumpto in regem Saule: *Ecce*, inquit, *præsto sum, loquimini de me coram Domino et Christo ejus* (scilicet Saule), *utrum bovem cujusquam tulerim, si quempiam calumniatus sum, si oppressi aliquem, si de manu alicujus munus accepi*. Sic etiam de consulibus Romanis tradunt historiæ. Propter quam causam accusatus Scipio Africanus ab impiis æmulis, quod pecunia corruptus fuisset, urbem reliquit. Ex talibus falsis æmulationibus in processu temporis exorta sunt bella civilia: quod in regibus vel imperatoribus locum non habet, nisi quod regiones interdum eis rebellant, si jura regni transcendant, sicut in partibus Hispaniæ et Ungariæ frequentius accidit, et inde etiam in Oriente sæpius machinantur mortem dominis: ut apud Ægyptum de Soldano contingit, et in Perside et Assyria, de principibus Tartarorum. Ex qua causa, quia principes sæpe efficiuntur tyranni, quædam regiones indignum judicant, ut etiam Philosophus narrat in sua *Polit.*, quod reges in ipsorum provinciis perpetuentur in filiis, hoc est quod filii regum succedant in regno: sed ipso mortuo, eligit populus quem magis ornatum moribus comprehendunt, sicut fiebat de imperatoribus, ut supra patuit in III lib., et in Ægypto adhuc observatur modernis temporibus. Quæruntur enim pueri elegantes in diversis regionibus, et præcipue in partibus Aquilonis, quia sunt staturæ proceræ et ad militarem disciplinam idonei. Hi de ærario publico nutriuntur, exercitantur in gymnasiis et disciplinis scholasticis, in civilibus actibus et rebus bellicis assistunt Soldano in ministerio, sicut traditur, et post mortem ejus, qui probati inveniuntur, ad principatum assumuntur. Interdum tamen impeditur ex violentia, sive ex tyrannide, aut fastu ambitionis.

Sunt et aliæ differentiæ circa regimen, quantum ad tempus regiminis, et alias circumstantias, de quibus Philosophus mentionem facit in IV *Politic.*; sed ista sufficiant et quæ dicta sunt supra, in II et III libro.

CAPUT II.

Hic ostendit necessitatem constituendi civitatem, propter communitatem necessariam humanæ vitæ, circa quam præcipue consistit principatus politicus.

Et quia regimen politicum maxime consistit in civitatibus, ut ex supradictis apparet (provinciæ enim magis ad regale pertinere videntur, ut in pluribus reperitur, excepta Roma, quæ per consules et tribunos ac senatores gubernabat orbem, ut in dicto libro Machab. est manifestum, et quibusdam aliis Italiæ civitatibus, quæ licet dominentur provinciis, reguntur tamen politice) : ideo de ipsius constitutione nunc est agendum. Et primo quidem ostendenda est ejus constituendæ necessitas, et quæ ejus communitas. Secundo vero quot sunt partes ejus, sive ex quibus hominum generibus componitur.

Necessitudo autem apparet primo quidem considerata humana indigentia, per quam cogitur homo in societate vivere : quia, ut in Job XIV, 1, scribitur : *Homo natus de muliere brevi vivens tempore, repletur multis miseriis,* id est necessitatibus vitæ, in quibus miseria manifestatur : unde secundum naturam est animal sociale, sive politicum, ut Philosophus probat in I *Polit.* ; et inde concluditur communitatem civitatis esse necessariam pro necessitatibus humanæ vitæ.

Amplius autem : natura providit cæteris animalibus ornamenta et munimenta in sui exordio. Unde ex virtute naturæ æstimativa vitat contraria et convenientia diligit, nullo dirigente prævio, ut opus naturæ sit in eis opus intelligentiæ, sicut Philosophus tradit in II *Phys.* Sed in homine non sic, immo instructore indiget ad eligendum proportionata naturæ, propter quod nutricem habet ad ista docenda.

Rursus ad idem. Vestes et tegumenta, quibus ornantur animalia et plantæ statim sicut nascuntur, et homo caret, significativa sunt indigentiæ, pro quibus oportet recurrere ad hominum multitudinem, unde civitas constituitur. Propter quod Dominus ostendit in hoc lilia agri, et volucres cœli, et sic de similibus melioris esse conditionis, quam homo, referendo indigentiam ad illum magnificum regem Salomonem, qui tam excellenter abundavit : *Respicite,* inquit (Matth. VI, 26), *volucres cœli, quia non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea. Considerate lilia agri, quoniam non laborant, neque nent.* Postea subdit : *Dico vobis, quod nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unum ex istis ;* quasi majoris fuerit indigentiæ quantum ad victum et vestimenta, ac tegumenta, quam plantæ et animalia.

Amplius autem : ferocitas animalium, quæ facta sunt homini nociva post lapsum Adæ, ad hoc ipsum inducit. Ad majorem enim securitatem hominis, cujuscumque rei timendæ, necessaria est communitas hominum, ex quibus civitas constituitur, unde homo reddatur securus. Et inde motus fuit Cain civitatem construere, ut in Gen. scribitur : unde et in Eccli., XL, 19, dicitur, quod *ædificatio civitatis confirmabit nomen.*

Rursus : præter necessitatem in corpore sano, sunt et aliæ conditiones necessitatis pertinentes ad corpora ægra, quibus homo frequenter subjicitur. Ad sui autem reparationem sibi homo solus non sufficit, quemadmodum animalia cum patiuntur, quibus natura providit, ut sine hominum medicina curentur, cognoscentia per extimativam eis inditam herbas sanativas eorumdem, seu quæcumque alia ordinata ad ipsorum salutem. Homo autem horum ignarus indiget medicis, medicina, et hominum ministerio, quæ omnia multitudinem requirunt hominum, quæ civitatem facit ; et sic idem quod prius.

Amplius autem : quia casus sunt multi, in quos homines incidunt per inopinatum eventum, quibus relevantur in societate : unde in Eccle., c. IV, 10 scri-

bitur: *Væ soli, quia si ceciderit, non habet sublevantem se. Si autem fuerint duo, fovebuntur mutuo.*

Ex quibus omnibus concluditur, civitatem esse necessariam homini constituendam propter communitatem multitudinis, sine qua homo vivere decenter non potest: et tanto magis de civitate quam de castro, vel quacumque villa, quanto in ea plures sunt artes et artifices ad sufficientiam humanæ vitæ, ex quibus civitas constituitur. Sic enim Augustinus definit eam in I *De Civ. Dei*, quod « est multitudo hominum in uno societatis vinculo colligata ».

Advertendum autem, quod superius, in principio primi libri, probatum est, societatem humanam esse necessariam, et hic similiter; sed aliter et aliter utrobique: quia ibi secundum quod ordinatur ad principem, hic autem secundum quod partes multitudinis sibi invicem sunt necessariæ, propter quam causam necessario sunt institutæ civitates, et castra, prout ordinantur ad politicum regimen.

CAPUT III.

Hic declarat hoc idem ex parte animæ, sive ex parte intellectus, sive voluntatis, scilicet constitutionem civitatis esse necessariam.

Non solum autem ex parte corporis, hoc est quantum ad sensitivam virtutem, habet persuasionem, et veritatem continet, quod secundum naturam constructio civitatis est necessaria; sed etiam ex parte animæ rationalis hoc est manifestum: et tanto amplius, quanto homo, in quantum est rationalis, quod ex parte intellectus provenit, societatem magis requirit.

Circa partem autem rationalem duplex distinguitur: potentia et actus, videlicet intellectus et voluntas. Quantum autem ad partem intellectivam duplices sunt actus, juxta quos versatur politicum regimen, videlicet speculativus et practicus. In practico quidem includuntur virtutes morales, quæ referuntur ad opus et non ad scire tantum, sicut Philosophus dicit in II *Ethic.*, ut sunt temperantia, fortitudo, prudentia et justitia: quæ quidem omnes ad alterum ordinantur, et sic requirunt multitudinem hominum, ex quibus constituitur civitas, ut jam dictum est supra. Et quamvis dictæ virtutes non omnes habeant pro subjecto intellectum (fortitudo enim est in irascibili, temperantia in concupiscibili, quæ ad partem sensitivam pertinent), participant tamen rationem in quantum regulantur ab ipsa, unde prudentia est ipsarum directiva. Est enim prudentia recta ratio agibilium, ut Philosophus dicit in VI *Ethic.*

Amplius autem: et ipsa sacra Scriptura dictas virtutes morales ad hoc idem ordinat. Sic enim de istis virtutibus dicit in libro Sap. loquens de eo, quod sobrietatem et sapientiam docet, justitiam et virtutem, quibus utilius nihil est in vita hominibus. Deinde subdit de merito istarum virtutum: *Habebo*, inquit, *per hanc* (videlicet scientiam, sive experientiam harum virtutum), *claritatem ad turbas, et honorem apud seniores;* et multa alia ibidem subduntur, quæ ad multitudinem hominum pertinent. Sed de speculativo intellectu adhuc est manifestum, quia, ut vult Aristoteles in II *Ethic.*: « homo maxime ex doctrina argumentum accipit, et scientiæ generationem, et experimento indiget et tempore »: quæ omnia respiciunt hominum multitudinem, ex quibus civitas constituitur.

Rursus: duo sunt disciplinabiles sensus, ut tradit Philosophus de sensu et sensato, visus videlicet et auditus: auditus autem multitudinem respicit. Ergo idem quod prius.

Præterea: Philosophus dicit in I *Metaph.*, quod « sapientis est ordinare ». Ordo autem multitudinem requirit. Est enim ordo, ut Augustinus dicit *De Civ. Dei*, « parium dispariumque sua cuique tribuens dispositio »: quod sine multitudine esse non potest.

Amplius autem: et ipsa loquela, quæ

manifestativa est cordis, ad partem intellectivam pertinet, ut Philosophus dicit, et ad alterum ordinatur: propter quod in Eccli., cap. xx, 32, scribitur: *Sapientia abscondita et thesaurus invisus, quæ utilitas in utrisque?* Hoc idem et de scriptura dici potest, quia respicit multitudinem, sine qua nec fieri, nec explanari valeret.

Sed ex parte voluntatis, quæ potentia rationalis ponitur a Philospho, hoc idem dici potest.

Duæ enim sunt virtutes in ipsa, quæ ad alterum ordinantur, ac multitudinem requirunt. Una quidem est justitia, quam respectu voluntatis jus gentium sic definit: Justitia est constans et perpetua voluntas jus suum unicuique tribuens: quæ quidem sive legalis, quæ dominatum justum vocatur a Philosopho, sive distributiva, sive commutativa, quæ partes justitiæ omnes sunt, politiæ in civitatibus sunt præcipue necessariæ, immo sine eis exerceri non possunt, ut Philosophus tradit in V *Ethic.*, nec etiam ipsæ civitates conservari. Per quod concluditur civitatis constructionem esse necessariam secundum naturam respectu talis virtutis. Secunda vero, quæ in voluntate ponitur et ad multitudinem refertur, est amicitia, quæ principaliter communitatem requirit multitudinis, et sine ea non est ista virtus, de qua Philosophus dicit in VIII *Ethic.*, quod maxime est necessaria ad vitam humanam, eo quod nullus eligeret vivere sine amicis: unde idem Aristoteles connumerat utilitates istius virtutis, ad ostendendam ipsius necessitatem, semper tamen respectu multitudinis.

Primo quidem in infortuniis, quia in talibus recurritur ad amicos. Item in fortuniis, quia per amicos conservantur: unde præcipue opus habent amicis, qui divitias possident, et sunt in principatibus, ut Philosophus idem ait. Amicis autem indigent juvenes, ut religentur a concupiscentiis et ad non peccandum; senes vero ad famulatum; et sic de singulis generibus hominum. Per quæ colligitur communitatem multitudinis hominibus esse necessariam secundum naturam, et per consequens constructio civitatis, in qua, si amicitia vigeat et nutriatur concordia, civitas quamdam causat harmoniam et animæ suavitatem, ut Augustinus *De Civ. Dei* dicit, l. II, ex summis videlicet, infimis et mediis ordinibus, quibus moderatur. Propter quod Propheta dicit, Psalm. CXXXII, 1: *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum!* Idem etiam Augustinus duas constituit civitates in dicto libro secundum duos amores.

Præter hæc vero est alia ratio ad ostendendum communitatem multitudinis hominum esse necessariam, appetitus videlicet humanus ad communicandum opera sua multitudini, ut molestum sit eidem aliquid virtutis agere absque hominum societate: unde Tullius dicit in libro *De Amicit.*, quod « natura nihil solitarium amat ». Verum est enim quod ab Archyta Tarentino, ut opinor, dicere solitum esse, a senibus nostris audivi: « Si quis in cœlum ascendisset, naturamque mundi ac siderum aspexisset, pulchritudinem insuavem illi sine amico, vel socio admirationem fore ». Ipsæ etiam divitiæ nisi effusæ in multitudine non clarescunt, ut Boetius dicit.

Patet igitur hominem sive ex parte corporis, sive partis sensitivæ, sive considerata sua rationali natura, necesse habere vivere in multitudine. Ex qua parte necessaria est secundum naturam constructio civitatis: unde Philosophus dicit in I *Polit.*, quod natura quidem omnibus inest ad talem communitatem, qualis est civitatis communitas. Et quamvis primos institutores civitatum malos homines Scriptura referat, ut Cain fratricidam, Nembroth oppressorem hominum, qui ædificavit Babylonem, Assur, qui ædificabit Ninivem, ut in Genesi scribitur, a Nembroth fugatus; moti tamen fuerunt ad constituendum civitates propter hominum commoditates jam dictas, retorquendo tamen in suum dominium, pro quo conservando necessaria erat in unum multitudinis congregatio.

CAPUT IV.

De communitate civitatis, in quo consistat, ubi Aristoteles refert opinionem Socratis et Platonis, quam hic auctor declarat.

Habita igitur necessitate constituendæ civitatis propter communitatem hominum, nunc quærendum videtur in quo consistat ista communitas. Circa quod diversi philosophi et sapientes diversas constituerunt politias respectu communitatis, ut Philosophus refert in sua *Politica:* ubi primo narrat opinionem Socratis et Platonis, in II *Polit.*, quod communitatem ponerent in sua politia quantum ad omnia, ut videlicet omnia essent communia, tam divitiæ, quam uxores et filii, moti quidem ex bono unionis in communitate, per quam respublica commendatur et crescit.

Amplius autem: cum bonum sit diffusivum et sui communicativum, quanto res communior est, tanto plus de bonitate habere videtur. Ergo omnia communicare plus habet de ratione virtutis et bonitatis.

Præterea: amor est virtus unitiva, ut Dionysius tradit. Ubi est ergo unionis major ratio, ibi plus vigebit virtus amoris, qui civitatem constituit et conservat, ut Augustinus dicit, et dictum est supra. Ergo omnia habere communia, tam divitias, quam uxores et filios, habet rationem majoris bonitatis.

Hæ autem rationes sunt, et multæ aliæ, quas Philosophus refert juxta opinionem Socratis et Platonis, licet non per eadem verba, sed a sententia non discordat. Et si attendimus ad qualitatem dictorum Philosophorum, quia fuerunt homines virtutibus dediti super omnes Philosophos, eo quod solas virtutes bonum hominis ponebant, non videtur credibile, talem communitatem eos posuisse eo modo quo Aristoteles videtur eis imponere in prædicto libro, quia hoc videtur magis bestiale quam humanum, feminas scilicet esse communes quantum ad mixtionem carnis: unde et sacra Scriptura matrem separat a filiis, et filiam a patre, et virum uxori conjungit, ac solum cum sola distinguit in conjugio in primo hominis præcepto: propter quod in Genesi, II, 24, dicitur: *Quamobrem relinquet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una.* Non autem dicit plures. Sed et de filiis est impossibile, quia in actu generationis duo semina non conveniunt, sed unum solum ex parte viri. Propter quod ipsa etiam animalia suos natos cognoscunt quanto tempore est necessarium ad nutrimentum filiorum, ut in pullis avium maxime contingit, antequam advolare possunt. Quod ergo dicamus dictos Philosophos minus compositos animalibus, videtur absurdum, qui ad componendos mores corrigendosque totam suam struxerunt philosophiam, ut Augustinus tradit de Socrate, VIII *De Civit. Dei:* cujus doctrinam Plato ejus discipulus fertilissime sortitus est, ut Valerius Maximus scribit: qui, cum sapientissimus omnium esset sui temporis, et a juvenibus studiosis certatim quæreretur Athenis, in Ægyptum descendens a sacerdotibus illius gentis geometriæ multiplices numeros cælestium rationum observare percepit, et in Italiam peragrans ab Archita et Arione Pythagoræ præceptis instructus est. Talibus ergo, et tantis viris talem politiam attribuere, unde ordo destrueretur naturæ, non est sine admiratione. Sed et ipsi commentatores Aristotelis hoc eidem attribuunt, quod non plene retulerit aliorum opiniones, et præcipue Socratis et Platonis, sicut Eustratius dicit super I *Ethic.*, circa ideam bonitatis, et Simplicius in fine I *De cœlo* de generatione mundi. Augustinus autem, in IX *De Civit. Dei,* hoc idem refert de opinione Stoicorum circa passiones animi, quod aliqui attribuebant Stoicis, quorum princeps Socrates fuit, quod in sapientem non caderent, ut idem Aristoteles in II *Ethic.* præfato imponit Philosopho. Et tamen Augustinus idem dicit esse falsum, ex

sententia A. Gellii in lib. *Noctium Atticarum*.

Sed hæc omnia referenda sunt ad effectum amoris. Quia ergo dicti philosophi virtutibus erant prædíti, et ad hoc sollicitabatur eorum conatus ; virtus autem amoris ad paria nobis cum proximo præcipitur (*Diliges*, inquit Salvator, *proximum tuum sicut te ipsum*) cum ipsi sub quibusdam metaphoris soliti essent loqui, volentes persuadere ad concives amorem, per quem civitas proficit, communitatem posuerunt in uxoribus, et filiis in dilectione mutua : sed in possessionibus in communicatione necessaria. Quia *si quis viderit fratrem suum necessitatem habere, et clauserit viscera sua ab eo, quomodo amor Dei manet in eo?* (I Joann. III, vers. 17) : quod fuit præcipuum Stoicorum. Rerum enim exteriorum sive divitiarum contemptivi erant, ut de Socrate refert Hieronymus.

Per hoc autem patet responsio ad objecta. Quia unio et amor habet gradum in inferioribus entibus : quoniam perfectior est unio in corpore animato, si in diversis organis virtus animæ diffundatur ad diversas operationes unitas in una substantia animæ, sicut apparet tam in animatis perfectis, quam in animatis quæ habent solum sensum tactus, ut sunt vermes et quædam animalia quæ Aristoteles vocat, in II *De anima*, animalia imperfecta. Propter quod et Apostolus comparat corpus mysticum, id est Ecclesiam, vero corpori et naturali, in quo sunt membra diversa sub diversis potentiis et virtutibus, in uno principio animæ radicatis : unde et unionem allegatam reprobat Apostolus in I Epist. ad Cor., XII, 17, dicens : *Si totum corpus oculus, ubi auditus? Et si totum auditus, ubi odoratus?* Quasi necessarium sit in qualibet congregatione, quæ præcipue est civitas, esse distinctos gradus in civibus quantum ad domos et familias, quantum ad artes et officia : omnia tamen unita in vinculo societatis, quod est amor suorum civium, ut dictum est supra, et de quo etiam Apostolus dicit ad Coloss. Cum enim connumerasset quædam opera virtuosa, ad quæ cives ad invicem obligantur, statim subdit : *Super hæc autem omnia charitatem habentes, quod est vinculum perfectionis, et pax Christi exultet in cordibus vestris, in qua vocati estis in uno corpore*, distincto videlicet per membra juxta civium statum. Ex qua diversitate artium et officiorum, quanto in eis multiplicatur amplius, tanto civitas redditur magis famosa, quia sufficientia humanæ vitæ, propter quam necessaria est constructio civitatis, magis reperitur in ea.

Quod si forte allegatur de discipulis Christi, quibus omnia fuerunt communia, non importat legem communem, quoniam status eorum omnem modum vivendi transcendit. Ipsorum enim politia non ordinabatur ad uxores et filios, sed ad civitatem cœlestem, in qua neque nubent, neque nubentur, sed sunt sicut angeli Dei : sed quantum ad divitias bona erant communia. Quod solum perfectorum est, et Dominus dicit in Evangelio (Matth. XIX, 21) : *Si vis*, inquit, *perfectus esse, vade et vende omnia, quæ habes, et da pauperibus ; et veni, sequere me*. Hoc et Socratici fecerunt et Platonici, sicut contemptivi rerum temporalium, ut de Plotino scribit Mercurius Trismegistus, et Macrobius super *Somnium Scipionis*. In cæteris autem civibus communis status expedit possessiones habere distinctas ad vitanda litigia : sicut etiam et de Abraham et Loth scribitur in Genesi, XIII, 8. Cum enim contentio oriretur inter ipsorum pastores pro pastura gregum : *Ne quæso*, dixit Abraham ad Loth, *sit jurgium inter me et te, et pastores meos et tuos. Fratres enim sumus. Ecce universa terra coram te est. Si ad sinistram ieris, ego dexteram tenebo ; si dexteram elegeris, ego ad sinistram pergam*. Per quod habemus, quod inter cives expedit ad societatem servandam, ipsorum divitias esse distinctas : et sic patet responsio ad prædicta.

CAPUT V.

De opinione Socratis et Platonis circa mulieres, quomodo sint exponendæ rebus bellicis.

Sed ad eamdem politiam redeundo prædictorum Philosophorum, quædam alia Aristoteles eisdem attribuit in præfato libro: quia volebant mulieres instruendas in rebus bellicis. Quorum argumentum inducit secundum ipsos, quia videmus in avibus rapacibus ferociores esse fœminas et efficacius pugnare: hoc idem et de bestiis liquet, sicut præcipue in ferocibus animalibus est manifestum.

Amplius autem: corporale exercitium confert fœminis, quantum ad virtutem corporis et fortitudinem, sicut in ancillis familiarum et mulieribus rusticanis est manifestum, quia fortiores sunt et saniores. Virtutis autem proprium est, quod bonum faciat habentem, et opus suum bonum reddat. Si ergo in gymnasiis ac rebus bellicis magis confortatur fœminea virtus, congrue opera bellica videntur eisdem competere.

Amplius autem: proportio qualitatum primarum ad hoc idem inducit, ut calidi et humidi, frigidi et sicci, ex quibus ad medium deductis, fortificatur mixtum in sua virtute. Sic enim videmus ligna viridia, ex quo in eis humidum est consumptum, et ad medium deductum, quod fortius ardent. Sic etiam videmus in avibus rapacibus, quod fœminæ ratione sui motus sunt fortioris naturæ et majoris corpulentiæ. Cum igitur in mulieribus abundet humidum, sicut in pueris, per motum consumitur, et venit ad temperamentum, et vires recipit.

Hujus autem argumentum assumitur de regno Amazonum, quod fortissimum fuit in Oriente, et quasi totam Asiam, tertiam partem orbis, subjugaverunt sibi, ut historiæ narrant, quæ de Scythis orientalibus traxerunt originem: unde et apud ipsos Scythas, de quibus descenderunt Tartari, mulieres in rebus bellicis exponuntur, et cum suis militant viris.

Ex quibus omnibus moti forte fuerunt præfati Philosophi in constitutione politiæ, mulieres fore ad opera bellica exponendas.

Sed contra hanc politiam rationes sunt fortes, quibus difficile est respondere. Una quidem est Aristotelis in II *Polit.*: « quia non est eadem ratio de animalibus et hominibus, eo quod animalia non subjiciuntur dominio œconomico. Solus autem homo gubernationi intendit familiæ ». Quæ quidem fieri non potest, ubi mulieres exponerentur armis: quia sicut in politica officia sunt distincta, ita et in œconomia, ut pater familias ad exteriora negotia intendat, mulieres autem ad intrinsecos actus familiæ. Cujus quidem argumentum assumere possumus ex parte Romanæ reipublicæ, quæ, ut tradunt historiæ, duos habebat consules: unus intendebat bellicis rebus, alter rempublicam gubernabat. Hoc idem et de Amazonibus scribitur. In quorum regno, seu monarchia duæ erant reginæ, sive monarchæ, quæ sic distinguebantur in officiis, sicut de Romanis consulibus est dictum.

Secunda ratio sumitur ex ipsa membrorum muliebrium ineptitudine ad pugnandum. Sic enim Philosophus distinguit *De gestis animalium* inter masculum et fœminam, quia masculus habet superiora membra grossiora, brachia, manus, nervos et venas, ex quibus vox grossior generatur, nates vero et ventrem et alia circumstantia subtiliora: mulieres autem e converso; et hoc ut in actu generationis sint aptiores. Ampliores autem et mammillas ad nutriendam prolem, quæ omnia sunt impeditiva pugnæ: unde et de Amazonibus scribitur, quod puellis mammillas amputabant dextras, sinistras autem comprimebant, ne impedirentur a sagittando.

Tertia ratio sumitur ex dispositione animæ. Tradit enim Philosophus *De gestis animalium*, quod « mulier est masculus occasionatus »: unde sicut deficit

in complexione, ita et in ratione. Et inde est, quod propter defectum caloris et complexionis sunt pavidæ et mortis timidæ : quod in bellis maxime fugiendum est. Propter vero defectum rationis, carent astutiis bellicis, quibus pugnantes ut plurimum sunt victores, sicut Vegetius tradit *De re militari:* unde tradunt historiæ, quod Alexander quibusdam astutiis et blanditiis devicit Amazones, magis quam bellandi fortitudine : quarum regnum temporibus ejus fortissimum et potentissimum erat in Asia.

Quarta ratio sumitur ex periculoso commercio viri et mulieris, quia actus venereus corrumpit extimationem prudentiæ, ut tradit Philosophus, in VII *Ethic.*, et impossibile est in eo aliquid intelligere. Ex qua causa virilis animus enervatur : unde ferunt historiæ Julium Cæsarem, cum bellum immineret, jussisse suas omnes delicias separari a castris, et præcipue mulieres. Cyrus etiam, rex Persarum, cum Lydos superare non posset, quia fortissimi erant et ad labores assueti, tandem per ludos et usum veneris ibidem constitutos virtute et fortitudine enervatos perdomuit. De ipsis insuper Romanis antiquis sic scribit Vegetius in principio primi libri : « Ideo ipsos perfectos ad bellum semper, quia nullis voluptatibus nullisque deliciis frangebantur ». Quid plura ? quia etiam equi fortissimi, qui alias sunt audacissimi ad pugnandum, et procul odorant bellum, ex præsentia equæ distrahuntur a pugna. Propter hanc ergo causam ipsæ Amazones, ut historiæ narrant, nullum virum in sua recipiebant acie.

Patet igitur ex jam dictis, mulieres a rebus bellicis excludi debere.

CAPUT VI.

Assumit alteram partem, quod non est conveniens mulieres exponi debere bellicis rebus, et respondet ad argumenta in contrarium facta.

Sed quia motivum dictorum Philosophorum probabilitatem habuit, sicut in argumentis apparet ; solvendæ sunt ipsorum rationes, et cum reverentia pertractandæ. Quod enim ponitur exemplum de avibus rapacibus, et quibusdam bestiis, quod audaciores et fortiores sunt fœminæ ad pugnandum et capiendum prædam : ergo similiter erit in mulieribus : ad hoc est responsio, quia non est simile de avibus, et bestiis, et mulieribus. Ut enim dictum est supra, homo naturaliter est civilis et œconomicus, et in gubernatione suæ familiæ proprius actus est mulieris, sive in nutritione filiorum, sive in honestate servanda in domo, sive in provisione victualium : quæ omnia fieri non possent, si rebus bellicis intenderent. Et propter hæc natura ipsam sic disposuit, ut ab ipsa pugnandi occasio tolleretur : quia, ut Philosophus *De animal.*, mulieres debiliora habent corpora quam viri, et sunt minoris caloris, et sola illa membra grossiora in eis videmus, quæ ad actum ordinantur generationis et gestum, ut venter, et nates, ac ad nutrimentum mammillæ. Omnia autem alia habent subtiliora et debiliora quam viri, et minus nervosa, in quibus fortitudo consistit, ut sunt pedes et crura, manus et lacerti, et sic de singulis membris, ubi fortitudo fundatur, ut dictum est supra.

Quod vero dicitur, quod fortitudo augetur in eis per exercitium, hoc est verum : ergo pugnare expedit eis : ad hoc responderi potest, quod sola fortitudo non sufficit ad vincendum in pugna, ut probat Vegetius *De re militari* in principio ; sed astutia bellandi, qua mulieres carent. Rudis enim et indocta

multitudo exposita est semper ad necem. Sic autem brevitas corporum Romanorum adversus Germanorum proceritatem prævaluit, ut ibidem dicitur. Et præterea mulieres non debent actibus exponi ex quibus a virtutibus excludantur ; quod contingit, si rebus bellicis deputentur propter incentivum libidinis, quod in eis est, et respectu sui, et ex consortio viri : propter quod natura mulieri multa frena providit, ut est verecundia, quæ est præcipuum vinculum ejus, ut Hieronymus scribit ad Cellantiam virginem, talares vestes, annulus in digito, servitus viri. Sic enim Scriptura sacra testatur : *Quoniam sub viri potestate eris*. Bellicis autem rebus intendere in republica libertatem meretur, unde et militibus jura gentium speciales apices privilegiorum concedunt.

Quod autem tertio objicitur super idem medium de fortitudine ad bellandum, locum haberet, si sola fortitudo esset causa victoriæ, et aptitudo membrorum esset in fœminis ad pugnandum, sicut in viris, cujus contrarium est probatum. Et præterea natura mulieris est a viro pati, et non agere : pugnare autem summa est actio, cum sit actus fortitudinis, qui solus, si laudabiliter exerceatur, meretur coronam.

Dicendum est ergo simpliciter, mulierem non debere exponi bellicis rebus, sed in domo quiescere, curam gerere rei familiaris, ut dictum est supra : unde et in hoc Salomon, in fine Prov., fortitudinem mulieris commendat, speciale de ipsa componens Canticum, sub litteris hebraici alphabeti, ac totum circa eam ad domesticam referens actionem. *Mulierem*, inquit, *fortem quis inveniet? Procul et de ultimis finibus pretium ejus;* quasi multum sit reverenda, si habeat, quæ sequuntur. Unde primo ponit artem filandi : *Quæsivit*, inquit, *lanam et linum, et operata est consilio manuum suarum*, per hoc volens ostendere, quod istud sit proprium earum officium : propter quod et in gestis Caroli Magni scribitur, quod filiabus suis, quas intime dilexit, colo et fuso mandavit insistere, et operosas esse. Ulterius Salomon subjungit alios actus mulieris, qui referuntur ad domesticam domum, ut est filiorum curam habere, familiam dispensare, suæ domui providere, amicos viri sui honorare, ac defectus ejus supplere : quæ sunt propriæ operationes conjugis, et ad bona matrimonii pertinentes, ut de Abigail uxore Nabal Carmeli scribitur, sicut patet in I Reg. Sed quia talis sollicitudo multas habet perturbationes, ut de Martha dicitur in Luca : *Martha, Martha, sollicita es, et turbaris erga plurima*, cum talia sint objectum virtutis et fortitudinis : ideo dictus Sapiens talem mulierem fortem vocat, non quidem fortitudine ad opera bellica, sed ad patienter gubernandam familiam, ut superius est ostensum.

CAPUT VII.

Refert aliam opinionem dictorum philosophorum quantum ad principatum, quem volebant esse perpetuum: circa quam disputat ad utramque partem.

Est autem et alia conditio, quam Philosophus, in II *Polit.*, attribuit politiæ dictorum philosophorum, videlicet magistratus ad regimen juxta morem Atticæ regionis, cujus caput sunt Athenæ, post mortem videlicet Codri regis : quos quidem magistratus romana respublica senatores vocabat. Hos præfati philosophi voluerunt esse perpetuos et quoscumque officiales in sua politica constitutos : quorum motivum, fuit imitatio naturæ, ut Aristoteles eis imponit. Videmus enim in terra, quod partes ejus eodem modo semper se habent, ut in mineris contingit : quia minera auri in eadem parte terræ semper generat aurum, et minera argenti argentum. Unde in Job., XXVIII, 1, dicitur : *Habet argentum venarum suarum principia, et auro locus est, in quo conflatur*. Ex hoc ergo principio sic concludunt, quod si locus auri numquam

mutatur et argenti, ut fiat locus plumbi vel ferri ; nec locus plumbi vel ferri, ut fiat locus auri vel argenti : sic et in principatibus contingere debet : quia nec principes, nec sui officiales mutari debent, ut fiant aliquando subditi, vel quod subditi fiant officiales vel principes : quia ars imitatur naturam in quantum potest.

Amplius autem : ad hoc idem probandum, sic argumentum assumi potest : quia, ut Philosophus dicit in principio suæ *Metaph.* : « Experientia facit ártem, et inexperientia casum », et Vegetius, *De art. milit.* : « Scientia, inquit, rei militaris nutrit audaciam. Nemo enim facere metuit, quod se bene didicisse confidit ». Ex his autem arguitur, quod si fiat mutatio rectorum vel principum, seu magistratus, interdum assumitur inexpertus, ex quo multi contingunt errores in politia.

Rursus ad idem. Talis vicissitudo regimini derogat, ut dictum est supra in secundo libro : quia datur occasio subditis non obedientiæ ex spe evadendi manum principis, vel veniendi ad dictum principatum : et sic motivum dictorum philosophorum, Socratis videlicet et Platonis, videtur consonum rationi.

Sed e converso fuit motivum sapientum Urbis, sive romanæ reipublicæ, quia post expulsionem regum statuerunt consules : unde in I Machab., VIII, 16, scribitur, inter alia commendabilia de Romanis, quod *committunt uni homini magistratum suum per singulos annos dominari universæ terræ suæ, et omnes obediunt uni*. Causam autem assignant historiæ, ut nec insolens diu maneret, et moderatior cito succurreret. Quam quidem causam Philosophus etiam tangit in II *Polit.*, quia mutare aliquando principatum ac dignitatem, magistratus personis idoneis distribuere, causa est majoris pacis in civitate, et in politia quacumque.

Alia autem causa assumitur ex uno principio Philosophi, V *Ethic.*, ubi dicitur, quod « principatus virum ostendit ». Contingit enim interdum personam assumptam ad dignitatem esse hominem virtuosum in gradu suo ; sed postquam statum principatus accepit, elevatur in superbiam et tyrannus efficitur : sicut accidit de Saule, de quo dicitur in I Reg., quod, quando assumptus est in regem, inter filios Israel non erat melior vir illo, et solis duobus annis in sua permansit innocentia. Postquam autem factus tyrannus, et Deo inobediens, dictum est ei per Samuelem (XV, 23) : *Quia abjecisti sermonem Domini*, et non obedisti voci ejus, *abjecit te Dominus ne sis rex.*

Amplius autem : gradus quidam est in natura hominis, quantum ad virtutes et gratias. Quidam enim sunt ad subjectionem dispositi, sed ad regimen minus valent ; quidam autem e converso. Ex tali ergo opinione, quia bonus est subditus assumptus, et male regens, si perpetuetur cum principatu, est causa scissuræ in civitate, conveniens est mutare rectores.

Rursus : appetitus honoris inest homini : unde Valerius Maximus dicit : quod nulla est tanta humilitas, quæ hac dulcedine non tangatur : et hinc sequitur aliud, scilicet quod est superioris impatiens. Dare ergo principatum uni soli est causa seditionis in multitudine. Et ista est etiam ratio Aristotelis in II *Polit.*, ubi dicit, quod Socrates semper facit eosdem principes, quod seditionis est causa apud nullam dignitatem possidentes. Videntes enim se omnino statu carere, si contingat eos esse viriles et animosos, ad discordias nituntur civium. Propter quod Valerius Maximus refert de Fabio duce romano libro X, de quo dictum est supra, quod cum sæpius consulatum habuisset, et in sua progenie talis dignitas a longo tempore per successionem continuata esset, id egit cum populo, ut aliquando vacationem ejus honoris Fabiæ genti darent. Laudabilis igitur politia est, in qua secundum merita unicuique civi vicissim distribuuntur honores, ut antiqui fecerunt Romani, quam etiam Philosophus magis commendat.

CAPUT VIII.

Hic declarat melius esse in politia non perpetuare rectores; et respondet ad partem oppositam: ubi etiam dicit, nullum in Lombardia habere dominium, nisi per viam tyrannicam, duce Venetiarum excepto.

Sed quod pro se inducunt de mineris præfati philosophi, non habet similitudinem, sive necessitatem in arguendo, eo quod mineræ sive auri, sive argenti, sive cujuscumque metalli recipiunt impressionem a corpore cœlesti, quæ est ad unum determinata: unde sicut ficulnea semper ficus producit, et non alium fructum propter eadem principia quæ sunt in ipsa, et mediante influentia cœlesti; ita et eadem pars terræ sic disposita, ut sit minera auri, semper faciet aurum. Sed non sic est de voluntate humana, quæ sideribus non subjicitur, ut Plolemæus probat in *Centilogio*, quia volubilis est: unde actus humani pronuntur a Philosopho in Ethicis de contingenti materia, et inde variantur de bono in malum, et a converso; et ideo perpetuatio est periculosa.

Sed quod postea dicitur de experientia, hoc supponi debet, ut eligatur expertus, qui possit et sciat regere, et cives dirigere ad virtutem: alias si eligitur unus insufficiens pretio vel amore, jam politia est corrupta. Formam enim eligendi tradit ille Jethro Moysi cognato suo, ut in Exod., XVIII, 21, scribitur, loquens de principibus et assessoribus populi: *Provide*, inquit, *viros potentes de omni populo, in quibus sit veritas, et qui oderint avaritiam; et constitue ex eis tribunos, et centuriones, quinquagenarios et decanos, qui judicent populum*. Philosophus etiam, in V *Ethic.*, dicit, quod « non sinimus hominem principari, in quo est natura humana tantum, sed illum qui est perfectus secundum rationem »: quia, si aliter fiat, assumptus ad principatum, dat sibi plus de bonis, et tyrannus efficitur.

Quod autem inducitur ultimo de derogatione regiminis, si principatus immutetur, hic attendendum est, sicut tactum est supra in II libro, quod regiones diversificantur quantum ad homines, et in complexione et in modo vivendi, sicut cætera viventia secundum aspectum cœli, ut Ptolemæus tradit in *Quadripart.* Si enim plantæ transferuntur ad aliam regionem, ad ejus naturam convertuntur: simile est de piscibus et animalibus. Sicut ergo de viventibus, ita et de hominibus. Gallici enim, qui se transferunt in Siciliam, ad naturam applicantur Siculorum: quod quidem apparet, quia, ut narrant historiæ, jam ter est populata dicta insula de præfata gente. Primo enim tempore Caroli Magni; secundo ad trecentos annos tempore Roberti Guiscardi; et temporibus nostris per regem Carolum, qui jam induerunt ipsorum naturam. Hoc ergo supposito, dicendum est, quod regimen et dominium ordinari debet secundum dispositionem gentis, sicut ipse Philosophus in *Polit.* tradit.

Quædam autem provinciæ sunt servilis naturæ: et tales gubernari debent principatu despotico, includendo in despotico etiam regale. Qui autem virilis animi et in audacia cordis, et in confidentia suæ intelligentiæ sunt, tales regi non possunt nisi principatu politico, communi nomine extendendo ipsum ad aristocraticum. Tale autem dominium maxime in Italia viget: unde minus subjicibiles fuerunt semper propter dictam causam. Quod si velis trahere ad despoticum principatum, hoc esse non potest nisi domini tyrannizent: unde partes insulares ejusdem, quæ semper habuerunt reges et principes, ut Sicilia, Sardinia et Corsica, semper habuerunt tyrannos. In partibus autem Liguriæ, Æmiliæ et Flaminiæ, quæ hodie Lombardia vocatur, nullus principatum habere potest perpetuum, nisi per viam tyrannicam, duce Venetiarum excepto, qui tamen temperatum habet regimen: unde principatus ad tempus melius sustinetur in regionibus supradictis.

Quod enim dicitur derogare politiæ, non est verum, si eligantur idonei : alias, ut dictum est, corrumpitur politia. Idoneos autem Aristoteles tradit, in *Polit.* lib. IV, mediocres civitatis, hoc est nec nimis potentes, quia de facili tyrannizant, nec nimis inferioris conditionis, quia statim democratizant. Cum enim se in alto considerant, sui immemores, et sicut ignari regiminis, in erroris barathrum submerguntur, vel de improvida cura ad subditos, vel de præsumptuosa audacia ad aliorum gravamina : unde et politia corrumpitur et inquietatur. Assumendi igitur sunt rectores vicissim in politia, sive consules, sive magistratus vocentur, sive quocumque alio nomine, dummodo idonei reperiantur.

Amplius autem nec periculum imminet, quia judicant secundum leges eis traditas, quibus sunt per juramentum astricti : unde non est materia scandali puniendo, quia tales leges ab ipsa multitudine sunt institutæ. Rursus neç dominio derogat, si leviter puniat secundum naturam gentis subjectæ : quia aliquando in talibus regionibus melius politia servatur dissimulando culpam, vel dimittendo pœnam. In quo facto virtus epicheiæ, de qua Philosophus loquitur in V *Ethic.*, videtur locum habere, quæ justum legale diminuit. In quo etiam regimine regulæ illius summi pastoris sunt attendendæ, videlicet beati Gregorii in *Registro* et *Pastor.*, in quibus modum correctionis tradit secundum personarum statum et qualitatem.

CAPUT IX.

Hic disputat de communitate bonorum quantum ad possessiones, quam quidem philosophus nomine Pheleas dicit debere adæquari in omnibus: et quod est falsum quod Lycurgus philosophus sensit.

Et quia opiniones dictorum philosophorum versabantur circa communitatem possessionum, congruum videtur de aliis dicere, qui circa ipsas suam constituerunt politiam. Duo enim fuerunt philosophi, qui considerantes litigia generari in civitatibus ex eo quod unus abundat, et alter caret, voluerunt in sua politia adæquáre in civitatibus suis possessiones. Unus fuit Pheleas Chalcedonius, de quo Philosophus loquitur in II *Polit.*, alter fuit Lycurgus, Spartanorum regis filius, qui Lacedæmoniis jura constituit, ut tradit Justinus, ut æquata possessio neminem potentiorem altero redderet. Modus autem, quem teneri voluit Pheleas in adæquando, narratur a Philosopho, ut fieret videlicet in ipsa constitutione civitatis, habita consideratione multitudinis civium et camporum : alias difficile judicabat : et ut hoc perseveraret, ordinabat matrimonia contrahi inter majores et minores : et sic per hoc tollebantur jurgia, amovebantur injuriæ, auferebantur arrogantiæ, vel superbiendi materia. Ad hoc etiam movebat exemplum in aliis politiis. Quia, ubi est bonorum temporalium inæqualitas, contingit sæpius perturbatio : ibi enim est invidendi occasio : inde cupiditas oritur, quæ, juxta Apostolum, radix omnium malorum est. Ipse etiam Lycurgus propter hanc causam in legibus, quas Lacedæmoniis tradidit, pro ipsorum conservanda politia, artificiales subtraxit divitias, sive numismata in commutationibus rerum venalium, in solis naturalibus divitiis tales permutationes relinquens.

Sed hanc positionem Philosophus reprobat in II *Polit.*, ostendens hanc adæquationem omnino impossibilem, et per consequens contra rationem.

Et primo ex parte humanæ naturæ, quæ non semper in familiis multiplicatur æqualiter : quia contingit unum patremfamilias habere multos filios, alium autem nullum. Quod ergo isti duo haberent æquales possessiones, esset impossibile : quia una familia deficeret in victualibus, altera superabundaret; et hoc esset contra provisionem naturæ : quia quæ familia plus multiplicatur in

prolem, amplius cedit ad firmamentum politiæ propter ipsius augmentum, quam quæ in generatione prolis deficit; et quodam jure naturæ magis meretur a republica, sive politia provideri.

Amplius autem: natura non deficit in necessariis, ut dictum est supra; ergo nec ars, quæ civilis est regiminis. Sed hoc contingit, si in familiis adæquantur possessiones, quia videlicet cives moriuntur penuria, unde politia corrumpitur.

Non tantum autem ex parte naturæ humanæ sequitur inconveniens adæquare possessiones, sed etiam ex gradu personæ. Est enim differentia inter cives, quemadmodum inter membra corporea, cui politia est superius comparata. In diversis autem membris virtus diversificatur, et operatio. Constat enim quod majores expensas cogitur facere nobilis, quam ignobilis: unde et virtus liberalitatis in principe magnificentia vocatur, propter magnos sumptus. Hoc autem fieri non posset, ubi possessiones essent æquales: unde et ipsa vox evangelica testatur de illo patrefamilias, sive rege, qui peregre profectus est, qualiter servis suis bona distribuit, sed non æqualiter, immo uni dedit quinque talenta, alteri duo, alii vero unum, unicuique secundum propriam virtutem.

Amplius autem: nec ipse ordo naturæ hoc patitur, in quo divina providentia res creatas in quadam inæqualitate constituit, sive quantum ad naturam, sive quantum ad meritum. Unde ponere æqualitatem in bonis temporalibus, ut sunt possessiones, est ordinem in rebus destruere, quem Augustinus respectu inæqualitatis definit, *De Civit. Dei*: est enim ordo parium et disparium rerum sua cuique tribuens dispositio. Et ex hoc Origenes in *Periarchon* reprehenditur, quia omnia dixit æqualia ex sui natura, sed facta sunt inæqualia propter defectum sui, hoc est propter peccatum. Non ergo ex adæquatione possessionum vitantur litigia, quin potius augmentantur, dum in hoc destruitur, sive tollitur jus naturæ, quando subtrahitur indigenti, qui plus meretur.

Item, quia contra rationem est esse omnia æqualia in politia, cum omnia Deus instituerit in numero, pondere et mensura, ut in libro Sapient. dicitur, quæ gradum inæqualitatis ponunt in entibus, et per consequens in civilibus, sive politicis.

CAPUT X.

Agitur rursus de politia Platonis et Socratis quantum ad genera hominum qui requiruntur in ea, quæ sunt quinque; ubi multum disputatur de numero bellatorum.

Sed redeundum est ad politiam Socratis et Platonis, quia quædam alia constituerunt in ipsa præter ea quæ dicta sunt supra. Suam enim civilitatem distinxerunt in quinque genera hominum, videlicet in principes, consiliarios, bellatores, artifices et agricolas. Quæ quidem divisio satis videtur sufficiens ad perfectionem civitatis, quia omnia genera hominum comprehendit, quæ ad regimen politicum pertinent.

Sed Aristoteles in hoc prædictos philosophos videtur reprehendere. Tum quia numerum ponebant bellatorum excedentem proportionem civitatis: ponebant enim mille bellatores ad minus, vel ad plus quinque millia. Secundum, quod Philosophus reprehendit, est, quia sic distinguebant bellatores ab aliis, quod nullo modo se exponerent bellicis rebus alii cives a bellatoribus.

Sed quantum ad primum non videtur determinatus numerus posse poni, eo quod omnes civitates non sunt æqualis potentiæ et virtutis: unde consideranda est multitudo populi in civitate, et secundum numerum constituere bellatores. Item latitudo regionis, ut sit sufficientia pascuorum et victualium: unde Aristoteles dicit in II *Polit.*, quod, si tanta debeat esse multitudo bellatorum in civitate, oportet ipsam adæquari civitati

Babyloniæ, quæ videlicet excedit in gentis multitudine, et in latitudine camporum. Sed si attendimus ad ipsum numerum bellatorum, qui est mille, ut historiæ tradunt, secundum unam expositionem, politia Platonis et Socratis cum civilitate concordant Romuli, primi constructoris Urbis, a quo et istud nomen miles originem habuit: unde et miles dicitur electus ad bellandum ex numero mille, quia mille erant tunc expediti bellatores ab ipso electi ad pugnandum contra adversarios Urbis, ut contra Sabinos primo, ulterius vero contra Samnites; et sic in hoc concordabat Romulus cum Socrate et Platone, licet primus conditor Urbis per longum tempus Philosophos antecesserit sæpe dictos. Alio modo dicitur miles quasi unus ex mille, juxta quod Scriptura volens commendare sanctum David de constantia et fortitudine: *Dilectus*, inquit, *meus candidus et rubicundus, electus ex millibus;* ut sic importet quamdam excellentiam in pugnando: quos Scriptura sacra expeditos vernaculos appellat in Genesi. Sic enim scribitur de Abraham, quod contra quatuor reges processit cum trecentis decem et octo expeditis vernaculis, qui quinque reges devicerant, capto Loth, nepote ejusdem Abrahæ, cum tota familia: unde satis credibile videtur, quod majorem habuit multitudinem ad pugnandum; sed isti nominantur propter ipsorum probitatem ad invadendum. Sic et Gedeon trecentos elegit de populo Israelitico ad pugnandum contra castra Madianitarum, ut in lib. Judicum traditur, quos probavit divino mandato esse aptiores ad pugnam, ex eo quod transiens populus quasdam aquas, omnibus ex populo bibentibus ex aquis prædictis et genua flectentibus, illi soli lambuerunt ut canes, non poplite flexo. Tales igitur sic electos non videtur possibile mille in civitate reperiri, et multo minus quinque millia: et sic vera est sententia Aristotelis contra Socratem et Platonem, si sic intendant.

Secundum vero quod Aristoteles improbat, est de distinctione bellatorum, quasi alii cives sint immunes a bello, ut consiliarii et artifices: quod non est verum, ubi sit aggressus multitudinis contra cives. Quamvis autem bellatores sint aptiores ad pugnam, quia experientiam habent, et pugnandi artem, et, ut ait Vegetius: «Nemo facere metuit, quod se bene didicisse confidit»; impetum tamen multitudinis sustinere non possent, nisi cum multitudine. Sic enim Judas Machabæus defecit, quia cum paucis pugnavit contra multitudinem Bacchidis, principis Demetrii regis, recedente ab ipso multitudine suæ gentis, sicut patet in I lib. Machab. Hinc est etiam quod quamvis Saul elegerit tria millia virorum ad defensionem sui regni (duo enim millia erant cum ipso, ubi ipse curiam tenebat, ut in Magmas et in Bethel, mille vero cum Jonatha in domo propria, ut in Gabaa Benjamin), nihilominus contra multitudinem hostium multitudine usus est: unde cum Naas Ammonites, rex ejusdem regionis, obsideret cum multitudine Jabes Galaad, trecenta millia de filiis Israel congregavit in castris, et triginta millia de tribu Juda ad expugnandum Ammonitas præfatos, ut scribitur, I Reg.

Sed advertendum quod militaris disciplina Vegetii, in III libro, secundum sententiam Lacedæmoniorum, sive Atheniensium, restringit numerum in exercitu armorum, videlicet ad decem millia peditum, et duo millia equitum, vel ad plus viginti millia peditum, et quatuor millia equitum, ostendens magnam multitudinem esse damnosam, tum quia difficilius regitur, tum quia laboriosius in victualibus providetur. Ibidem etiam cum exercitu computat non solum tirones, sed etiam auxiliatores, quod ad alios cives referimus, qui non erant militiæ deputati. Et præterea idem Vegetius in I libro, ubi docet eligi tironem, ad agricolas et artifices magis remittit, eo quod assueti sunt ad labores.

Assumendi sunt igitur cives ad pugnam non solum bellatores distincti, in quocumque genere sint, sive consiliarii,

sive artifices, sive agricultores, dummodo dispositionem corporis habeant, unde non impediantur a pugna, ut sunt homines corpulenti et ponderosi ad ambulandum; cives nimis deliciis dediti; homines etiam provectæ ætatis, quos emeritos habebant antiqui Romani; homines etiam quos divina lex prohibet a pugna. Hos excludere a pugna dignum videtur, ut patet in Deut., quos lex prædicta prohibet, instante exercitu, et acclamante prætore. Ubi quatuor genera hominum ponuntur, qui a pugna excipiuntur ibidem: videlicet qui ædificasset novam domum, et non ea fuisset usus; vel qui plantasset novam vineam; qui in proximo uxorem duxisset: quæ quidem tria intentionem distrahunt a pugnante, et ex hoc efficitur minus audax. Quartum genus est nimis timentium mortem, qui a sacra Scriptura formidolosi vocantur. Vegetius etiam in principio I libri, inter artifices quinque genera hominum dicit excludenda a castris, videlicet piscatores, aucupes, dulciarios, id est qui deliciis intendunt; lenciones, id est qui molles sunt et flexibiles; item qui videntur intendere ad genesia, id est ad opera muliebria, ut sunt opera textrina, sive venerea.

Cæterum de ordine castrorum sive exercitus, et ipsius rectoribus seu motoribus, non est præsentis negotii: quia nostrum non videtur congruum docere pugnare, vel de ejusdem pugnæ gymnasiis agere, sed solam veram tradere politiam: per quam, si ad veram pertingamus, disponimur ad vivendum secundum virtutem, et quasi participamus cœlestem, quæ est civitas Dei, de qua gloriosa dicuntur.

CAPUT XI.

Hic declarat de politia Hippodomi philosophi, qui reprehenditur quantum ad genera hominum, quia ponit solum tria, et quantum ad numerum populi.

Præter has autem quamvis Philosophus in II *Polit.* multas pertractet politias, inter alios tamen a supra dictis, qui multum de politia tractaverunt, fuit Hippodomus philosophus Eriphontis filius, sed Milesius patria, unde Thales, unus ex septem sapientibus, originem traxit. Hic enim suam politiam ex multis et ad plura ordinavit, et primo quidem in ea numerum multitudinis determinatum tradidit civitati circa decem millia virorum: quem numerum sufficienter putabat in civitate: cujus forte fuit motivum quod superius traditum est de castris, quia melius gubernantur, et in victualibus potest per rectores congruentius provideri. Dictam autem multitudinem ad tria genera hominum reducebat, ad bellatores videlicet, artifices et agricolas. In qua quidem divisione sic ponebat eos esse distinctos, quod nec bellator ad culturam terræ, nec ad negotiationes, nec agricola ad arma transiret. Horum autem generum hominum sufficientiam dicebat esse, quia ordinantur ad conservationem humanæ vitæ. Agricolæ quidem quantum ad victum, artifices autem quantum ad tegumentum, sed bellatores ad bonorum suorum firmamentum, sive custodiam. Sed si ad ea [attendamus], quæ dicta sunt supra, et infra est dicendum, faciliter errorem dicti philosophi percipere possumus ex jam dictis: quia in politia determinatum numerum dare non possumus, sed multiplicatur in ea populus vel propter amœnitatem loci, vel propter famam regionis, vel propter fœcunditatem gentis. Rursus videmus civitates, quod quanto magis abundant in gente, tanto majoris potentiæ et famosiores judicantur: nec propter hoc

impediuntur in regimine, si per officiales bene disponantur et rectores: quia pœnæ in legibus institutæ hominum arcent malitiam, et sunt in politia medicinæ quædam, ut tradit Philosophus in II *Ethic.*

Nec iterum distingui sic debet, quin cum opportunitas hoc requirit, illa tria genera sint admixta: quia artifices et agricolæ aliquando sunt bellatores, cum de istis duobus generibus hominum præcipue eligantur tirones, ut dictum est supra ex verbis Vegetii; et e converso dicimus de bellatoribus ad artifices et agricolas, cum de eis sæpius assumantur. Sed et sua divisio de solum tribus generibus hominum non est sufficiens: quia relinquit consiliarios et sapientes, qui sunt principalis pars politiæ, sine quibus convenienter politia ipsa non regitur: ut enim historiæ tradunt, Demosthenes Atheniensis præfatos viros peritos, vel quoscumque senes expertos sic se habere ad politiam definit, ut canes ad gregem, quorum custodia arcentur lupi: sic et se habent sapientes et advocati in civitatibus, quia canes sunt populi. Unde Tullius scribit in libro *De offic.*, quod Solon plus profuit reipublicæ civitatis Atheniensis, quæ legibus et institutis ejus erudita fuit, quam victoria Themistoclis, quod bellum gestum fuerat consilio magistratus, sive senatus instituti ab eodem sapiente, qui fuit unus de septem. Unde et in Eccle., IX, 18, scribitur: *Melior est sapientia quam arma bellica.* Vegetius etiam *De art. milit.*, et Valerius Maximus de Aristotele referunt, quod cum esset vitæ supremæ, reliquias senilibus atque rugiosis membris in summo litterarum otio vix custodiens, adeo valenter pro salute patriæ incubuit, ut eam hostilibus armis quasi solo æquatam, in lectulo Athenis jacens eriperet: et quantum ad hoc simile in eodem libro Eccle., IX, 14, scribitur de sapiente: *Civitas parva et pauci in ea viri: venit contra eam rex magnus, et vallavit eam, extruxitque munitiones per gyrum, et perfecta est obsidio,* sicut accidit de Athenis per Philippum, regem Macedonum, ut historiæ tradunt. *Inventus est in ea vir pauper et sapiens,* ut dicti Philosophi, quorum fuit proprium mundum spernere, et quasi vitam religiosam eligere, sicut Hieronymus scribit, et postea subditur in eodem libro, quod *liberavit urbem per sapientiam suam.* Concluditur ergo ex præmissis, consiliarios non debere excludi a politia. Eodem etiam modo nec rectores, cum sint caput universitatis civilis, ex quo totum corpus dependet.

CAPUT XII.

Refert etiam opinionem ejusdem quantum ad possessiones, quas in tres partes dividit; et in quo salvatur sua positio.

Sunt autem et alia, quæ dictus Hyppodomus posuit in sua politica, ut est de distinctione possessionum: quia in tres partes distinguebat possessiones totius regionis civitatis. Quasdam enim deputabat ad rem sacram, quæ scilicet divino cultui dedicabantur, ut sunt hodie bona ecclesiastica; quasdam autem assignabat communes, quæ bellatoribus dispensabantur; quasdam vero proprias, quæ agricolis debebantur. Artificibus vero nihil assignabatur, eo quod ex arte sufficienter vivere possent. Sed hæc divisio, etsi insufficiens videbatur in multis, in quantum tamen ad aliquid laudabilis erat, in eo videlicet quod divinæ reverentiæ deferebat. Quam quidem et jure naturæ et jure divino debemus: sic enim mos fuit apud antiquos Romanos, ubi viguit disciplina. Unde Gen., XLVII, scribitur, quod tota terra Ægypti, imminente fame, tempore Joseph, in servitute redacta est regis, præter terram sacerdotum, quæ videlicet sic erat dedicata Deo, quod alienari non poterat, sicut nec hodie possessiones Ecclesiæ, nisi multum legitimis casibus. Philosophus etiam refert in sua *Metaph.*, quod Ægyptii fuerunt de pri-

mis philosophiæ vacantibus, et præcipue in mathematicis artibus : cujus rationem assignat, quia gens illa sacerdotalis plus vacare permissa est, ex abundantia videlicet eorum quæ habebant ex possessionibus eis concessis, per quæ tollitur sollicitudo in quærendo victum. Et quamvis lex Mosaica prohibeat sacerdotibus inter fratres suos possessiones habere, plus tamen eisdem concessit, dum omnium civium possessiones in partem fructuum percipiunt, videlicet decimarum. Unde Malach., III, 10, scribitur: *Afferte*, inquit, *omnem decimationem, ut sit cibus in domo mea:* et de hoc, quasi de opere perfectæ justitiæ, se ille Pharisæus extollit in Luca : *Decimas*, inquit, *do*, videlicet sacerdotibus et Levitis, *omnium quæ possideo*. Rationabile etiam erat, quod Hippodomus de bellatoribus seu militibus ordinaverat, ut stipendia perciperent de bonis communitatis, sicut communitati deserviunt. Sic etiam romana respublica statuit, ut de publico ærario viverent. Quo quidem titulo dicit Joannes Baptista militibus, ut in Luca, III, 14, scribitur : *Estote* inquit, *contenti stipendiis vestris*. Et Apostolus in I epist. ad Cor., IX, 7 : *Quis*, inquit, *militat stipendiis suis umquam?*

Sed in hoc sua deficiebat politia, in quantum solis agricolis proprias assignabat possessiones, nisi forte hoc dicatur ratione agriculturæ, quia hic est proprius eorum actus : unde agricolæ proprias dicuntur possessiones habere quantum ad culturam, cæteri vero cives, quantum ad usum. Alias esse imperfecta politia et defectiva. Constat enim possessiones, ut dictum est supra in secundo libro, inter naturales divitias computari : quæ sic vocantur, quia homo ipsis naturaliter indiget ut necessariis humanæ vitæ, et propter ipsarum amœnitatem, ad refocillationem animæ : unde primus homo primo usus est eis divino mandato, quia collocatus est in paradiso, quem Dominus plantaverat diversis arborum generibus, ut operaretur et custodiret illum operatione quidem delectabili sine fatigatione, ut Augustinus exponit, VIII *Super Gen. ad litt.* De primis etiam filiis Adæ, videlicet Cain et Abel, historia Genesis narrat, quod prima ars, quam didicerunt, fuit gubernare divitias naturales, quia *Cain factus est homo agricola, Abel autem custos ovium :* in hoc volens ostendere, ipsas esse institutas ad indigentiam vitæ. Ergo non solis agricolis erant assignandæ possessiones, ut Hippodomus dicit. Ad perfectionem igitur politiæ requiritur, ut non solum agricolæ proprias habeant possessiones, sed etiam alii, nisi eo modo quo supra est declaratum ; et tanto amplius abundent, quanto in altiori culmine sunt constituti, ut supra de regibus est dictum, ut jam patuit ; ne forte ex nimia cura rerum temporalium distrahantur a rebus bellicis, vel ipsorum nimia amœnitate mollescant, quod cedit in politiæ non modicum detrimentum. Unde et ipse Hippodomus proprias eis auferebat possessiones, ut solis armis intenderent.

CAPUT XIII.

Ponit opinionem ejusdem circa judices et assessores politiæ, ubi divisionem facit multiplicem et notabilem circa ea quæ sunt agenda per judices.

Et quia Philosophus de dicto Hippodomo longum adhuc sermonem fecit circa suam politiam, et de ipsa multum est dictum, sub compendio accipienda est sua traditio, quæ restat. Omnium enim referre politias, cum quælibet civitas suam habeat et diversam, laboriosum esset scribere et fastidiosum audire. Illud autem in quo multum institit dictus Hippodomus fuit de judiciis, ut refert Aristoteles in II *Polit.* Primo quidem de judiciis respectu sui : quia omnia judicia ad tria reduxit, in quibus homines litigant, videlicet vel de damno rerum, vel de injuria in personam ; et hoc dupliciter, vel de offensa in verbo, vel de gestu, quod dehonorationem Aristoteles appellat, secun-

dum dictum Philosophum ; vel est de læsione sive percutiendo, sive vulnerando, quam Philosophus mortem vocat, quia ad mortem ordinatur, de quibus longus est sermo in jure civili : et hæc injustificationem vocat ibidem, quia contra justitiam exercentur. Distinguebat etiam de judiciis ex parte judicantium, quia ad duo genera referebat : videlicet ad patronum ordinarium ; secundum vero erat provocatorium, quod ipse principale vocat, in quo erat appellationis refugium : et istud, ut Philosophus narrat in II *Polit.*, volebat constitui ex senioribus electis civitatis, qui male judicata revocarent, quos Thusci antianos vel priores vocant, et ad hoc sunt inventi. Interdum autem est syndicus constitutus ad idem, sic nominatus quasi curam gerens politiæ, ne lædatur per injustitiam, ut faciunt collegiorum œconomi.

Item statuit dictus Hippodomus in sua politia, in utroque prætorio tam ordinario, quam principali, ut judicia fierent sine collectione sapientium, sed quilibet scriberet singillatim in pugillaribus de sententia ferenda suum consilium, quam ordinario, vel judici appellationis secreto porrigeret : cujus causam Aristoteles assignat, ne forte timore civium dejeraret, et declinaret à vero : quem modum hodie politiæ Thuscorum observant ponendo fabam, sive denarium in pyxidibus deputatis ad affirmativam vel negativam super rebus agendis pro republica, sive pro condemnando, sive pro absolvendo civem.

Item statuit idem Hippodomus in sua politia quasdam leges pietate plenas, et juri naturæ consentaneas circa quædam genera hominum. Primo quidem quantum ad sapientes, ut si ex eis aliquis ordinaret expediens civitati vel castro, honorem consequeretur juxta meritum operis, sicut factum est Joseph per Pharaonem, ut in Genesi scribitur, et sic accidit Mardochæo per Assuerum ; et hoc propter beneficia quæ uterque contulerat, unus quidem regioni, alter vero principi. Hoc idem etiam de bellatoribus præcipit, ut si aliqui eorum morerentur in bello ob defensionem patriæ et bonum civitatis, ipsorum nati acciperent cibum de ærario publico. In quo quidem romana respublica maxime conatum adhibuit victoriosos milites honorare sive in morte, sive in vita, ut historiæ tradunt ; sed præcipue in filiis, quia in eis, cum sit ipsorum similitudo, satis perpetuatur memoria, ut verum sit quod in Eccli., xxx, 4, scribitur : *Mortuus est enim et quasi non est mortuus : similem enim reliquit post se*, videlicet in beneficio adepto causa patris.

Item statuit quod totus populus, videlicet tam bellatores, quam artifices, quam etiam agricolæ, principem eligerent : nolebant enim principem per successionem, quemadmodum pro majori parte observant civitates Italiæ.

Item : statuit quod principes de tribus haberent curam præcipue, videlicet de rebus communibus, de peregrinis et orphanis : orphanos vocans omnes impotentes, qui non possunt sua jura consequi. Quod et lex divina specialiter præcipit, eo quod eosdem alii de facili lædunt propter impotentiam resistendi.

Ista sunt igitur quæ de politia tradit idem Philosophus. Et quamvis idem Philosophus in II *Polit.* ipsam reprehendat in multis, quæ disputabilia sunt in utramque partem, sicut actus humani, cum sint de materia contingenti ; multa tamen laudabilia scribit, et quæ cum politia Romana concordant, sicut infra videbitur. Et hæc de ipso in tantum ad præsens sint dicta.

CAPUT XIV.

De politia Lacedæmoniorum, quam reprehendit circa regimen servorum et mulierum, et circa bellatores.

Nunc igitur ad alias politias procedendum, quas Philosophus refert in prædicto libro secundo, ut Cretensium et Lacedæmoniorum, quæ claræ videbantur et ex fama regionis, et ipsa-

rum antiquitate, et earum auctore. Et licet in multis Aristoteles commendet politiam prædictam, multa tamen ibidem reprehendit. Primo quidem de remissione quantum ad servos, quia non ut subditos, sed ut amicos eos habebant, et inde lasciviebant, et efficiebantur elati, et concitabant rixas in confinibus Lacedæmoniorum contra tyrannos, ut de eis illud competeret, quod in Prov., XXIX, 21, dicitur: *Qui delicate a pueritia nutrit servum suum, postea illum sentiet contumacem.* Item, ibidem 19, dicitur: *Servus verbis non potest emendari, quia quod dicis intelligit, et respondere contemnit.*

Sed forte hoc non sine ratione contingit interdum, quando imminent pugnæ cum hostibus, quia tunc servi manumittuntur, eo quod audaciores sunt ad aggrediendum. Unde in III lib. Reg. scribitur, quod rex Achab per pedissequos civitatis ex mandato Dei Syriam percussit et fugavit. Propter quod historiæ romanæ tradunt, quod post conflictum ipsorum apud Cannas tanta fuit ipsorum strages, quod coacti sunt relegatos et proscriptos revocare, ac servos libertate donare, ex quibus aciem fecerunt ad defensionem Urbis. Quia ergo Lacedæmonii infestos habebant confines, ideo servos levius tolerabant. Lacedæmonii enim confines erant, ut ipse Aristoteles dicit, duabus regionibus, Arcadiæ videlicet et Mesenæ, item Thessalonicæ; ab alia autem parte Achaiæ et Thebæis, qui antiquitus multum viriles fuerunt. Reprehenduntur ergo Lacedæmonii, si populares, quos servos vocant, sustinent non refrænando eorum stultitias ex jam dicta causa; sed tolerari possunt, si confines sunt nimis infesti, ut dictum est supra: quia prædictis servis datur audacia ad invadendum et refrænandum malitiam hostium, et ex eadem causa dabatur libertas mulieribus, unde efficiebantur lascivæ. De hoc enim a Philosopho reprehenduntur, quod suas mulieres non restringebant a discursibus, quod mulieri est laqueus libidinis, ut de Dina accidit filia Jacob, sicut in Genesi, XXXIV, scribitur, quæ oppressa fuit a Sichem, filio regis Emor, quia sine custodia discurrebat per regiones. Unde in Eccli., cap. XXVI, 13, dicitur: *In filia non avertente se firma custodiam, ne, inventa occasione, abutatur se.* Ita et de Lacedæmoniis contingebat, quod vivebant voluptuose propter nimiam libertatem. Sed eos excusat Aristoteles propter ipsorum nimia bellorum exercitia, quæ habebant Lacedæmonii: unde uxores eorum cogebantur discurrere ad gubernationem familiæ; sed si alias sustinuissent ipsorum viri, mala erat politia.

Tertium autem, quod Aristoteles disputat de Lacedæmoniorum politia, est circa milites, utrum deberent uxores habere, vel mulieribus conjungi: quia, si hoc est, distrahuntur a pugna. Ex actu enim carnalis delectationis mollescit animus et minus virilis redditur, ut dictum est supra: et sententia est Platonis, ut Theophrastus refert, quod militaribus rebus intentis non expedit nubere. Sed Aristoteles istud reprobat dicto II libro, quia bellatores naturaliter sunt proni ad luxuriam. Causa autem assignatur in quodam libello, *De Problematibus*, translato de græco in latinum Frederico Imperatori. Sed Philosophus ibidem introduxit Hesiodi poetæ fabulam, quæ Martem cum Venere junxit: unde si abstineant a mulieribus, prolabuntur in masculos. Et ideo Aristoteles in hoc reprobat Platonis sententiam, quia minus malum est mulieribus carnaliter commisceri, quam in vilia declinare flagitia. Unde Augustinus dicit, quod hoc facit meretrix in mundo, quod sentina in mari, vel cloaca in palatio: « Tolle cloacam, et replebis fœtore palatium »: et similiter de sentina: « Tolle meretrices de mundo, et replebis ipsum sodomia ». Propter quam causam idem Augustinus ait in XIII *De Civit. Dei*, quod « terrena civitas usum scortorum licitam turpitudinem fecit ». Hoc etiam vitium sodomiticum ipse Philosophus, in VII *Ethicor.*, dicit

accidere propter vitiosam naturam et perversam consuetudinem: et horum etiam non est convenientiam vel inconvenientiam assignare, cum non sint per se delectabilia humanæ naturæ: unde medium virtutis ibi esse non potest. Et hoc concordat cum Apostolo, ad Rom. I, qui tales actus ignominiæ passiones appellat.

Quartum autem, quod Aristoteles reprehendit in Lacedæmoniorum politia, est de inæquali divisione successionum: quia unus civis quasi totam occupabat regionem, ex re videlicet pecuniaria, sicut sæpius accidit de fœneratoribus; alii vero cives expoliati fugiunt, et sic remanet politia nuda.

Item circa uxores, quia in bonis defuncti uxor ratione dotis duas occupabat partes, sicut accidit in Francia de medietate bonorum; residuum vero distinguebatur, seu distribuebatur hæredibus, et pro suis legatis. Sed quantumcumque toleretur apud Lacedæmonios de aliis civibus diminutio possessionum, quantum tamen ad bellatores sustineri non debet, quia per eos civitas conservatur in sua virtute. Hoc autem Aristoteles accidisse Spartiatis, hoc est Lacedæmoniis, dicit, quia ad nihilum sunt redacti propter dictam causam; cum tamen soliti essent habere decem millia bellatorum, quod non erat modicum apud veteres. Isti autem sunt illi Spartiatæ, de quibus agitur in II Machab. qui propter virilitatem animi cum Judæis et Romanis specialem habebant amicitiam.

CAPUT XV.

Reprehendit etiam dictam politiam quantum ad Leges filiorum et judicum, movens quæstionem, utrum pauperes sunt eligendi ad regimen politicum.

Est et aliud, quod reprehendit Aristoteles in dicta politia, de generatione videlicet filiorum. Statuerunt enim in sua politia ad provocandum cives, quod zelarent multiplicationem prolis, quod qui tres haberet filios, assumeretur ad dignitatem publicorum negotiorum; et qui quatuor, esset sine vectigali. Hoc autem erat causa depauperandi cives: unde fiebant impotentes ad invadendum hostes, et hoc fuit in eis causa dissensionis, unde regio diminuta est in virtute. Istud autem reprehensibile esse, in ratione fundatur, quia quod quis generet plures, non est virtutis, ex qua quis meretur præeminentiam, puta ut in bellando pro republica, quod est virtutis fortitudinis, vel in consulendo civitati, quod pertinet ad prudentiam, vel in regendo cives, quod pertinet ad justitiam, vel in conversando honeste cum eis, quod pertinet ad temperantiam. Sed quod in generando quis mereatur præmium in republica, hoc non est virtutis, quia etiam vilis homo potest habere virtutem generativam meliorem: unde quod in hoc honoretur, non est dignum, quia honor non debetur nisi propter virtutem, ut Philosophus dicit in I *Ethicorum*. In omnibus igitur actibus politiæ inter cives æqua debet esse ponderatio oneris et honoris, præter quam in prædictis, ut verum sit, quod dixit David, sicut in I Reg. scribitur, recuperatis spoliis de Siceleg, contra Amalecitas: *Æqua*, inquit, *erit portio euntis ad bellum, et remanentis ad sarcinas*. Et quamvis lex Mosaica sterili maledictione imprecetur, ut in Exod. et Deuter. est manifestum, et ad multiplicandam generationem plurium uxorum sit facta concessio; hoc non fuit ibi concessum, nisi ad virtutem, referendo ad cultum divinum, sicut Augustinus dicit *De Civitate Dei*.

Aliud autem, quod reprehendit Philosophus in Lacedæmoniis, unde ipsorum corrupta fuit politia, circa electionem judicum est, quia eligebantur pauperes, qui, egestate compulsi, corrumpebantur pecuniis a majoribus, et inde opprimebatur justitia, et exercebantur tyrannides. Comparatione ergo istius politiæ democratiam Philosophus

magis commendat : quia deficientibus in civitate hominibus virtuosis ad regimen, ex quibus constituitur principatus qui aristocratia vocatur, melius regitur per divites malos, ex quibus constituitur principatus qui appellatur democratia. Non ergo expedit politiæ pauperes assumi et cupidos ad judicandum. Unde narrant historiæ, quod duo viri per consules Romanos fuerant electi ad gubernandum Hispaniam, quorum unus nimis pauper, alter nimis erat avarus. Cumque delatio facta fuisset in Capitolio de ipsis, quia de hoc litigabant, Scipio Africanus de neutro consuluit, utrumque corruptorem definiens politiæ, sive cujuscumque regiminis, quia se habent ad civitatem velut sanguisugæ ad corpus humanum. Unde in Proverb., cap. xxx, 15, dicitur : *Sanguisugæ duæ sunt filiæ, dicentes : Affer, affer ;* quasi ad hoc sit principalis eorum intentio extorquere pecunias. Sed quid dicemus de Fabricio consule, qui pauperrimus fuit ? ut scribit Valerius Maximus. Item de Lucio Valerio ? de quo dictum est supra, qualiter in summa paupertate mortuus est.

Ad hoc autem distingui oportet de duplici indigentia, voluntaria scilicet, et necessaria. Voluntariam habuit Christus et sui discipuli ; et hanc habuit Fabricius et alius consul Romanus, qui, ut fideliter gubernarent rempublicam, divitias contempserunt. Maluit enim Fabricius divitibus imperare, quam locupletem fieri, ut dictum est supra de ipso. Hæc ergo non repellitur a regimine ; sed secunda necessaria : quia talis raro, vel numquam bene regit vel consulit, nisi suo appetitui vacuo satis detur. Cujus ratio, et differentia de utraque paupertate haberi potest ex diversitate finis. Finis autem paupertatis voluntariæ est bonum honestum, sive bonum virtutis ; finis vero necessariæ inopiæ est bonum utile, ad quod appetitus ejus est pronus. Hoc autem est, cujus gratia aliquid agitur, ut Philosophus dicit. Quidquid ergo agunt, qui talem habent indigentiam, ad hunc finem deducunt, ut suum impleant ventrem et bursam. Sed qui voluntariam, sicut contemptivi divitiarum, ordinant omnia ad virtutem : et ideo cum gubernant vel regunt cives, semper in eis bonum virtutis intendunt, quod est bonum humanum, ut idem Aristoteles dicit in I *Ethic.* Amplius autem : natura nihil frustra operatur, ut dicit Philosophus in I *De cœlo.* Appetitus vero ejus qui non habet divitias ex necessitate, et non voluntate, semper tendit ad habendum divitias. Si ergo non consequitur, erit frustra : et ideo natura appetitus ad hoc impellit, sicut refugiens vacuum, quod sustinere non potest. Ergo difficile est vitare, ut non insequatur quocumque modo ad habendum divitias. Periculosum est igitur politiæ, sive reipublicæ pauperem assumi ad consulatum, sive ad judicatum, ut Philosophus dicit, nisi quando paupertas est placida : quia tunc est resecata cupiditas, quæ omnium malorum est radix, ut scribit Apostolus. Talis enim indigens ad regimen politiæ est optimus, de quo in Ecclesiaste, cap. ix, scribitur, quod *inventus est vir pauper et sapiens, qui liberavit urbem per sapientiam suam,* nulla videlicet cupiditate impeditam.

CAPUT XVI.

Redit adhuc super politiam Lacedæmoniorum quantum ad ipsorum regem, reprobans modum quem tenebant circa ipsum, ostendens inconvenientia quæ sequebantur ex hoc.

Post hoc autem et super Lacedæmoniorum regimen est agendum. Volunt enim historici, ut Justinus Hispanus, magnus gestorum scriptor, dictam civitatem habuisse regem, et ipse Aristoteles in II *Politic.* hoc affirmat, quod rex esset respectu regionis et provinciæ, sicut in Urbe contingit. Hoc etiam videmus in multis partibus Europæ occidentalis et borealis, quod regem habent, et quælibet civitas suas leges et

politiam, puta Francia, Hispania, Gallia et Germania. Lacedæmonii igitur, qui Spartiatæ sive Spartani, regem habuerunt, in quibus Catellus regnavit, cujus Lycurgus, ut tradit idem Justinus, in pupillari ætate curam suscepit, ut in Cretensi politia patebit. Circa quod quidem regimen regis Spartiatarum seu Lacedæmoniorum procedit Philosophus in *Polit.* reprehendens ipsum de multis. Primo, de provisione regis, quia non sustinebant occasione inventa, quod regimen esset perpetuum. Sed nec etiam ad vitam modum rectorum politicorum servare volentes, quod in præjudicium non modicum videbatur esse regiminis: quia in hoc enervabatur ipsorum potestas, et subditis dabatur occasio resiliendi a legibus observandis; et sic non poterant ipsorum reges facere viros perfectos et virtuosos. Propter quam causam, licet dictus Philosophus non faciat mentionem, historiæ tamen tradunt Lacedæmonios fuisse gentem indomabilem, nisi quod per dictum Lycurgum fuit morum maturitate ac præclaris legibus regulata, de quibus infra dicetur. Sequebatur etiam istud inconveniens, quod si quando civitas legatos mitteret, ut ipse Philosophus dicit, ad aliquam civitatem, vel provinciam, sive regionem, cum quidam ex eis pugnarent pro rege, quidam autem hostes forent, cognoscebatur ipsorum dissensio: unde minus erant cari, et de sua legatione raro reportabant intentum.

Et advertendum, quod quamvis consules in Urbe annuales essent, ut dictum est supra, et assignata causa est, sicut et magistratus Athenis; tamen non sic erat faciendum de rege, immo si non sit perpetuus, valde periculosum est civibus. Dictum est enim supra, quod hæc est differentia inter regem et rectorem politicum, quo alter, videlicet politicus, solis legibus suæ civitatis populum judicat; regalis vero princeps ultra leges quas invenit, vel ante statuit, opportunis temporibus legibus, quas in pectore defert, utitur pro meliori exitu sui regiminis ac suæ gentis salute. Si ergo tales principes ad tempora regnent, contingit ipsos ad judicandum esse præcipites, sive contra cives, qui de ipso amovendo fuerunt solliciti, sive alicujus rei adipiscendæ cupidine, vel ut amicis præstent gratiam, quam, si regnassent, non fuissent facturi. Quantum autem ad primum habemus exemplum illius, qui dixit in Luc., XIX, 27, exponendo, ut littera sonat: *Verumtamen inimicos illos, qui noluerunt me regnare super se, adducite huc, et interficite ante me.* Hoc eodem modo, ut historiæ tradunt, Herodes occidit multos ex nobilibus Judæorum, qui conabantur sibi regnum auferre. Quantum autem ad secundum, exemplum assumi posset de villico iniquitatis in eodem Evangelio: quod extendi potest ad omnem gradum regiminis, quia gerunt vicem dominorum in terra, quod et principes orbis faciunt in respectu Dei. Cum enim timent amoveri ab officio, de ærario publico dominii sui jugiter sibi amicos copulant. Ex quibus omnibus manifestum est, quod maximum est periculum alicui temporali rectori conferre regendi arbitrium in faciendo justitiam. Sed si dominium est perpetuum, rector curabit de subditis sicut de re propria, ad quam quotidie et continuo sollicitatur quasi ad suas divitias naturales, et ad indeficientem thesaurum. Propter quod sic ipse eos gubernat, sicut pastor gregem, sicut hortulanus plantam, quorum qualiscumque læsio eis efficitur scandalosa.

CAPUT XVII.

Ex eadem causa ponit quædam in dicta politia Lacedæmoniæ reprehensibilia, quæ erant materia dissensionis in populo.

Inerat etiam quædam consuetudo talibus dominis in politia Lacedæmoniorum ex eadem causa trahens forte originem, quia tales principes de republica non curabant ut in eorum solemnitatibus et ostentationibus primum

fierent exactiones in populum: unde gravati pauperes seditionem concitabant, et sic enervabatur politia. Propter quod, ut de publico fieret ærario, Philosophus, in II lib. *Polit.*, magis commendat: quam quidem consuetudinem dicit in Creta fuisse, sive legem constitutam. Exactiones enim, sive vectigalia multiplicata in populo, nisi pro urgenti causa, ut puta pro conservatione civitatis vel regionis, ipsam conturbant, et sunt in ea causa dissensionis et litis. Ex hac etiam eadem ratione sequebatur aliud inconveniens, quod navalis princeps distinguebatur ab ipsa, ex qua sequebatur divisio animorum, et per consequens dissensio politiæ: quod non accidisset, si fuisset princeps perpetuus, quia quicumque fuisset dux civitatis, fuisset ei subjectus. Facit autem mentionem de navali bello, quia Lacedæmonii multum dominabantur mari. Concluditur etiam ex eodem forte malam esse politiam prædictorum, quia viri militares non assumebantur, qui essent fortes virtute, videlicet fortitudinis, quæ est una de principalibus inter quatuor, qua cives exponunt se morti pro republica, sicut Regulus apud Pœnos; sed habebant dicti milites, sive principes partem virtutis, quam Philosophus increpat in sua *Politica*. Distinguit enim Aristoteles in III *Ethic.* duplicem fortitudinem. Quarum alteram hic tangit, quæ militaris dicitur, quæ solis viribus innititur corporis; et hanc Philosophus vocat partem virtutis, sive fortitudinis, quia requiritur interdum in vera fortitudine. Alia est quæ gratia reipublicæ se exponit, et non cedit, neque fugit periculis excrescentibus, de qua Seneca dicit in libro *De Dei providentia:* « Fortissimos, inquit, sibi pares fortuna quærit. Ignem experitur in Mutio, paupertatem in Fabricio, exilium in Rutilio, tormenta in Regulo, venenum in Socrate, mortem in Catone »; et de qua etiam dicitur in I Machab. II, 66, per Mathathiam de filio: *Judas, inquit, fortis viribus a juventute sua sit vobis princeps, et ipse aget bella populi;* pro qua hostibus, gratia reipublicæ non cedens, sed pro ea dissolutus corde in cæde oppressus occubuit.

Prima autem fortitudo est imperfecta, secunda autem perfectissima virtus. Assumere igitur ad bellandum sive principem, sive quemcumque militem, qui non sit fortis secunda fortitudine, non est bonæ politiæ: quia sæpius tales convertuntur in tyrannos, vel periculis cedunt, ut dictum est supra. Item: ex eadem causa, quia videlicet princeps non perpetuus erat, nec ad vitam contingebat, non erant in politia Lacedæmoniorum expensæ communes pro bellatoribus; et inde sequebatur quod experti milites non gerebant bella populi propter defectum stipendiorum, quibus respublica providere non poterat; sed exponebantur idiotæ, id est inexperti, plebeji videlicet, et amatores pecuniarum: et hoc Aristoteles reprobat in dicto libro, quia sæpius erant causa ruinæ populi. Hæc igitur de politia lacedæmonica in tantum dicta sufficiant.

CAPUT XVIII.

Hic declarat de politia cretensi, et differentia ejus ad lacedæmonicam, de auctoribus dictæ politiæ, et de legibus Lycurgi.

Pertractat etiam dictus Aristoteles in dicto libro de politia Cretensium, quam dicit traditam a Lycurgo, fratre regis Lacedæmoniorum, cui nomen Polybita, patre Catilli, ut Justinus refert: item a Minoe rege ejusdem insulæ, qui fuerunt primi legum inventores in Græcia: ad quas discendas profectus est Pythagoras, ipsasque Cretenses perdocuit, sicut idem tradit Justinus: de quibus etiam duobus Philosophus in præfato libro mentionem facit. Et licet diversæ historiæ de Lycurgo diversimode loquantur, nos tamen relationi ejusdem Justini magis insistimus, quia præclarissimus fuit historiarum scriptor antiquus: et hinc forte contigit Lacedæmonios cum Cretensibus eamdem habuisse

politiam ; unde Philosophus dicit Lacedæmonios in hoc imitari Cretenses, quasi ab ipsis leges habuerint.

Licet igitur in multis conveniant, differunt tamen quantum ad convivia et festivitates, quia fiebant de communi ærario apud Cretenses, quod dabatur ab incolis de fructibus, et pecoribus quæ offerebantur in sacrificiis in his quæ ad Deos pertinent : quo modo inventæ sunt decimæ.

Alia differentia erat de mulieribus, quia Lacedæmonii zelabant multiplicationem prolis, Cretenses non tantum.

Tertia differentia erat de agricultura, quia terras Lacedæmoniorum colebant servi, terras vero Cretensium colebant incolæ, per quos oblationes fiebant jam dictæ.

Quarta differentia erat, quia apud Cretenses eligebantur consules, sive sapientes, quos Bosmoym, id est ornatos senes vocabant, non de omnibus, sed de majoribus, et erant plures numero; sed Lacedæmonii de omnibus, quos Ephoros dicebant, id est procuratores reipublicæ, sed pauciores : et hoc quidem Aristoteles magis commendat, quod minor erat occasio concitandi turbam.

Ratio autem dissensionis apud Cretenses, quia olim habuerunt regem, de quo dictum est supra ; sed tempore Aristotelis non habebant nisi ducem, quem dicti sapientes eligebant : unde, quia populus numquam habebat electionem, fomentum erat invidiæ, et per consequens odii. Sed Lacedæmonii etsi haberent regem secundum beneplaciti tempus, eligebatur tamen a sapientibus, assumptus de omnibus gradibus civium : et hoc videbatur consonum rationi, ut consensu totius consilii assumpti ad regimen populi fieret rex, ut hodie communiter faciunt civitates Italiæ. Sic enim civitatis nomen importat, quæ est secundum Augustinum, I *De Civitate Dei*, hominum multitudo, aliquo societatis vinculo colligata: unde civitas, quasi civium unitas. Cum ergo nomen civitatis omnes cives includat, rationabile quidem videtur ad regimen ejus de singulis generibus civium debere requiri, prout exigunt merita singulorum, ac civilis regiminis status. Politia ergo Lacedæmoniorum quam Cretensium in hoc melior videbatur.

In multis igitur convenientes dictæ regiones, ut Philosophus tradit, in aliquibus tamen differebant eo modo quo dictum est supra. Et hæc de politia Cretensium sufficiant quantum ad sententiam Aristotelis.

Sed quia de Lycurgo mentionem facit, quod historia de suis legibus narrat, congruum videtur hic interserere. Tradit enim Justinus, hunc Lacedæmoniis et Cretensibus scripsisse canones, ad quos observandos sub juramento Lacedæmonios obligavit usque ad reditum suæ peregrinationis, quam ad templum Apollinis simulabat, ibidem consulturus de ipsorum salute. Dictus ergo legislator in Cretam se transtulit, ibique moriens, suasque leges eisdem tradens, ossa sua in mari ajctari præcepit, ut suis juribus daret æternitatem, quibus ipse primum documentum operis dedit. Leges igitur quas tradidit sub compendio idem Justinus refert. Primo quidem auri argentique materiam sustulit populo. Legendi senatum, vel creandi quos vellet magistratus potestatem permisit. Fundos omnium æqualiter inter eos divisit, ut æquata patrimonia neminem potentiorem altero redderent. Convivari omnes publice jussit, ne cujusquam divitiæ, vel luxuria in occulto essent. Juvenibus vero non amplius una veste toto anno vestiri permisit, nec aliquem cultius quam alterum progredi, nec epulari opulentius. Emi singula non pecunia, sed compensatione mercium jussit. Pueros puberes non in forum, sed in agrum duci mandavit, ut primos annos non in luxuria, sed in opere agerent et labore, nihil eos causa somni sustinere, vitam sine pulmento degere : neque prius in urbem redire quam viri facti forent, jussit. Virgines sine dote nubere voluit, ut uxores non pecuniæ causa eligerentur, strictiusque viri sua matrimonia coërcerent, cum nullis fræ-

nis dotis tenerentur. Maximum honorem non divitum et potentum, sed senum esse statuit; nec usquam terrarum locum honoratiorem quam senectuti statuit.

Hæc igitur sunt leges politiæ Lycurgi, de quibus Philosophus mentionem non facit, et de quibus disputare quales sint, longus esset sermo, et ideo omittitur ad præsens; non tamen contradicunt his quæ a Philosophis dicta sunt de ipso.

CAPUT XIX.

Hic declarat de politia Chalcedoniorum, qualiter famosa fuerit: et in quo conveniebant Lacedæmonii et Cretenses cum ipsis, et in quo differebant.

Sed et de politia Chalcedoniensi nunc est agendum, quam Aristoteles multum commendat, dicens istas tres politias Lacedæmoniorum, Cretensium et Chalcedoniorum apud Græcos magis fuisse famosas, quia magis ordinatæ fuerunt secundum virtutem. Est autem Chalcedonia civitas in Thracia sita, ubi celebratum fuit concilium quartum sexcentorum triginta Episcoporum sub Leone I, præsente Marciano principe, quod non fuit sine magna copia regionis facultatem habere ad provisionem tantæ multitudinis prælatorum. Hujus ergo politiam Aristoteles in II *Polit.* præfert cæteris, quamvis præcedentes duæ eidem plurimum sunt propinquæ: cujus quidem perfectionis et bonitatis Aristoteles tria signa subjungit. Unum, quia officiales ejusdem vivebant ordinate, et sua tranquille exequebantur officia cum quadam stabilitate morum. Secundum vero, quod inter eos in ministerio reipublicæ satis videbatur esse concordia, nec umquam est ibi concitata seditio talis, unde dignum esset in scripturis, vel quocumque modo de ipsa facere mentionem. Tertium autem argumentum suæ bonitatis sumit Philosophus ex quieto dominio. Numquam enim inter eos surrexit sive dominus, sive nobilis, sive cujuscumque potentiæ, qui ibidem tyrannidem exerceret. Subjungit autem Aristoteles communitatem quam habebant Lacedæmonii cum Chalcedoniis, sed Chalcedonii excellentiori modo. Primo quidem in conviviis et festis, quæ fiebant in demonstrationibus honorabilium personarum, quæ faciebant utrique per contributionem; sed Chalcedonii honestiori modo, quia sine oppressione pauperum. Secundum autem in quo conveniebant, erat electio seniorum et regis; sed in hoc differebant, quia Lacedæmonii assumebant quoscumque de populo, quos Ephoros vocabant, et erant pauci, ad quos pertinebat electio regis; sed Chalcedonii plures eligebant et ex melioribus, quos et Aristoteles principes appellabat, et erant in Chalcedonia centum quatuor: quos ideo principes nominat propter virtutem sui regiminis, in quo nemo melius principatur. Istos eosdem Philosophus genisios, id est honoratos, nuncupat: quorum officium erat et assistere regi, et ipsum eligere. Item in hoc differebant a Lacedæmoniis, quia non eligebant de quocumque genere, nec ex indifferentibus, sed ex eligibilioribus secundum virtutem: cujus rei causam assignat Aristoteles, quia de vili loco assumpti ad principatum, ut pluries lædunt politiam, et læserunt aliquando Chalcedoniam, juxta illud Poetæ:

Asperius nihil est humili cum surgit in altum.

Unde et in Eccle., x, 5, scribitur, quasi hoc sit in magnum detrimentum regiminis: *Est*, inquit, *malum, quod vidi sub sole, et quasi per errorem egrediens a facie principis, positum stultum in dignitate sublimi, et divites sedere deorsum. Vidi servos in equis, et principes ambulare quasi servos super terram.* Item: non semper eligebant de eodem genere, quia natura deficit sæpius in successu suæ prolis; sed assumebant Chalcedonii ubicumque reperirent meliorem, sive principem, sive genisios, id est honoratos senes, et in hoc imitabantur politiam aristocraticam, quæ est

principatus ex paucioribus et virtuosis: quod quidem verum erat apud Chalcedonios, quia rex cum aliquibus hominibus honoratis et virtuosis tractabat quæ agenda erant in civitate, non requisito populi consensu, ut de Romanis scribitur in I Machab., quod consilium agebant trecentum viginti de multitudine, ut quæ digna sunt gerant.

Quamvis autem istud rex posset cum prædictis honoratis, interdum tamen requirebat populum de quibusdam agendis, et licitum erat populo consentire, vel non, ita ut locum non haberet, nisi fuisset acceptum, postquam fuisset propositum populo; et tunc reducebatur status politiæ ad principatum democraticum, quia hæc fiebant in favorem gentis plebejæ. Aliquando vero committebatur aliquid paucis, et tunc principatus oligarchicus vocabatur. Eligebantur enim quinque ex divitibus, quos Aristoteles pentacontarchos appellat, ad quos pertinebat illos centum quatuor assumere honoratos, sive genisios: et fuit proprium politiæ Chalcedoniorum: quem modum hodie observant civitates Italiæ et præcipue Tusciæ. Hic etiam ritus servatus fuit in Urbe toto tempore quo consulatus duravit. Primo enim creati sunt consules, qui erant duo, postea dictator et magister equitum, ut historiæ tradunt, ad quos pertinebat totum civile regimen; et sic principatu aristocratico regebatur. Ulterius inventi sunt tribuni in favorem plebis et populi, sine quibus consules et alii prædicti regimen exercere non poterant; et sic adjunctus est democraticus principatus. Processu vero temporis senatores acceperunt regendi potestatem, licet senatores primo a Romulo sint inventi. Divisit enim totam civitatem in tres partes, in senatores, milites et plebem: et tunc existentibus regibus, in urbe tenebant locum senum, qui erant in Lacedæmonia, qui Ephoros dicebantur, sive in Creta, quos Bosmoym appellabant, sive in Chalcedonia, quos nominabant Genisios, ut supra dictum est. Et quia senatores cum primis erant in multitudine, ideo tunc principatus Romanorum politicus dicebatur. Quando vero corrumpebatur politia per potentiam aliquorum, puta tempore quo exorta sunt bella civilia, tunc regebatur oligarchico principatu. Hæc pro tanto sunt dicta ad ostendendum regimen Græcorum multum concordare cum nostro etiam tempore Aristotelis.

CAPUT XX.

Quomodo Aristoteles tradit in politia Chalcedoniorum documentum de electione principis, utrum dives vel pauper sit eligendus, et qualiter pauper virtuosus sustentari debeat; et utrum uni principi competant plura dominia.

Tradit etiam documentum idem Philosophus in dicta politia Chalcedoniorum quantum ad electionem, ut non arte, vel fortialiter eligant, sed virtuosos: quia contingit aliquando talem sortem super pauperem cadere, cujus principatus est periculosus: quia, ut ipse dicit, et supra est ostensum, impossibile est egentem bene principari, ac legitime negotiis publicis posse vacare. Propter necessitatem enim inhiat lucris, et resilit a virtute, nec sibi ipsi vacare potest, ut quiescat animus, seu, ut dicit Salustius de antiquis Romanis, sit animus in consulendo liber. Tradit etiam documentum Philosophus, quod et Chalcedoniæ dicit contigisse in sua politia, ut si quando reperiretur pauper qui foret virtuosus, ad tollendam occasionem ne se lucris immergat illicitis, ut respublica ei provideat in necessariis: unde et in omni regimine sunt instituta stipendia sive de ærario publico, ut Augustinus dicit *De verbis Domini*, ne forte dum sumptus quæritur, prædo grassetur; sive de bonis cujuslibet sub regimine constituti, ut sunt tributa et vectigalia, quæ dominis debentur quodam jure naturæ, sicut probat Apostolus ad Rom., cap. XIII, 6: *Ideo*, inquit, *tributa præ-*

statis: ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum servientes, Item, in I ad Cor., cap. IX, 7: *Quis,* inquit, *militat stipendiis suis umquam? Quis pascit gregem et de lacte ejus non manducat?*

Sed tunc movetur quæstio, quam Aristoteles tangit in dicta *Polit.*: utrum ad principatum semper dives elegi debeat: quia in hoc datur materia, ut homines sint amativi pecuniarum quocumque modo, eo quod natura humana semper est appetitiva honoris, ut scribit Maximus Valerius. Ad quod ipse Philosophus multa dicit comparans oligarchiam ad aristocratiam: quia secundum primum principatum eligitur dives, juxta secundum semper assumitur virtuosus. Sive ergo pauper, sive dives, dummodo vivat secundum virtutem, assumendus est in vera politia. Sed minus periculum est de divite, quia instrumenta sibi adsunt humanæ vitæ, per quæ honeste suum potest officium exequi, salva tamen justitia subditorum. Multa alia scribit Philosophus de politia Chalcedoniensi, comparans ad invicem principatus: duo tamen concludit reprehensibilia de ipsis Chalcedoniensibus. Unum, quod sustinebant principem plures principatus habere, quod Aristoteles reprobat, ostendens multo melius esse, vel dignius plures esse, vel convenire ad unum principatum, quam quod unus habeat plures. Ratio autem hujus ex verbis Philosophi haberi potest ibidem, quia in diversis principatibus actus unius per alium impeditur: unde dat istud principium, ex quo argumentum assumitur, quod ab uno unum opus optime perficitur, cujus rei gratia duo ponit exempla. Unum de fistulizantibus, sive cytharizantibus et chorearíis, quia in opere sibi contrariantur, et in instrumentis. Fistula enim, sive cythara requirit hominem intelligentem in melodiis, et manus agiles et subtiles. Sed chorearius nihil horum requirit, quia sufficit homo etiam rusticanus cum manibus crabrosis. Ita et de diversis contingit dominis quod contrariantur sibi invicem, sicut fistulans chorearío. Aliud exemplum introducit de nautico bello et campali: quia non est conveniens ut utrobique sit unus rector, cum non habeant similes actiones. Alius est enim modus pugnandi in campo, et alius in aquis, et alia instrumenta requirit campale bellum, et alia navale, et per consequens alias actiones. Unde concluditur, inconveniens esse unum dominum habere plura dominia, et ea bene posse gubernare propter contrarias actiones et instrumenta. Amplius autem: et virtus est debilis in agente, quia vix homo sufficit ad sui regimen. Durum est enim ut qui nescit tenere moderamina vitæ suæ, judex fiat alienæ, ut Gregorius ait. Multo ergo difficilius est habere multa regimina propter causas jam dictas.

CAPUT XXI.

De politia Pythagoræ, quam didicit a prædictis philosophis Minoe et Lycurgo, et quomodo totus suus conatus ad hoc fuit, assuefacere scilicet homines ad virtutes.

Præter dictas autem politias, quas Philosophus tangit in sua *Politica*, invenitur una philosophica, de qua Aristoteles mentionem non facit, videlicet Pythagoræ, qui ipsum præcessit per duas homines ætates, a quo nomen philosophi exordium habuit, ut scribit Maximus Valerius. Non est enim ausus se nominare sapientem, neque se in numero septem sapientum computare, qui ipsum præcesserant; sed se philosophum appellavit, id est sapientiæ amatorem. Hic, ut tradit Justinus Hispanus, cum peragrasset Ægyptum ad perdiscendos siderum motus originemque mundi, inde regressus, Cretam et Lacedæmoniam profectus est ad cognoscendum leges Minois et Lycurgi, de quibus suam fundavit politiam. Sed præter leges jam dictas, idem Justinus hoc de ipso scribit, quod Crotonam veniens, populum in luxuriam lapsum sua auctoritate ad usum frugalitatis revocavit. Laudabat quotidie

virtutem, et vitia reprimebat, casumque civitatum hac peste perditarum enumerabat. Tantum quoque studium ad frugalitatem perdiscendam multitudini persuasit, ut aliquos ex eis luxuriatos fuisse incredibile videretur. Tradit etiam Tullius de ipso, quod quibusdam harmoniis vitia in hominibus extinguebat luxuriæ. Unde dicit, quod Tauromitanum juvenem quemdam libidine flagrantem, cum audivisset Pythagoras ad ostium amicæ meretricis insanire, jussit psalterium spondæum canere, et sic eum ad sanam mentem revocavit. Matronarum quoque separatarum a viris doctrinam, et puerorum a parentibus frequenter habuit, ut de ingressu religionis frequenter contingit ex ignito sermone prædicationis, vel ex virtuosa operatione et excellenti vita doctoris. Docebat autem nunc hos pudicitiam, nunc illos modestiam, litterarumque studium. Ut matronæ aureatas vestes cæteraque dignitatis suæ ornamenta deponerent, velut quædam luxuriæ instrumenta, omniaque in Junonis ædem deferrent, eidemque consecrarent suadebat, asserens matronarum vera ornamenta pudicitiam fore. Hic autem cum annos viginti esset Crotonæ, Metapontum se transtulit, ibidemque decessit: cujus tanta fuit admiratio, ut de ejus domo templum facerent, ipsumque pro deo colerent. Scribit etiam Hieronymus de ipso, *Contra Jovinianum*, quod filiam habuit tantæ pudicitiæ, ut virginitatem servans, choro simul virginum jam præesset, easque castitatis instruxit doctrina. Per quod apparet quod in sua politia ad hoc tota sua ferebatur intentio, suusque conatus, ut homines traheret ad vivendum secundum virtutem, quod et Aristoteles in *Politica* docet: quin etiam omnis vera politia corrumpitur, si ab hoc fine declinetur.

CAPUT XXII.

De documentis Pythagoricis sub figuris et ænigmatibus traditis, et de duobus Pythagoricis fidelissimis amicis.

Tradit etiam Hieronymus ubi supra quasdam leges Pythagoricas ob conservationem suæ politiæ sub quibusdam paradigmis et parabolis more antiquorum traditas: « Fugienda, inquit, sunt modis omnibus et abscindenda, languor quidem a corpore, imperitia ab animo, luxuria a ventre, a civitate seditio, a domo discordia, et in commune a cunctis rebus intemperantia ». Pythagoricorum etiam sunt ista: « Amicorum omnia esse communia, et amicum se alterum esse »: in quo maxime fuit eorum conatus. Unde narrat Maximus Valerius de duobus Pythagoricis, seu Pythagoræ discipulis, Damone et Pythia, quod tam fidelem inter se junxerunt amicitiam, quod cum alterum eorum Dionysius tyrannus morti adjudicasset, et is tempus ab eo impetrasset, ut, priusquam periret, profectus domum res domesticas ordinaret, alter vadem pro altero se tyranno dare non dubitavit. Approprinquante autem diffinita die, nec illo redeunte, cum unusquisque tam temerarium sponsorem stultitiæ damnasset, is nihil se amici constantiam metuere prædicabat. Eodem itaque momento, eademque hora per Dionysium constituta, qui eam acceperat, supervenit. Admiratus tyrannus amborum animum, supplicium remisit, eorumque fidei se conjungi desiderans, eos, ut ipsum in societate suæ amicitiæ reciperent, rogavit. Scribit etiam Hieronymus alia documenta, seu leges, quas Pythagoras in sua tradidit politia: duorum videlicet temporum maxime curam habere, mane videlicet et vespere, id est eorum quæ acturi sumus, et eorum quæ gessimus. Post Deum veritatem colendam, quæ sola homines proximos Deo facit. Refert etiam Hieronymus super Ecclesiast., Pythagoricam fuisse doctrinam, ut homines scholastici usque

post quinquennium taceant, postea vero eruditi loquantur. Item : alia documenta et leges de ipso reperiuntur sub ænigmatibus tradita, quæ Hieronymus narrat, *Contra Jovinianum :* « Stateram, inquit, ne transilies » ; id est ne prætergrediaris justitiam. « Ignem gladio ne foveas », id est, iratum et tumidum animum verbis maledicis ne lacessas. « Coronam minime carpendam », id est leges urbium observandas. « Cor non comedendum », id est mœrorem de animo expellendum. « Per viam publicam ne ambules » ; id est, ne multorum sequaris errores. « Hirundinem in domo non habeas », id est garrulos et verbosos in tua societate non suscipias : et multa alia documenta, vel his similia leges, quæ in sua politia prædictus Philosophus tradidit, magis ordinata ad regimen animæ, quam corporis; qua regulata, corporalia facilius disponuntur.

Et hæc ad præsens de diversorum politiis dicta sufficiant. Nunc vero de vera vita politica, sive per Philosophum tradita, sive per alios sapientes, in sequentibus est agendum.

—

CAPUT XXIII.

In quo consistat perfecta politia, ex qua accipitur felicitas politica: scilicet quando partes politiæ sunt bene dispositæ, et sibi ad invicem correspondent.

Quia vero cum de politia agitur, ad civitatem refertur, modus agendi de ipsa ex qualitate civitatis dependet. « Civitas autem, ut Augustinus dicit in I *De Civit. Dei*, est hominum multitudo aliquo societatis vinculo colligata, quæ vera virtute beata redditur ». Hæc autem definitio a sententia Philosophi non discordat, qui in perfecto politiæ regimine felicitatem ponit politicam, ut ex I *Etymolog.* patet. Virtus enim, qua rector politicus civitatem gubernat, architecta est respectu cujuslibet aliarum virtutum, quæ sunt in civibus : quia cæteræ virtutes civiles ordinantur ad istam, sicut ad militarem equestris et sagittaria. Et ideo in operatione ejus, cum sit virtus suprema, consistit felicitas politica, ut Philosophus videtur velle in commemorato jam libro. Sic enim de vera et perfecta politia contingit, quemadmodum de corpore bene disposito, in quo vires organicæ sunt in perfecto vigore. Et si virtus suprema, quæ est ratio, cæteras dirigat inferiores potentias, et ad suum moveantur imperium, tunc insurgit quædam suavitas et perfecta delectatio virium in alterutrum, quam harmoniam vocamus : unde Augustinus dicit in III *De Civitate Dei*, quod « respublica sive civitas bene disposita melodiæ vocibus comparatur, in qua diversis sonis proportionatis ad invicem, fit cantus suavis et delectabilis auribus » : quæ proprie fuit in statu innocentiæ regulata ex virtute originalis justitiæ præter actum divinæ cognitionis : unde causabatur contemplativa felicitas, et etiam modo secundum quamdam participatam virtutem in viris perfectis, ut nihil velint nisi quod regula mandat rationis, et quod Deo placet. Et ex hac quidem ratione motus fuit Philosophus, assimilare rempublicam seu politiam naturali et organico corpori, in quo sunt motus dependentes ex uno movente, sive ex duobus, ut sunt cor et cerebrum ; et tamen in qualibet parte corporis est operatio propria primis motibus correspondens et in alterutrum subministrans : unde hoc corpus divini muneris beneficio animari asserit, et quod summæ æquitatis, nutu Dei agitur moderamine rationis : quod et Apostolus confirmat in I ad Cor., ostendens *totam Ecclesiam esse unum corpus distinctum in partibus, sed unitum vinculo charitatis.* Ad veram igitur civilitatem sive politiam requiritur, ut membra sint conformia capiti et ad invicem non discordent, et sint omnia sic disposita in civitate, ut jam est dictum.

Amplius autem : in causis et causatis, et moventibus et motis, ita videmus, quod est debita proportio ipsorum ad

invicem quantum ad influentiam : quia inferiora moventur secundum superiorem motum, et superiora movent quantum est inferiori conveniens, cum natura non deficiat in necessariis. Si igitur talis est ordo superiorum ad inferiora, et e converso in qualibet natura creata, multo magis esse debet in natura intellectuali, quanto perfectior est inter entia. Si ergo talis dispositio suavitatem facit contemplando, multo magis operando. Et hinc Pythagorici moti fuerunt in cœlestibus corporibus ponere melodiam, ut Philosophus dicit in II *De cœlo*, propter ordinatos motus quos habent, et indeficibiles, unde insurgit summa suavitas : et quia ipsa fore dicebant animata, ex hac parte eisdem dabant felicitatem. Ergo sic politice vivere perfectam et felicem vitam facit.

Præterea : ordo est « parium disparriumque rerum, sua cuique tribuens dispositio », ut Augustinus dicit, XVIII *De Civit. Dei* : per quam definitionem habemus diversum gradum in politia, tam in executione officiorum, quam in subjectione, sive obedientia subditorum : unde tunc est perfecta socialis congregatio, quando quilibet in suo statu debitam habet dispositionem et operationem. Sicut enim ædificium est stabile, quando partes ejus sunt bene sitæ, sic de politia contingit, quod firmitatem habet et perpetuitatem, quando quilibet in suo gradu, sive rector, sive officialis, sive subditus debite operatur, ut suæ conditionis requirit actio. Et quia ibi nulla est repugnantia, consequenter ibi erit summa suavitas et perpetua firmitas status : et hoc est proprium felicitatis politicæ, ut Philosophus tradit. Hos autem tales rectores civitatis, sive politiæ pro conservando in pace populo, describit nobis in Exod., c. XVIII, Jethro cognatus Moysi : *Provide*, inquit, *de plebe viros potentes, in quibus sit veritas, et qui oderint avaritiam, et constitue ex eis tribunos, et centuriones, et quinquagenarios, et decanos, qui judicent populum omni tempore*. Et postea subdit : *Si hoc feceris, implebis imperium Domini, et præcepta ejus poteris sustinere, et omnis hic populus revertetur in pace ad loca sua* : quasi omnia subsistant in quadam suavitate mentis, et pace temporis, ex quibus insurgit felicitas hominis, si tales sint gubernatores reipublicæ quales hic ordinantur. Tales et Salustius dicit fuisse rectores Romanos : unde respublica ex parva facta est magna, quia « in eis fuit domi industria, foris justum imperium, animus in consulendo liber, neque libidini neque delicto obnoxius » : in quibus tales actus virtuosi regiminis nobis traduntur, unde perfecta et felix ostenditur politia.

CAPUT XXIV.

Dividit politiam tripliciter, et unamquamque partem prosequitur, et primo qualiter in partes distinguitur integrales secundum opinionem Socratis et Platonis.

Nunc igitur de his in specie est agendum, in quæ, sive in quas partes civilitas, sive politia dividitur. Quas quidem oportet accipere vel respectu totius civilitatis, cui partes integrales respondent ; vel respectu sui regiminis, aut ut ad negotia ordinatur bellica : quia secundum hanc divisionem diversa sortiuntur vocabula a diversis historiarum scriptoribus et auctoribus legum.

Quantum autem ad primum modum tradendi divisionem, accipere possumus superius tactam, quæ est Socratis et Platonis, qui totam politiam in quinque colligebant partes : in rectores scilicet, consiliarios, bellatores, artifices et agricolas. Aliam autem, quæ est Romuli primi principis urbis Romæ : qui, ut historiæ referunt, divisit multitudinem sui populi in tres partes, videlicet senatores, milites et plebem. Politia vero Hippodomi per tria genera hominum dicebatur et ipsa constitui, per bellatores, artifices et agricolas, ut supra est traditum. Harum autem quælibet sustineri potest, et rationem habet.

Prima enim, quæ quinque hominum genera comprehendit, satis videtur conveniens. Si enim vires animæ consideremus, quarum respectu nostra attenditur indigentia, unde accipitur constituendi civitatem necessitas, manifestum est dictam divisionem esse sufficientem. Patitur enim homo indigentiam respectu partis intellectivæ, ut possit vivere secundum virtutem, propter quod est sibi provisa directio in agendis : ad quod ordinatur consiliativa, quæ ponitur a Philosopho inter intellectuales virtutes. Unde in Eccli. XXXII, vers. 24, scribitur : *Fili*, inquit, *sine consilio nihil facias, et post factum non pœnitebis*. Et ideo in republica, sive in politia consiliarii sunt optima pars ejus : propter quod a Plutarcho comparantur oculo, qui inter partes corporis est nobilior. Indiget etiam refrænativa concupiscentiæ, sive affectivæ, quæ inordinata est, ut ipse Philosophus tradit, unde ipsas ægritudines in VII *Ethic.* appellat : et inde necessarii sunt rectores ad corrigendum hominum malitiam; propter quod et Apostolus dicit, quod *non sine causa gladium portat, vindex in iram ei qui male fecit*. Ex qua ratione institutæ sunt leges per principes et rectores, ut per Philosophum patet, et ipse Apostolus in Epistola ad Galat., cap. III, 19 : *Lex*, inquit, *propter transgressores posita est;* et iterum (I Tim., I, 9) : *Justo non est lex posita*. Sunt etiam et aliæ indigentiæ humanæ vitæ, quæ respondent aliis potentiis animæ, ut est tegumentum, ornamentum et nutrimentum. Duo quidem prima indigentiam supplent partis sensitivæ hominis ; quod artificum est officium sive in ædificiis, sive in vestimentis, sive calceamentis, sive quibuscumque aliis artificialibus rebus, quæ aspectum, vel auditum, vel odoratum, sive tactum delectant, vel eisdem conferunt supplementum. Sed ad indigentiam supplendam humanæ vitæ quantum ad nutrimentum, quod respondent parti vegetativæ, ordinantur agricolæ sive in pane, sive in vino, sive in fructibus, sive in gregibus, sive in armentis, sive in volatilibus, quæ omnia de jure ad civitatem per agricolas deferuntur et transportantur. Bellatores autem congrua sunt pars politiæ, ordinata quidem contra impulsores aliarum partium, et ad ipsarum munimen. Ad hoc enim constituitur miles in civitate, ut se pro sua patria contra hostes opponat : unde ad hoc juramento astringuntur cum ad gradum militarem ascendunt, pro republica non recusantes mortem, ut in Policrato traditur, ubi de sacramento militis agitur. Est ergo bellator in republica necessarius, et pars præcipua politiæ ; quia ejus officium est assistere principi pro exequenda justitia, ut dicitur in commemorato libro, et fideliter et constanter contra hostes pugnare pro conservanda patria : et sic non solum parti politiæ, sed toti, militaris gradus in republica singulariter est fructuosus.

Ex quibus omnibus manifeste patet sufficientia politiæ Socratis et Platonis quantum ad partes ejus.

CAPUT XXV.

Hic ostendit sufficientiam partium integralium politiæ quas Hippodomus tradit et Romulus.

Sed et de duobus aliis modis jam dictis adhuc divisio tolerari potest : quia comprehenduntur cum prima, cujus sufficientia est jam ostensa. Et quidem in divisione Romuli cum de senatoribus agitur, rectores accipimus politicos et sapientes eis adjunctos, sive assessores, sive quoscumque alios jurisperitos. Plus enim principes politici sunt consiliativi quam regales vel imperiales ; sicut et de Romanis scribitur, I Machab. VIII, quod *consulebant quotidie trecentos viginti de multitudine, ut quæ digna sunt gerant*. Cujus ratio esse potest, quia regimen politicum solis roboratur legibus, ut dictum est supra ; regale vero, sive imperiale, etsi legibus gubernetur, in casibus tamen opportunis, ac gerendis

quibuscumque negotiis regimen consistit in arbitrio principis : quia pro lege habetur quod principi placuerit, ut jura definiunt. Concludendum est igitur, in dominio politico consiliarios maxime fore necessarios, quos in nomine senatorum includimus : unde Isidorus dicit in II *Etymolog.*, quod senator a consulendo et tractando est dictus, qui sic se habet ut consulat, et nulli noceat ; unde et Augustinus, *De Civ. Dei*, senes inter senatores connumerat. Comprehendimus etiam in nomine senatoris rectores, sicut idem Isidorus tradit in prænominato jam libro ex verbis Salustii dicentis, quod Senatores patres vocati sunt propter diligentem curam regiminis. Nam sicut patres filios, ita illi rempublicam gubernabant. Patet igitur quod in nomine senatorum, quos Romulus distinxit a militibus et plebejis, etiam rectores et consiliarios comprehendit, quos Socrates et Plato in sua *Polit.* posuerunt distinctos. Sed in nomine plebis artifices et agricolas accipere possumus, quia utrumque genus de gente plebeja accipitur. Et apparet, quod divisio multitudinis in civitate per præfatos philosophos a divisione quam fecit Romulus non discordat.

De distinctione tamen Hippodomi jam præfati videtur esse dubium : quia nulla fit ibidem mentio de consiliariis et rectoribus, nec ad partes reduci valent per dictum Philosophum assignatas, cum actus et naturæ ipsarum penitus sint diversa. Sed si attendimus ad ea quæ ad civilitatem ejus sunt tradita quæstio facilius solvitur. Pertractat enim de judicibus et assessoribus, ubi circa ipsos suam ponit distinctionem, et nos ex ea possumus accipere consiliarios et rectores : de quibus pro tanto mentionem non facit cum de partibus agit politiæ, eo quod illas partes solum assumit, quæ ad indigentiam referantur corporalis vitæ : unde et sua positio quantum ad substantiam a prima, videlicet Socratis et Platonis, non videtur differre. Hæc igitur de partibus politiæ, ex quibus constituitur, dicta sufficiant.

Unum tamen de eis adhuc considerandum videtur, de bellatoribus videlicet, quia omnes politiæ de ista parte faciunt mentionem ; cujus quidem rationem habere possumus a Vegetio, *De arte militari*, in fine I libri, quia « omnes regiones et civitates per bellatores in suo sunt conservatæ vigore, et quod respublica diminuta est per dissuetudinem bellandi in urbe, post primum bellum Punicum per annos viginti in pace vitam deducens ; unde Romanos ubique victores sic enervavit, ut in secundo bello Punico Annibali pares esse non possent. Tot itaque consulibus, tot exercitibus amissis, tunc demum ad victoriam pervenerunt, cum exercitium militare condiscere potuerunt », et postea concludit : « Semper ergo legendi exercitandique sunt juniores. Utilius enim constat suos erudire armis, quam alienos mercede conducere ». Necessarii igitur sunt bellatores omni tempore in republica, tum pro pace civium conservanda, tum pro incursu hostium evitando : quorum considerato fructu in republica amplior eis inter cives confertur honor, tamquam magis necessariis ad conservationem politiæ, et propter periculum cui se pro ipsa debent exponere. Propter quod eisdem solis dabatur victoriosis corona. Hinc est quod in Policrato assimilantur manui, quæ secundum Aristotelem in II *De anima*, est organum organorum. Jura etiam ipsos milites ampliori decorant privilegio inter omnes civiles sive in testamentis, sive in donationibus, seu in quibuscumque negotiis, sed præcipue dum sunt in castris, ac suum exercent officium.

CAPUT XXVI.

Agit ulterius de aliis partibus politiæ respectu regiminis, ubi verba exponuntur diversorum officialium.

De partibus autem politiæ respectu regiminis, quia romana respublica magis ordinem præcipuum tenuit, et post Tarquinium expulsum a regno gradus offi-

cialium ponitur ab historiarum scriptoribus, de ipsis specialiter tamquam aliorum exemplaribus est agendum. Narrant enim primo, consules institutos, Brutum videlicet, qui maxime egerat ut expelleretur Tarquinius, et Tarquinium Collatinum maritum Lucretiæ : sic dicti vel a consulendo civibus, vel a regendo cuncta consilio ; quos mutandos ideo elegerunt per singulos annos, ut dictum est supra, ut nec insolens diu maneret, et moderatior cito succurreret. Propter hoc autem duo pares erant, quia unus rem civilem, alter vero rei militaris curam gerebat. Processu autem temporis, id est quinto ab ejectis regibus anno, inventa est dictatura, occasione habita alicujus novitatis in urbe. Dum enim gener Tarquinii ad vindicandum regis injuriam magnum congregasset exercitum contra civitatem, ad confortationem gentis nova instituta est dignitas, quam dictaturam appellarunt, major potestate ac imperio consulatu. Item, tempore excellentior, quia de quinto in quintum annum ipsorum expirabat officium, consulatus autem per annum. Hi dictatores magistri a populo vocabantur, quam dignitatem ferunt historiæ habuisse Julium. Eodem etiam anno tradunt magistrum equitum institutum, qui dictatori obsequebatur. Dictator autem primus, ut scribit Eutropius, fuit Lamius, sed magister equitum Spurius Cassius. Sexto autem anno, quia consules nimis gravabant plebem, a populo instituti fuerunt tribuni, sic dicti, ut tradit Isidorus lib. IX *Etymolog.*, eo quod jura populo tribuant : quem locum in civitatibus Italiæ tenent antiani, ordinati ad defensionem gentis plebejæ. Sed advertendum hic, quod senatores semper fuerunt ex quo sunt a Romulo instituti : unde tradunt historiæ, quod quia consules cum senatoribus populo erant infesti, inventi fuerunt tribuni in favorem plebis.

Sunt autem et alia nomina officialium Urbis, de quibus historiæ faciunt mentionem, sed præcipue Isidorus libro IX *Etym.*, videlicet censores, patritii, præfecti, prætores, patres conscripti, proconsules, exconsules, censorini, decuriones, magistratus et tabelliones, de quibus omnibus sub compendio est dicendum. Censoria autem dignitas apud veteres Romanos erat, quæ apud modernos est dignitas judicialis : censere enim judicis est. Dicuntur etiam censores patrimoniorum, ut tradit idem Isidorus, a censu æris appellati, quod est officium specialis curæ in civitate, sive in tutoribus dandis, sive auctoribus, sive curatoribus, vel quibuscumque causis et negotiis pupillorum et viduarum, vel etiam rebus patrimonialibus dividendis. Sed patritii ideo dicuntur, quia sicut patres filiis, sic illi cives romanæ reipublicæ curam gerebant, qualis fuit domus Fabia, de qua dictum est supra. Patritiatus igitur non erat officium in republica, sed quædam paterna reverentia populi ad aliquam progeniem civitatis pro zelo politiæ romanæ quem gerebant : unde et jura gentium patritiatum omni eminentiæ, sive principatui præferunt, sicut pater omni curæ tutoriæ. Præfecti autem dicti sunt, eo quod prætoria potestate præsint, unde et prætores idem quod præfecti dicuntur. Importat enim tale officium omnimodam factionem quasi præcipuus sit operator et executor justitiæ. Scriptura tamen sacra ad exteriores refert actiones, ut in principio Exodi, v, 6, scribitur, quod *præcepit Pharao præfectis operum et exactoribus populi, dicens : Nequaquam ultra dabitis populo paleas ad conficiendos lateres.* Hi autem et prætores vocabantur ex prosecutione justitiæ. Patres autem conscripti appellabantur senatores ratione officii. Ut enim refert Isidorus, cum Romulus ipsos instituit in decem curias, ipsos eosdem elegit, et nomina eorum præsenti populo in tabulas aureas contulit, atque inde nominati sunt patres conscripti, quos etiam in tres ordines distinxit. Primi vocabantur illustres, secundi spectabiles, tertii autem clarissimi : quorum verba exponere longum esset. Proconsules autem dicti sunt coadjutores consulum quasi proje-

cti, sive adjecti consulibus ; nec consulatu fungebantur simpliciter, sicut nec procurator curatoris sive actoris ; vel proconsul dicebatur assessor, qui vice consulum judicabat. Exconsul vero dicebatur consul amotus ab officio, peracto vicis suæ anno, unde exconsul quasi extra consulatum existens. Habebat tamen aliqua fastigia sui consulatus sive alicujus immunitatis, sive alicujuscumque signi eminentiæ, per quod cognoscebatur fuisse consul. Censorini autem minores judices dicebantur, ad actus censoriæ curiæ vel regiminis deputati, de qua dictum est supra, quasi inferiores censores. Sed decuriones ad omnem actum curialis officii: sic dicti, ut dicit Isidorus, quia sunt de ordine curiæ, et quia officium curiæ administrant: sic vocatus est Joseph ab Arimathæa, nobilis videlicet decurio, ac vir justus et bonus, qui pro Domino nostro Jesu Christo mercatus sindonem, officiosissimam et reverendissimam contulit sepulturam. De magistratu autem in fine superioris libri satis est declaratum.

Nunc autem agendum est de altero officio et infimo cujuscumque regiminis, quod est tabellio : sic dictus, ut tradit Isidorus, quoniam portitor sit tabellarum et susceptor, in quibus acta geruntur sive reipublicæ, sive personæ privatæ. Idem etiam et scriba publicus vocatur, quia ea solus scribit gesta quæ publica vocantur, quem et jura gentium servum publicum appellant.

Restat autem de uno solo nomine dignitatis diffinire quantum ad regimen politiæ, quod scipio appellatur : quod quidem secundum proprietatem vocabuli baculus dicitur, cui quasi ad sui ducatum innititur et sustentatur, quo pater Cornelii Scipionis indiguit. Hunc autem patrem tradunt historiæ fuisse cæcum, unde cum baculo, sive scipione veniebat in forum. Ad hujus igitur similitudinem filius ejus Publius Cornelius, quia sustentavit rempublicam contra Annibalem et Carthaginem, vocatus est Scipio ; et quia totam Africam subjugavit Romanis, dictus est Scipio Africanus ad differentiam alterius Scipionis, nepotis ejus, qui Hispaniam devicit, et vocatus est Lucius Cornelius Numantinus, a Numantia, quam subjecit ac prostravit. Scribit etiam Augustinus, I *De Civit. Dei*, tertium fuisse Scipionem, qui et Nasica est vocatus, frater majoris Scipionis, qui ne Carthago destrueretur prohibuit, asserens ipsam esse medicinam Romanis. Ex his igitur propter probitatem tantorum virorum considerato principio, unde nomen Scipionis ortum habuit, scipionem legislatores vocarunt virgam, quam princeps portat in manu cum sceptro quasi semper victoriosus, ut ille magnus Scipio fuit. Unde narrat Isidorus in XVII *Etymologiarum*, quod triumphantes purpuram palliatam, et togatam habebant vestem, et scipionem cum sceptro gerebant in manu ad imitationem victoriæ Scipionis.

Hæc igitur de nominibus dignitatum respectu regiminis in tantum sint dicta.

CAPUT XXVII.

Hic declarat de partibus politiæ quantum ad bellatores, quos distinguit secundum triplicem considerationem.

Sed et de partibus ordinatis ad bellum, quæ sunt partes politiæ, et eidem necessariæ, ut superius est probatum, congruum videtur tradere : quæ quidem bene dispositæ pulchritudinem et decorem causant, et delectationem generant : ex quo etiam ingens cordis augmentum, audacesque reddunt animos ad arduorum aggressum. Unde Salomon in Canticis, VI, 3, exercitum dispositum ad bellandum pulchritudinis sponsæ assimilat et decori : *Pulchra*, inquit, *es et decora, filia Jerusalem, terribilis ut castrorum acies ordinata.* Sic enim pulchritudo allicit, ut extasim faciens nihil aggredi timeat vel formidet ; quod in excessivis amantibus maxime est manifestum. Ita etiam de acie bene ordinata contingit, et ideo ipsam terribilem vocat, sive ad pulchritudinem sponsæ, sive

ad aciem referens ex causa jam dicta. Propter quod non immerito de dictis partibus est agendum, quia ad ornatum faciunt politiæ. Et quia homo in bello præcipue regimine indiget propter difficilem et terribilem actum quem exercet, inde opportunum videtur in castris exercitum dividere in numerum certum, cuilibet assignando ducatum, per quem regatur et dirigatur ad pugnandum cum hostibus. Quem quidem accipere possumus a Vegetio, in I lib. *De re militari*, ubi exercitus dividitur in legiones : in quo dicit duas sufficere cuilibet duci vel consuli. Legionem dividit in decem cohortes ; sed cohors prima numero et merito antecedit. Nam genere quidem et litterarum instructione viros electissimos quærit, ut idem tradit Vegetius : quod pro tanto dicit, ut castra magis confidant, si tanti viri in prima exponantur acie, et quia maxime requiritur sapientia, ubi periculum totius dependet exercitus. Hæc autem cohors aquilam suscipit signum præcipuum Romanorum castrorum, et totius legionis insigne : quod et imperatoribus posterioribus est relictum. Cujus quidem ratio assignari potest, quia, ut idem dicit Vegetius, militaris romana disciplina primas acies faciebat alares : inter omnes autem avium alas aquilinæ sunt fortiores. Vel aliter dici potest, quod ideo signum aquilæ eis traditur ex præeminentia, videlicet in mundo, quantum ad dominium, propter cœlestem et divinum effectum, quem implorare debent continue, ut faciebat ille princeps Judas Machabæus, qui in pugnando auxilium de cœlo petebat : quod præcipue eis competit propter periculum cui se committunt, vel quia merentur apud Deum ut sint victoriosi, eo quod morti se exponunt pro populo. De qua aquila dicitur in Ezechiele, XVII, 3, loquente de Nabuchodonosor Orientis monarcha : *Aquila grandis, magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis et varietate, venit ad Libanum, et tulit medullam cedri*. Post hoc subdit Vegetius numerum primæ cohortis, quam millenariam vocat, eo quod mille centum pedites in ea sunt, equestres autem centum triginta sex. Cæteras autem vocat quinquagenarias, quia in qualibet ponit quingentos quinquaginta quinque pedites, equestres autem sexaginta sex, ut quilibet eques certum numerum peditum habeat. Disponit etiam in quinta cohorte milites fortiores, quia sicut prima dextrum tenet cornu, ita et quinta sinistrum. Multa alia dicit ibi Vegetius, quæ enumerare nimis esset longum, et verba ejus tamquam inusitata modernis temporibus majori indigerent expositione. Hæc autem tantum ad præsens sufficiant.

Quod si multitudo populi in politia sub certis limitibus in gradu et numero disponitur quantum ad sui directionem, multo magis in castris, in quibus maxima et periculosissima est difficultas regiminis, tum ex parte operis quod eis incumbit, quia ad finem terribilium ordinatur, quod est mors ; tum ex parte hostium qui infestant. Unde sicut in Exod., XVIII, 21, consulitur Moysi a cognato suo Jethro, ut onera divideret per officia diversa in judicando populum, ubi ait : *Provide viros potentes,... et qui oderint avaritiam, et constitue ex eis tribunos, et centuriones, et quinquagenarios, et decanos, qui judicent populum :* ita et Judas Machabæus cum infestaretur ab hostibus, sua castra divisit, in eodem numero constituendo duces, per tribunos videlicet, centuriones, pentacontarchos et decuriones : qui quidem numerus satis proportionatus est militibus ad distinctionem exercitus : unde unus in altero continetur, ut facilior sit ad conjunctionem unius cum altero, cum bellandi necessitas hoc requirit. Distinctio vero, quam facit Vegetius ex dispositione acierum, attenditur cum campale bellum ordinatur, licet etiam ipse cohortes ad centurias reducat et decurias ex certis causis, et rationibus.

CAPUT XXVIII.

Hic declarat de nominibus ducum et de numero cohortum, et quid significat unumquodque.

Sed quia de nominibus agitur ducum, videndum est de ipsis prout Scriptura sacra denominat, et Romana respublica, ac moderni describunt. Et primo quidem de tribuno: quod quidem nomen dicit Vegetius ex tribu originem habere, quia præerat militibus quos Romulus elegerat, qui ex tribu originem traxerunt. Isidorus autem in IX *Etymolog.* dicit, quod tribuni dicti sunt, quod plebejis jura præbent: unde in favorem eorum sunt instituti proconsules. Alibi vero dicitur quod tribuni dicebantur qui mille militibus præerant, quos Græci χιλίαρχος appellant, sicut centuriones a centum militibus sunt nominati. De quinquagenariis, sive pentacontarchis, quod idem est, Vegetius mentionem non facit; sed Scriptura sacra in præfatis jam libris et in IV lib. Reg., quos ad imprecationem Heliæ juxta eorum meritum flamma combussit. Sed decanos, sive decuriones, sic dictos, quod decem militum curam habent in castris, Vegetius sub uno conturbernio et uno papilione disponit.

Nomina vero generalia multitudinis armatorum ad pugnandum dispositæ hæc sunt: videlicet exercitus ab exercitio, sive ab exercitando dictus, utrumque enim in prædicta requiritur multitudine: vocantur et castra, a castitate dicta, ut tradit Isidorus, eo quod ibi debet castrari libido. Subtrahebantur enim deliciæ a castris, cum incumberet hostium pugna, ut Vegetius scribit: unde castra filiorum Israel devicta fuerunt a Madianitis, quia fornicati sunt cum filiabus eorum, ut scribitur in Numer. Propter quod in Deuter. scribitur, quod Dominus ambulabat in medio castrorum Israelitici populi, ut sint castra eorum sancta, nihilque in eis appareat fœditatis. Vel castra dicebantur propter munitionem exercitus in aggeribus et vallibus, ac aliis clausuris fortissimis, quibus Romani principes utebantur cum invadebant hostes. Propter quod fossores, fabri, ac latomi assumebantur ad militarem disciplinam, ut haberent in promptu artifices necessarios ad tuitionem exercitus.

Est et aliud nomen, per quod et multitudo pugnatorum exprimitur, videlicet legio, ab electione dicta, ut tradit Isidorus, eo quod milites in ea contenti eligebantur ab aliis tamquam magis experti. Quædam autem alia nomina sunt partium legionum, sive exercitus, quæ a Vegetio traduntur in II lib., et ab Isidoro lib. IX, ut manipulus, qui est numerus ducentorum militum, sic dictus quod mane hostes impeteret, sive quod pro signo manipulos stipulæ, sive alicujus herbæ ferret secum, de quibus Lucanus:

Convocat armatos ex templo ad signa [maniplos.

Alii vocantur velites, a volitando dicti, propter suam agilitatem. Romana enim respublica quosdam juvenes agiles habebat in militia legionum, qui cum invaderent hostes, consedebant post equitum terga, tunc subito desilientes de equis turbabant hostes. Tales autem milites Annibali, ut scribit Isidorus, multum fuerunt infesti, per quos elephanti ejus in majori parte sunt interempti: qualis fuit ille Eleazarus, de quo traditur in I Machab., quod exiliens in medium legionis contra castra regis Antiochi bestiam invasit elephantinam loricatam loricis regis, ipsamque bestiam occidit. Est et aliud genus armatorum, quod acies nuncupatur ab acuitate dicta, ut Isidorus dicit, quod audaciam importat in aggrediendo hostes, de qua Scriptura sacra sæpius mentionem facit: unde et de una tribu Israelitici populi scribitur in Paralipom., quod egrediebantur ad pugnam in acie provocantes contra hostes. Aliud etiam nomen est, quod cuneus appellatur quasi coitus, quod est in unum collecta multitudo ad pugnandum, et maxime ne-

cessarius in bellando; de quo in Deuter. dicitur, quod unusquisque suos cuneos præparabit ad bellum: a quo forte conostabulus vocabulum trahit apud modernos usitatum, quasi caput cunei stabilis, hoc est constantis et fortis. Est et aliud nomen novum apud Tuscos de prima cohorte, et quasi ejusdem Romanæ cohortis similitudinem gerens, qua censu, genere, litteris, forma, virtute pollentes milites innitebantur, ut dicit Vegetius, cui tribunus præerat armorum scientia, virtute corporis, ac morum honestate præcipuus, quam trapellum dicunt, ad perforandum acies hostium appellata: hoc enim verbum trapellationis importat. Sed et de officialibus castrorum multa tradit Vegetius in I lib., sed hæc, quæ dicta sunt sub compendio, ad præsens sufficiant, quantum pertinet ad politiæ tractatum in hoc quarto libro.

Restat ulterius de principatu œconomico, hoc est de regimine domus, quod est patrisfamilias: qui quidem materiam habet omnino distinctam ab aliis principatibus. Et ideo congruum videtur hoc per se opus componere, distinguendo per libros sive tractatus, et sua capitula, prout natura facti requirit: qua in re Philosophus eumdem modum tenet. Et ultimum de virtutibus quæ requiruntur ad partes regiminis in quocumque genere, sive sint subditi, sive rectores, sive principes, sive subjecti fideles; quia sic requirit ordo doctrinæ in arte vivendi, et non simul ac mixtim tractare de ipsis, ut quidam fecerunt: quia hoc est impedire intellectum discentis, et est contra normam dicentis.

Explicit opusculum Divi Thomae Aquinatis de regimine principum ad regem Cypri.

DE REGIMINE JUDÆORUM

AD DUCISSAM BRABANTIÆ

(*Edit. Rom. Opusc. XXI*)

Excellentiæ vestræ recepi literas, ex quibus et piam solicitudinem circa regimen subditorum vestrorum, et devotam dilectionem quam habetis ad fratres nostri ordinis plenarie intellexi, Deo gratias agens qui vestro cordi tantarum virtutum semina inspiravit. Quod tamen in eisdem a me requirebatis literis, ut vobis super quibusdam articulis responderem, utique mihi difficile fuit : tum propter occupationes meas, quas requirit operatio lectionis : tum quia mihi placeret, ut super his requireretis aliorum consilium magis in talibus peritorum. Verum quia indecens reputavi ut vestræ solicitudini neglegens coadiutor inveniar, aut dilectioni ingratus existam, super propositis articulis vobis ad præsens respondere curavi absque præjudicio sententiæ melioris. Primo ergo vestra requirebat excellentia, « Si liceat vobis aliquo tempore, et quo exactionem facere in Judæos » : ad quam quæstionem sic absolute propositam responderi potest, quia licet, ut jura dicunt, Judæi merito culpæ suæ sint, vel essent perpetuæ servituti addicti, et sic eorum res terrarum domini possint accipere tamquam suas : hoc tamen servato moderamine, ut necessaria vitæ subsidia eis nullatenus subtrahantur. Quia tamen oportet nos honeste ambulare etiam ad eos qui foris sunt, ne nomen Domini blasphemetur, ut Apost. fideles admonet suo exemplo, ut sine offensione simus Judæis, ac Gentibus et Ecclesiæ Dei ; hoc servandum videtur ut, sicut jura determinant, ab eis coacta servitia non exigantur, quæ ipsi præterito tempore facere non consueverunt : quia ea, quæ sunt insolita, magis solent animos hominum perturbare. Secundum igitur hujusmodi rationis sententiam potestis secundum consuetudinem prædecessorum vestrorum exactionem in Judæos facere, si tamen aliud non obsistat. Videtur autem, quantum conijcere potui, circa hoc dubitatio vestra augeri ex his quæ consequenter inquiritis, quod Judæi terræ vestræ nihil videntur habere nisi quod acquisierunt per usurariam pravitatem : unde consequenter quæritis, si liceat aliquid ab eis exigere, cum restituenda sint sic extorta. Super hoc ergo sic respondendum videtur, quod cum ea quæ Judæi per usuras ab aliis [extorserunt], non possint licite retinere, consequens est ut, si etiam vos hæc acceperitis ab eis, non possetis licite retinere, nisi forsan essent talia quæ a vobis, vel antecessoribus vestris hactenus extorsissent. Si qua vero habent quæ extorserunt ab aliis, hæc ab eis exacta illis debetis restituere, quibus Judæi restituere tenebantur : unde si inveniuntur certæ

personæ a quibus extorserunt usuras, debet eis restitui, alioquin debet in pios usus secundum consilium diœcesani episcopi, et aliorum proborum, vel etiam in communem utilitatem terræ, si necessitas immineat, vel exposcat communis utilitas, erogari : nec esset illicitum, si a Judæis exigeretis talia de novo, servata consuetudine prædecessorum vestrorum, hac intentione, ut in prædictos usus expenderentur.

Secundo vero requirebatis, si peccaverit Judæus, utrum sit pœna pecuniaria puniendus, cum nihil habeat præter usuras. Respondendum videtur secundum prædicta, quod expedit eum pecuniaria pœna puniri, ne ex sua iniquitate commodum reportet. Videtur etiam mihi quod esset majori pœna puniendus Judæus, vel quicumque alius usurarius, quam aliquis alius, quantum pecunia, quæ aufertur ei, minus ad eum noscitur pertinere. Potest etiam pecuniariæ alia pœna superaddi, ne hoc solum ad pœnam sufficere videatur, quod pecuniam aliis debitam desinit possidere. Pecunia autem pœnæ nomine ab usurariis ablata retineri non potest, sed in usus prædictos debet expendi, si nihil aliud habeant quam usuras. Si vero dicatur, quod ex hoc principes terrarum damnificantur, hoc damnum sibi imputent, utpote ex negligentia eorum proveniens. Melius enim esset ut Judæos laborare compellerent ad proprium victum lucrandum, sicut in partibus Italiæ faciunt, quam quod otiosi viventes solis usuris ditentur, et sic eorum domini suis reditibus defraudentur. Ita enim et per suam culpam principes defraudarentur reditibus propriis, si permitterent suos subditos ex solo latrocinio, vel furto lucrari. Tenerentur nam ad restitutionem ejus quodcumque ab eis exigerent.

Tertio quærebatur, si ultro offerant pecuniam, vel aliquod encenium, an recipere liceat. Ad quod respondendum videtur, quod licet recipere, sed expedit quod sic acceptum reddatur his quibus debetur, vel aliter, ut supra dictum est, expendatur, si nihil aliud habeant quam usuras.

Quarto quæritur, si plus accipitur a Judæo, quam ab eo Christiani requirant, quid sit de residuo faciendum. Ad quod patet responsio ex jam dictis. Quod enim Christiani minus requirunt, potest esse propter duo. Vel quia forte Judæus aliquid habebat præter usurarium lucrum, et in tali casu licet nobis illud retinere servato moderamine supradicto : et idem videtur dicendum, si illi extorserint usuras eis qui postea bona voluntate donaverunt, cum tamen Judæi prompte se offerrent ad restituendum usuras. Vel potest contingere, quod illi, a quibus acceperunt, sunt sublati de medio vel per mortem, vel in terris aliis morantes ; et tunc ipsi debent restituere. Si tamen non apparent certæ personæ quibus restituere teneantur, procedendum est ut supra.

Quod autem de Judæis dictum est, intelligendum est et de cavorsinis, vel quibuscumque aliis insistentibus usurariæ pravitati.

Quinto quærebatis de balivis et officialibus vestris, si liceat eis officia vendere, vel mutuo ab eis accipere aliquid certum, donec tantum recipiant ex officiis. Ad quod dicendum videtur, quod quæstio ista duas difficultates habere videtur : quarum prima est de officiorum venditione. Circa quam considerandum videtur, quod Apost. dicit, quod multa licent, quæ non expediunt. Cum autem balivis et officialibus vestris nihil committatis nisi temporalis officium potestatis, non video quare hujusmodi officia non liceat vobis vendere, dummodo talibus vendatis, de quibus possit præsumi, quod sint utiles ad talia officia exercenda, et non tanto pretio venumdantur officia, quod recuperari non possint sine gravamine vestrorum subditorum. Sed tamen talis venditio expediens non videtur. Primo quidem, quia contingit frequenter quod illi, qui essent magis idonei ad hujusmodi officia exercenda, sunt pauperes, ut emere non possint ; et si etiam sunt

divites illi qui meliores sunt, talia officia non ambiunt, nec inhiant ad lucra ex officio acquirenda. Sequitur igitur quod ut plurimum illi officia in terra vestra suscipiant, qui sunt peiores, ambitiosi, et pecuniæ amatores; quos etiam probabile est subditos vestros opprimere, et vestra etiam commoda non sic fideliter procurare. Unde magis videtur expediens, ut bonos homines et idoneos ad suscipiendum vestra officia eligatis, quos etiam invitos, si necesse fuerit, compellatis: quia per eorum bonitatem et industriam majora accrescent vobis et subditis vestris, quam de prædicta officiorum venditione acquirere valeatis: et hoc consilium dedit Moysi ejus cognatus. *Provide*, inquit, *de omni plebe viros sapientes et timentes Deum, in quibus sit charitas, et qui oderint avaritiam: et constitue ex eis tribunos, et centuriones, et quinquagenarios, et decanos qui judicent populum omni* tempore. Secunda vero dubitatio circa hunc articulum esse potest de mutuo. Circa quod dicendum videtur, quod si hoc pacto mutuum daret, ut officium accipiant, absque dubio pactum est usurarium, quia pro mutuo accipiunt officii potestatem: unde in hoc datis eis occasionem peccandi, et ipsi etiam tunc tenerentur resignare officio taliter acquisito. Si tamen gratis officia dederitis, et post ab eis mutuum acceperitis, quod de suo officio possint recipere, hoc absque omni peccato fieri potest.

Sexto quærebatis, si liceat vobis exactiones facere in vestros subditos Christianos: in quo considerare debetis, quod principes terrarum sunt a Deo instituti non quidem ut propria lucra quærant, sed ut communem populi utilitatem procurent. In reprehensione enim quorundam principum dicitur in Ezech. XXII: *Principes ejus in medio ejus quasi lupi rapaces, positi ad effundendum sanguinem, et ad quærendas animas, et avaritiæ lucra sequenda:* et alibi dicitur per quemdam prophetam: *Væ pastoribus Israel, qui pascebant semetipsos. Nonne greges pascuntur a pastoribus? Lac comedebatis, et lanis cooperiebamini; quidquid crassum erat, occidebatis; gregem autem meum non pascebatis.* Unde constituti sunt reditus terrarum principibus, ut ex illis viventes a spoliatione subditorum abstineant. Unde in eodem Propheta Domino mandante dicitur, quod *principi erit possessio in Israel, et non depopulabuntur ultra principes populum meum.* Contingit tamen aliquando, quod principes non habent sufficientes reditus ad custodiam terræ, et ad alia quæ imminent rationabiliter principibus expetenda: et in tali casu justum est ut subditi exhibeant unde possit communis eorum utilitas procurari. Et inde est, quod in aliquibus terris ex antiqua consuetudine domini suis subditis certas collectas imponunt, quæ, si non sunt immoderatæ, absque peccato exigi possunt, quia secundum Apostolum: *Nullus militat stipendiis suis.* Unde princeps, qui militat utilitati communi, potest de communibus vivere, et communia negotia procurare vel per reditus deputatos, vel si hujusmodi desint, aut sufficientes non fuerint, per ea quæ a singulis colliguntur. Et similis ratio esse videtur si aliquis casus emergat de novo, in quo oportet plura expendere pro utilitate communi, vel pro honesto statu principis conservando, ad quæ non sufficiunt reditus proprii, vel exationes consuetæ; puta, si hostes terram invadant, vel aliquis similis casus emergat. Tunc enim et præter solitas exactiones possent licite terrarum principes a suis subditis aliqua exigere pro utilitate communi. Si vero velint exigere ultra id quod est institutum, pro sola libidine habendi, aut propter inordinatas et immoderatas expensas: hoc eis omnino non licet. Unde Joannes Baptista militibus ad se venientibus dixit: *Neminem concutiatis, nec calumniam faciatis, et contenti estote stipendiis vestris.* Sunt enim quasi stipendia principum eorum reditus, quibus debent esse contenti, ut ultra non exigant, nisi secundum ra-

tionem prædictam, et si utilitas est communis.

Septimo quærebatis, si officiales vestri absque juris ordine aliquid a subditis extorserint, quod ad manus vestras devenerit, vel non forte, quid circa hoc facere debeatis. Super quo plana est responsio: quia si ad manus vestras devenerint, debetis restituere vel certis personis, si potestis, vel in pios usus expendere, sive pro utilitate communi, si personas certas non potestis invenire. Si autem ad manus vestras non devenerint, debetis compellere officiales vestros ad consimilem restitutionem, etiam si non fuerint notæ vobis aliquæ certæ personæ, a quibus exegerint, ne a sua injustitia commodum reportent: quinimmo sunt a vobis super hoc gravius puniendi, ut ceteri a similibus abstineant in futurum: quia, sicut Salomon dicit, *pestilente flagellato stultus sapientior fit.*

Ultimo quæritis, si bonum est, ut per provinciam vestram Judæi signum distinctivum a Christianis deportare cogantur. Ad quod plana est responsio, et secundum statutum concilii generalis, Judæi utriusque sexus in omni Christianorum provincia, et in omni tempore aliquo habitu ab aliis populis debent distingui. Hoc eis etiam in lege eorum mandatur, ut scilicet faciant fimbrias per quatuor angulos palliorum, per quos ab aliis discernantur.

Hæc sunt, illustris et religiosa domina, quæ vestris quæstionibus ad præsens respondenda occurrunt: in quibus vobis non sic meam sententiam ingero, quin magis suadeam peritiorum sententiam esse tenendam. Valeat dominatio vestra per tempora longiora.

Explicit opusculum Divi Thomæ Aquinatis de regimine Judæorum ad Ducissam Brabantiæ.

INDEX

pag.

PRÆFATIO v

DE REGIMINE PRINCIPUM AD REGEM CYPRI

pag.

Argumentum operis 1

LIBER PRIMUS

CAPUT

I. . . . Quod necesse est homines simul viventes ab aliquo diligenter regi 1

II. . . . Quod utilius est multitudinem hominum simul viventium regi per unum quam per plures . 3

III. . . Quod, sicut dominium unius optimum est, quando est justum, ita oppositum ejus est pessimum, probaturque multis rationibus et argumentis 4

IV. . . Quomodo variatum est dominium apud Romanos, et quod interdum apud eos magis aucta est respublica ex dominio plurium . . 6

V. . . . Quod in dominio plurium magis sæpe contingit dominium tyrannicum, quam ex dominio unius; et ideo regimen unius melius est 7

VI. . . Conclusio, quod regimen unius simpliciter sit optimum. Ostendit qualiter multitudo se debet habere circa ipsum, quia auferenda est ei occasio ne tyrannizet, et quod etiam in hoc est tolerandus propter majus malum vitandum 8

VII. . Hic quærit sanctus Doctor, quid præcipue movere debeat regem ad regendum, utrum honor vel gloria, et ponit opiniones circa hoc quid sit tenendum . . 10

VIII. Hic declarat Doctor, qualis est verus finis regis, qui movere ipsum debet ad bene regendum . 11

CAPUT pag.

IX. . . Hic declarat sanctus Doctor, quod præmium regum et principum tenet supremum gradum in beatitudine cælesti, et hoc multis rationibus ostenditur et exemplis 13

X. . . . Quod rex et princeps studere debet ad bonum regimen propter bonum sui ipsius et utile quod inde sequitur, cujus contrarium sequitur regimen tyrannicum . 15

XI. . . Quod bona etiam mundialia, ut sunt divitiæ, potestas, honor, et fama magis proveniunt regibus quam tyrannis, et de malis in quæ incurrunt tyranni etiam in hac vita 17

XII. . Procedit ad ostendendum regis officium, ubi secundum viam naturæ ostendit regem esse in regno, sicut anima est in corpore, et sicut Deus est in mundo . 18

XIII. Assumit ex hac similitudine modum regiminis, ut sicut Deus unamquamque rem distinguit quodam ordine, et propria operatione, et loco, ita rex subditos suos in regno, et eodem modo de anima 19

XIV. Quis modus gubernandi competat regi, quia secundum modum gubernationis divinæ, qui quidem modus gubernandi a gubernatione navis sumpsit initium, ubi et ponitur comparatio sacerdotalis dominii et regalis . 20

XV. . Quod sicut ad ultimum finem consequendum requiritur ut rex subditos suos ad vivendum secundum virtutem disponat, ita

CAPUT pag.

ad fines medios. Et ponuntur hic quæ sunt illa quæ ordinant ad bene vivendum et quæ impediunt, et quod remedium rex apponere debet circa dicta impedimenta 22

LIBER SECUNDUS

I..... Qualiter ad regem pertinet instituere civitatem, vel castra ad gloriam consequendam, et quod eligere debet ad hoc loca temperata, et quæ ex hoc commoda regno consequantur, et quæ incommoda de contrario . . 24

II.... Qualiter eligere debent reges et principes regiones ad civitates vel castra instituenda, in quibus aer sit salubris, et ostendit in quo talis aer cognoscitur, et quibus signis 25

III... Qualiter necesse est talem civitatem construendam a rege, habere copiam rerum victualium, quia sine eis civitas esse perfecta non potest, et distinguit duplicem modum istius copiæ, primum tamen magis commendat 26

IV... Quod regio quam rex eligit ad civitates et castra instituenda, debet habere amœnitates in quibus cives sunt arcendi, ut moderate eis utantur, quia sæpius sunt causa dissolutionis, unde regnum dissipatur 27

V.... Quod necessarium est regi et cuicumque domino abundare divitiis temporalibus, quæ naturales vocantur, et ponitur causa . 28

VI... Quod expedit regi habere alias divitias naturales, ut sunt armenta et greges, sine quibus domini bene regere terram non possunt 29

VII.. Quod oportet regem abundare divitiis artificialibus, ut est aurum et argentum, et numisma ex eis conflatum 31

VIII. Qualiter ad regimen regni et cujuscumque dominii, necessarii sunt ministri, ubi incidenter distinguitur de duplici dominio, politico et despotico; ostendens multis rationibus quod politicum oportet esse suave . . . 32

IX... De principatu despotico, quis est, et qualiter ad regalem reducitur, ubi incidenter comparat politicum ad despoticum secundum diversas regiones et tempora . 34

CAPUT pag.

X.... Habita distinctione dominii, hic distinguitur de ministris, secundum differentiam dominorum, et quædam genera ministrorum ostendit omnibus dominis communia. Postea probat servitutem in quibusdam esse naturalem 35

XI... Quod necessarium est regi et cuilibet domino in sua jurisdictione munitiones habere fortissimas, et rationes quare ibi multæ ponuntur 37

XII.. Quod ad bonum regimen regni, sive cujuscumque dominii, pertinet stratas sive quascumque vias in regione vel provincia habere securas et liberas . . 38

XIII. Qualiter in quolibet regno et quocumque dominio necessarium est numisma proprium, et quod bona ex hoc sequuntur, et quæ incommoda si non habeatur . . 39

XIV. Qualiter ad bonum regimen regni, et cujuscumque dominii sive politiæ, pondera et mensuræ sunt necessariæ, exemplis et rationibus persuadetur 40

XV.. Hic sanctus Doctor declarat, quod oportet regem et quemlibet dominum ad conservationem sui status adhibere sollicitudinem, ut de ærario publico provideatur pauperibus, et hoc exemplis et rationibus probat 41

XVI. Hic sanctus Doctor declarat, qualiter oportet regem et quemcumque dominantem, ad cultum divinum intendere, et quis fructus ex hoc sequatur 43

LIBER TERTIUS

I... Consideratur et probatur omne dominium esse a Deo, considerata natura entis 46

II... Hoc idem probat ex consideratione motus cujuslibet naturæ creatæ. 47

III.. Hic sanctus Doctor hoc idem probat per considerationem finis . 48

IV... Hic sanctus Doctor declarat, qualiter dominium romanum fuit a Deo provisum propter zelum patriæ 49

V.... Qualiter Romani meruerunt dominium propter leges sanctissimas quas tradiderunt 51

VI... Quomodo concessum est eis dominium a Deo propter ipsorum civilem benevolentiam . . . 52

VII.. Hic sanctus Doctor declarat qualiter Deus permittit aliquod domi-

CAPUT pag.

nium ad punitionem malorum, et quod tale dominium est quasi instrumentum divinæ justitiæ contra peccatores 54

VIII. Hic sanctus Doctor declarat, quod interdum tale dominium cedit in malum dominantium, quia propter ipsorum ingratitudinem in superbiam elati graviter deprimuntur 55

IX... Hic sanctus Doctor declarat, quod homo naturaliter dominatur animalibus sylvestribus et aliis rebus irrationabilibus, et quomodo: quod probatur multis rationibus. 57

X.... Hic sanctus Doctor declarat de dominio hominis secundum gradum et dignitatem, et primo de dominio Papæ qualiter præfertur omni dominio 59

XI... Hic sanctus Doctor declarat de dominio regali, in quo consistit, et in quo differt a politico et quo modo distinguitur diversimode secundum diversas rationes . 61

XII.. Hic sanctus Doctor declarat de dominio imperiali, unde istud nomen habuit originem, et de quibusdam aliis nominibus, ubi incidenter distinguuntur monarchiæ et quantum duraverunt . 63

XIII. Hic sanctus Doctor declarat de monarchia Christi, quomodo in tribus excellit, et Octaviano Augusto, quomodo gessit vices Christi 65

XIV.. Movetur quæstio de monarchia Christi, quo tempore incepit et quomodo latuit, et quare, et duplex assignatur causa suæ occultationis, et primo ponitur una . 66

XV.. Secunda causa assignatur quare Dominus assumpsit vitam abjectam et occultam, licet esset verus Dominus mundi, et exponuntur verba Isaiæ Prophetæ de Christo 67

XVI.. Hic sanctus Doctor declarat, quod isto modo aucta fuit respublica per exempla antiquorum Romanorum, et postea subdit de Constantino 69

XVII. Qualiter imperatores constantinopolitani sequentes a Constantino, fuerunt obedientes et reverentes Ecclesiæ Romanæ, et hoc ostendit per quatuor concilia, quibus dicti principes se subjecerunt . 70

XVIII. De duobus conciliis sequentibus post alia quatuor celebratis tempore Justiniani et Constantini junioris; et quæ fuit ratio quare imperium translatum fuit a Græcis ad Germanos 71

CAPUT pag

XIX.. Qualiter diversificatus est modus imperii a Carolo Magno usque ad Ottonem tertium, et unde plenitudo potestatis summo Pontifici convenit 72

XX.. Comparatio regalis dominii inter imperiale et politicum qualiter convenit cum utrisque . . 73

XXI.. De dominio principum, qui subsunt imperatoribus et regibus, et de diversis nominibus eorum quid importent 75

XXII. De quibusdam nominibus dignitatum singularibus in quibusdam regionibus; et quale sit omnium istorum regimen . . 76

LIBER QUARTUS

I..... De differentia inter principatum regni et principatum politicum, quem dividit in duos . . . 79

II.... Hic ostendit necessitatem constituendi civitatem, propter communitatem necessariam humanæ vitæ, circa quam præcipue consistit principatus politicus . 81

III... Hic declarat hoc idem ex parte animæ, sive ex parte intellectus, sive voluntatis, scilicet constitutionem civitatis esse necessariam 82

IV... De communitate civitatis, in quo consistat, ubi Aristoteles refert opinionem Socratis et Platonis, quam hic auctor declarat . . 84

V.... De opinione Socratis et Platonis circa mulieres, quomodo sint exponendæ rebus bellicis . . 86

VI... Assumit alteram partem, quod non est conveniens mulieres exponi debere bellicis rebus, et respondet ad argumenta in contrarium facta 87

VII.. Refert aliam opinionem dictorum philosophorum, quantum ad principatum, quem volebant esse perpetuum, circa quam disputat ad utramque partem . . . 88

VIII.. Hic declarat melius esse in politia non perpetuare rectores; et respondet ad partem oppositam, ubi etiam dicit, nullum in Lombardia habere dominium, nisi per viam tyrannicam, duce Venetiarum excepto 90

IX... Hic disputat de communitate bonorum quantum ad possessiones, quam quidem philosophus nomine Pheleas dicit debere adæquari in omnibus, et quod est falsum quod Lycurgus philosophus sensit 91

Caput		pag.
X.....	Agitur rursus de politia Platonis et Socratis, quantum ad genera hominum qui requiruntur in ea, quæ sunt quinque, ubi multum disputatur de numero bellatorum	92
XI.....	Hic declarat de politia Hippodomi philosophi, qui reprehenditur quantum ad genera hominum, quia ponit solum tria, et quantum ad numerum populi	94
XII....	Refert etiam opinionem ejusdem, quantum ad possessiones, quas in tres partes dividit, et in quo salvatur sua positio . .	95
XIII..	Ponit opinionem ejusdem circa iudices et assessores politiæ, ubi divisionem facit multiplicem et notabilem, circa ea quæ sunt agenda per judices .	96
XIV...	De politia Lacedæmoniorum, quam reprehendit circa regimen servorum et mulierum, et circa bellatores	97
XV....	Reprehendit etiam dictam politiam quantum ad Leges filiorum et judicum, movens quæstionem, utrum pauperes sunt eligendi ad regimen politicum.	99
XVI...	Redit adhuc super politiam Lacedæmoniorum quantum ad ipsorum regem, reprobans modum quem tenebant circa ipsum, ostendens inconvenientia quæ sequebantur ex hoc . .	100
XVII..	Ex eadem causa ponit quædam in dicta politia Lacedæmoniæ reprehensibilia, quæ erant materia dissensionis in populo .	101
XVIII.	Hic declarat de politia cretensi, et differentia ejus ad lacedæmonicam, de auctoribus dictæ politiæ, et de legibus Lycurgi.	102
XIX...	Hic declarat de politia Chalcedoniorum, qualiter famosa fuerit, et in quo conveniebant Lacedæmonii et Cretenses cum ipsis, et in quo differebant .	104
XX....	Quomodo Aristoteles tradit in politia Chalcedoniorum documentum de electione principis, utrum dives vel pauper sit eligendus, et qualiter pauper virtuosus sustentari debeat, et utrum uni principi competant plura dominia	105
XXI...	De politia Pythagoræ, quam dicit a prædictis philosophis Minoe et Lycurgo, et quomodo totus suus conatus ad hoc fuit, assuefacere scilicet homines ad virtutes	106
XXII..	De documentis Pythagoricis sub figuris et ænigmatibus traditis, et de duobus Pythagoricis fidelissimis amicis . . .	107
XXIII.	In quo consistat perfecta politia, ex qua accipitur felicitas politica, scilicet, quando partes politiæ sunt bene dispositæ, et sibi ad invicem correspondent.	108
XXIV..	Dividit politiam tripliciter, et unamquamque partem prosequitur, et primo qualiter in partes distinguitur integrales secundum opinionem Socratis et Platonis	109
XXV...	Hic ostendit sufficientiam partium integralium politiæ quas Hippodomus tradit et Romulus	110
XXVI..	Agit ulterius de aliis partibus politiæ respectu regiminis, ubi verba exponuntur diversorum officialium	111
XXVII.	Hic declarat de partibus politiæ quantum ad bellatores, quos distinguit secundum triplicem considerationem . .	113
XXVIII.	Hic declarat de nominibus ducum et de numero cohortum, et quid significat unumquodque	115

DE REGIMINE JUDÆORUM AD DUCISSAM BRABANTIÆ . . . 117

PIAZZA GRAZIOLI N. 4
ROMA 117

208.61
Aq 56 M
26056
AUTHOR AQUINAS, ST. THOMAS
De Regimine Principum ad Regem Cypri et de Regimine Iudde-orum ad Ducissam Brobantiae Polit. Opuscula Duo. Ed. : J. Mathis

DATE DUE	BORROWER'S NAME
	Kissel SEP 10
	Vachon MAY 2
	Rutledge
	Mars
	Fitch
FST MAR 19 71	Tony Ha
	STORAGE

26056